

І С Т И Н И

ДЖЕЙН ОСТЕН

МЕНСФІЛД-ПАРК

Істини

Джейн Остин
Менсфілд-парк

«Фолио»

1814

УДК 821.111

Остин Д.

Менсфілд-парк / Д. Остин — «Фолио», 1814 — (Істини)

ISBN 978-966-03-8027-1

Джейн Остен (1775—1817) і досі по праву вважається «першою леді» англійської літератури. Її «романи звичаїв» підкоряють ось уже третє століття щирістю, тонким психологізмом, істинно англійським гумором і є обов'язковими для вивчення в коледжах і університетах Великої Британії. У маєтку «Менсфілд-парк», куди взято на виховання Фанні Прайс, панують незгода та непорозуміння, користь та егоїзм. Критики називають цей роман «ярмарком марнославства» Джейн Остен. У жодному іншому творі автора немає такого неприкритого засудження матеріального підходу до життя, як у цьому романі.

УДК 821.111

ISBN 978-966-03-8027-1

© Остин Д., 1814

© Фолио, 1814

Содержание

Розділ перший	5
Розділ другий	9
Розділ третій	14
Розділ четвертий	20
Розділ п'ятий	25
Розділ шостий	30
Розділ сьомий	36
Розділ восьмий	42
Розділ дев'ятий	46
Розділ десятий	53
Розділ одинадцятий	58
Розділ дванадцятий	62
Конец ознакомительного фрагмента.	63

Джейн Остен

Менсфілд-парк

Розділ перший

Років тридцять тому міс Марії Уорд із Хантінгтону, що мала всього якихось сім тисяч фунтів, пощастило зачарувати сера Томаса Бертрама з Менсфілд-парку, що у графстві Нортгемптон, і таким чином здобути шляхетне звання дружини баронета, а також усі ті переваги та їхні наслідки, які дає прекрасний дім та чималий річний прибуток. Увесь Хантінгтон був у захваті від такої блискучої партії; а її дядько, адвокат, до того ж зробив усе можливе, щоб у неї ніби як стало на три тисячі фунтів менше, ніж належить мати нареченій вельможної особи. Вона мала двох сестер, яких могла б ошчасливити своїм успіхом; і дехто з їхнього оточення – ті, хто вважав, що старша міс Уорд і міс Френсіс не гірші на вроду за міс Марію, – впевнено пророкували їм такий само вдалий шлюб. Але, звичайно ж, заможних чоловіків на світі не так багато, як гарненьких дівчат, що на них заслуговують. Міс Уорд через шість років була змушена побратися з приятелем її зятя, превелебним містером Норрісом, прибуток якого був вельми скромним; а міс Френсіс пощастило ще менше. Шлюб міс Уорд насправді виявився не таким уже й жалюгідним; сер Томас допоміг своєму приятелеві отримати посаду священика в Менсфілдській парафії, і містер та місіс Норріс почали своє подружнє життя з річним капіталом майже в тисячу фунтів. А міс Френсіс вийшла заміж просто з бажання дозволити своїм родичам – і треба сказати, що це бажання справдилося якнайкраще, бо її обранцем був флотський лейтенант без освіти, без капіталу і без зв'язків. Більш невдалого вибору годі було знайти. Сер Томас Бертрам – із принципів, що важили для нього не менше, ніж власна гордість, а також із великодушного прагнення чинити добро всім своїм близьким і бачити їх надійно влаштованими в житті – був би радий допомогти сестрі леді Бертрам; але професія її чоловіка була такою, що навряд чи він міг стати йому в нагоді; і не встиг він віднайти інший спосіб допомогти своїм родичам, як усі стосунки між сестрами було повністю розірвано. То стало природним наслідком такої поведінки з обох боків, яку майже завжди спричиняє невдале заміжжя. Щоб уникнути небажаних нарікань, місіс Прайс написала родичам про свій шлюб тільки після того, як відбулося вінчання. Леді Бертрам, жінка дуже спокійна, легкої та безтурботної вдачі, ладна була залишити сестру у спокої і більше не перейматися її клопотами; та місіс Норріс, неспокійна душа, змогла вгамуватися лише тоді, коли написала Фанні довгого листа, у якому засуджувала її нерозважливу поведінку й віщувала їй усілякі можливі лиха. Місіс Прайс, у свою чергу, була скривджена і розлючена, і її відповідь, сповнена гіркої образи на обох сестер і таких зневажливих висловлювань на адресу сера Бертрама, що місіс Норріс просто не могла їх не розголосити, надовго поклала край будь-яким стосункам між ними.

Вони жили так далеко одна від одної і перебували в такому різному товаристві, що протягом наступних одинадцяти років майже не отримували звісток одна про одну; тому сер Томас був украй здивований, коли міс Норріс раптом бундючно сповістила їх – як вона це робила час від часу – про те, що у Фанні знову народилася дитина. Але наприкінці цих одинадцяти років місіс Прайс більш не могла дозволити собі плекати почуття скривдженої гордості чи нехтувати родинними зв'язками, які могли б їй хоч якось зарадити. Велика сім'я, що невпинно зростала, чоловік, нездатний ні до якого діла і завжди радий випити у веселій компанії, і прибутки, надто скромні для задоволення всіх потреб, змусили її згадати про близьких, яких вона так легко-важно відцуралася; вона написала леді Бертрам листа, з якого було зрозуміло, що її каяття й розпука такі щирі, дітей так багато, а всього іншого так бракує, – і лист, звісно ж, схилив їх до примирення. Місіс Прайс невдовзі мала народжувати вдев'яте; і, поскаржившись на цю обста-

вину та попросивши рідних опікуватися її майбутньою дитиною, вона не приховала від них, як багато важитиме їхня допомога для тих її вісьмох дітей, що вже живуть на світі. Старший, десятирічний хлопчик, гарненький і кмітливий, мріє подорожувати; та що ж вона може для нього зробити? Можливо, він колись прислужився б серові Томасу, у зв'язку з його власністю у Вест-Індії? Його вдовольнила б і найдрібніша посада. А якої думки сер Томас щодо Вулвіча? Чи краще відправити хлопчика на Схід?

Лист дав результат: він поновив мир і злагоду. Сер Томас переказав дружні поради й обіцянки, леді Бертрам надіслала гроші та дитячу білизну, а місіс Норріс писала листи.

Такими були перші наслідки; але не минуло й року, як від свого звернення до родичів місіс Прайс отримала ще більшу втіху. Місіс Норріс часто казала, що їй ніяк не йде з голови бідолашна сестра та її родина; і, хоч скільки вони вже для неї зробили, а все-таки їй і досі потрібна поміч; зрештою, слід було б звільнити її від тягаря клопотів і збитків, пов'язаних хоча б з одним із її дітей.

– А що, як ми подбаємо про її старшу дівчинку, їй зараз дев'ять років, – цей вік потребує більшої уваги, ніж може їй приділити її бідолашна матуся! Клопоти й витрати, яких ми зазнаємо, – ніщо в порівнянні з великодушністю такого вчинку!

Леді Бертрам одразу ж погодилася.

– Як на мене, краще й не буває, – сказала вона. – Треба когось послати по дівчинку.

Сер Томас не міг дати такої ж миттєвої згоди. Він зволікав і вагався: це справа серйозна, казав він; дівчинка, що отримає належне виховання, мусить бути і належним чином забезпечена, а інакше вони скоять не добродійство, а справжнє зло, розлучивши її з сім'єю. Він думав про своїх чотирьох дітей, про двох синів і, між іншим, про кохання, що часом зароджується між кузенами та кузинами; але, щойно він почав обережно викладати свої міркування, як місіс Норріс перервала його, відповівши одразу на всі заперечення, висловлені і приховані.

– Любий сер Томасе, я добре вас розумію і віддаю належне шляхетності ваших міркувань; вони, звичайно ж, відповідають вашій загальній манері мислити й поводитись; я цілком згодна з вами в головному – щодо необхідності забезпечити дитину, за яку кожен з нас у певному розумінні відповідатиме. І, звичайно, я також зроблю свій скромний внесок у таку благородну справу. Не маючи власних дітей, кому ж я повинна допомагати в міру своїх скромних сил, як не дітям своїх рідних сестер? І я певна, містер Норріс такий справедливий, що... та ви знаєте, не вмію я красно говорити. Не будемо ж боятися добрих діянь через якісь дрібниці! Дайте дівчинці освіту, виведіть її в люди – і десять проти одного, що вона влаштується як слід без додаткових витрат із будь-чийого боку. Щиро кажучи, нашу племінницю – чи то пак, *вашу*, – у наших місцях чекають прекрасні можливості. Я не кажу, що вона буде така ж гарна, як її кузини; боюся, що ні; але вона увійде до світського товариства за таких сприятливих обставин, що, безперечно, зможе посісти в ньому гідне місце. Ви думаєте про своїх синів; та хіба ж ви не знаєте, що *це* – річ просто неможлива, якщо вони змалку ростимуть разом як брати й сестри? Це було б неймовірно. Я не знаю жодного такого випадку. Навпаки, це єдиний вірний спосіб запобігти таким стосункам. Уявіть собі, якщо вона буде гарненькою дівчиною і Том або Едмунд побачать її вперше через сім років... оце, скажу я вам, буде небезпечно! Самої думки про те, що вона росла окремо від усіх нас, у злиднях та безвісті, буде досить, щоб наші любі, благородні хлопчики в неї закохалися. Але якщо віднині виховувати її з ними разом – хай навіть вона буде прекрасна, мов янгол, для них вона лишиться тільки сестрою.

– Те, що ви кажете, цілком правильно, – відповів сер Томас, – і я не маю наміру зводити уявні перешкоди на шляху до діяння, яке є таким необхідним. Я лиш хотів зауважити, що не слід нерозважливо приймати рішення; і, щоб цей вчинок справді пішов на користь місіс Прайс і зробив честь усім нам, ми повинні забезпечити дитину – або вважати за свій обов'язок забезпечити її згодом, як належить шляхетній пані, якщо в неї не буде однієї з тих блискучих можливостей, які ви так упевнено передбачаєте для неї.

– Я чудово вас розумію! – вигукнула місіс Норріс. – Ви – сама турбота і щедрість, і звісно ж, тут нам нема про що сперечатись. Ви знаєте, я ладна зробити все заради блага тих, кого люблю; і хоч я ніколи не відчуватиму до цієї дівчинки тієї прихильності, що її відчуваю до ваших любих діточок, бо ніколи не зможу вважати її такою ж своєю, – я зневажатиму сама себе, якщо не подбаю про неї. Хіба ж це не дитина моєї сестри? Хіба я можу спокійно бачити, що вона бідую, і не поділитися з нею останнім? Любий сер Томасе, хоч би які були мої вади, серце в мене добре; і, хоч би якою бідною я була, мені радше відмовити собі в найпотрібнішому, аніж чинити зло. Тож якщо ви не проти, я завтра напишу до моєї бідолашної сестри і зроблю їй таку пропозицію; і, коли всю справу владнають, я сама подбаю, щоб дівчинку привезли до Менсфілду; вам нема чого клопотатися. Ви знаєте, мене клопоти не лякають. Я відправлю Ненні до Лондона, вона зупиниться у свого кузена-лимаря, і ми домовимося, щоб дівчинка там з нею зустрілася. Її можна відправити з Портсмута з поштовим екіпажем, під наглядом будь-якої статечної особи. Серед пасажирів завжди трапляється, наприклад, дружина крамаря.

Сер Томас заперечив лише проти кузена Ненні; тому це місце зустрічі, обране з міркувань економії, замінили на інше, більш пристойне; питання вважали вирішеним, і всі вже втішались з власного благородства. Правду кажучи, втіха навряд чи мала бути однаковою з обох боків, бо сер Томас вирішив стати справжнім опікуном дитини, а місіс Норріс і на думці не мала вдаватися до будь-яких витрат на її утримання. Що ж до прогулянок, розмов і всіляких вигадок – тут вона виявляла надзвичайну щедрість, і ніхто не міг з нею зрівнятися у вмінні вимагати щедрості від інших; але її любов до грошей дорівнювала любові розпоряджатись, і вона вміла зберегти власні гроші не гірше, ніж витратити чужі. Вийшовши за чоловіка зі скромнішим статком, ніж їй мріялося, вона спершу хотіла дотримуватися суворої економії; і те, що спочатку було наслідком вимушеної ощадливості, невдовзі стало предметом усіх її помислів та тієї невтомної турботи, яку зазвичай спрямовують на дітей – але у неї дітей не було. Якби місіс Норріс повинна була утримувати велику родину, вона ніколи б не зберегла своїх гроші; але, позбавлена такого обов'язку, вона могла без будь-яких перешкод втішатися своєю ощадливістю і з превеликим задоволенням спостерігати, як росте капітал, який щороку примножувався й перевищував їхні потреби на прожиття, її поглинала жадоба збагачення, вона не мала сердечної схильності до своєї сестри, і годі було сподіватись від неї інших щедрот, окрім палкої готовності спонукати інших до втілення її благих намірів у життя; проте вона, мабуть, дуже мало знала саму себе, оскільки після розмови з сером Томасом поверталася додому у блаженній певності, що вона – найдобріша сестра і тітонька у світі.

Під час наступної розмови вона висловилася більш відверто; і у відповідь на безтурботне запитання леді Бертрам: «Куди привезуть дівчинку, сестро, до тебе чи до нас?» – сер Томас із деяким подивом почув, що місіс Норріс аж ніяк не може прийняти на себе таку відповідальність. Сер Томас вважав, що дитина мала б зустріти гостинний прийом у домі пастора, у тітоньки, яка не має власних дітей; та він глибоко помилявся. Місіс Норріс сказала, що їй дуже прикро, але про те, щоб дівчинка жила у них, не може бути й мови – принаймні зараз. Здоров'я бідного містера Норріса у такому непевному стані, що це просто неможливо: він не більшою мірою здатний терпіти дитячий галас у домі, аніж літати. Якщо подагра його трохи відпустить, тоді, звісно, інша річ; вона, зі свого боку, буде дуже рада прислужитися і, не зважаючи на власні клопоти, візьме дівчинку до себе. Але зараз вона змушена щохвилини піклуватися про бідолашного містера Норріса, і навіть найменша згадка про цю справу дуже його засмутить.

– Тоді їй краще приїхати до нас, – незворушно мовила леді Бертрам.

Сер Томас, трохи помовчавши, додав з гідністю:

– Так, нехай її дім буде у нас. Ми постараємося виконати свій обов'язок щодо неї, і, зрештою, тут вона знайде і однолітків, і досвідчену виховательку.

– Це справді так! – вигукнула місіс Норріс. – Обидві переваги надзвичайно важливі; а міс Лі однаково, трьох дівчаток учити чи лише двох, – цілком однаково! Я дуже хотіла б допомогти

більше, але ж, бачите, і так роблю все, що можу. Я не з тих, хто надто дбає про себе; і Ненні поїде за нею, хоч мені й не дуже зручно три дні лишатись без моєї головної помічниці. Я гадаю, сестричко, ти поселиш дівчинку в білому покої нагорі, біля старої дитячої кімнати. Це буде для неї гарне місце: і міс Лі поруч, і дівчатка, і від служниць недалеко: будь-якої миті можна котрусь із них покликати, щоб допомогла їй одягтися та подбати про свій одяг; ти, певно ж, не думаєш, що Еліс повинна їй прислужувати, як твоїм дівчаткам. Справді, не бачу, де іще можна її поселити.

Леді Бертрам не заперечувала.

– Сподіваюся, вона добра дівчинка, – продовжувала місіс Норріс, – і зрозуміє, як неймовірно їй пощастило зустріти таких друзів!

– Якщо у неї погана вдача, – сказав сер Томас, – то заради блага наших дітей ми будемо вимушені її відіслати. Але гадаю, що немає підстав чекати такого лиха. Мабуть, нам захочеться дещо в ній змінити, і ми маємо бути готові до її невігластва, неприємних звичок і поганих манер; але ці вади не є невиліковними; принаймні вони не є небезпечними для тих, хто її оточуватиме. Якби мої доньки були молодші за неї, я б вважав нерозумним знайомити їх з такою особою; але в нашому випадку, сподіваюся, таке знайомство їм не зашкодить, а їй лише піде на користь.

– От і я ж так думаю, достоту так само, – вигукнула місіс Норріс, – і те саме казала вранці моєму чоловікові! Дівчинці буде дуже корисним товариство її кузин. Навіть якщо міс Лі нічого їй не навчить, вони стануть для неї прикладом розуму і доброти.

– Сподіваюся, вона не буде дражити мого бідного мопса, – сказала леді Бертрам. – Я тільки-но привчила Джулію його не чіпати.

– У нас виникнуть певні труднощі, місіс Норріс, – зауважив сер Томас, – з тим, щоб установити належну відстань між дівчатами, коли вони подорослішають. Потрібно, щоб мої доньки розуміли, хто вони такі, але не дивилися надто зверхньо на свою кухню; а для цього ми повинні, не ображаючи дівчинку, змусити її завжди пам'ятати, що вона – *не міс Бертрам*. Я б хотів, щоб вони були добрими подругами, і ні в якому разі не схвалив би зневаги моїх доньок до їхньої родички; але вона не може бути з ними нарівні. Їхнє становище, капітал, права і можливості в майбутньому завжди будуть різнитися. Це дуже делікатне питання, і ви маєте допомогти нам у нашому прагненні обрати правильну лінію поведінки.

Місіс Норріс запевнила, що сер Томас може на неї покластися; і, хоч вона цілком згодна, що це справа нелегка, він може сподіватися, що вони все владнають якнайкраще.

Як і слід було очікувати, місіс Норріс писала сестрі не марно. Місіс Прайс трохи здивувалася, що мова йде про дівчинку, коли в неї стільки чудових хлопчиків, але прийняла пропозицію із щирою вдячністю і запевнила родичів, що її донечка – добра, чуйна дитина і їм не доведеться шкодувати про своє рішення. Далі вона писала, що дівчинка трохи кволенька і хвороблива, але, певна річ, зміна оточення покращить її здоров'я. Бідолашна жінка! Мабуть, вона гадала, що зміна оточення не завадила б усім її дітям.

Розділ другий

Дівчинка здійснила свою довгу подорож без будь-яких пригод; а в Нортгемптоні її зустріла місіс Норріс, що пишалася покладеним на неї почесним обов'язком – привітати племянницю, познайомити з рідними і довірити їй їхнім турботам.

Фанні Прайс щойно виповнилося десять років; і, хоча при першому знайомстві її зовнішність не зачарувала родичів, проте й не викликала у них неприязні. Вона була маленька для своїх років, личко мала бліде, і його риси не вражали красою; дуже сором'язлива і боязка, вона лякалася, коли на неї звертали увагу; але її поведінка, хоч і трохи дикувата, не була вульгарною, голос звучав м'яко й ніжно, і коли вона говорила, в ній з'являлося щось напрочуд привабливе.

Сер Томас і леді Бертрам зустріли її дуже привітно; сер Томас, вирішивши, що їй треба трохи підбадьорити, намагався бути з нею якомога люб'язнішим, але наразився на мовчазну відчуженість; зате леді Бертрам, хоч старання її були значно менші і на кожні десять слів свого чоловіка ледве вимовляла одне, самою лише лагідною усмішкою завоювала прихильність дівчинки.

Діти всі були вдома – і радісно, без жодних вагань, кинулися вітати свою нову родичку; принаймні це стосувалося хлопців, які – сімнадцяти і шістнадцяти років, високі й дуже як для свого віку – в очах малої кузини були справжнім взірцем чоловічої краси. Дівчата ж спершу трохи знітилися, – молодші від братів, вони відчували деякий шанобливий страх перед батьком, що з такої нагоди звернувся до них з урочистою строгістю. Але вони надто звикли бути в товаристві і чути компліменти з усіх боків, тому природна сором'язливість не була їм властива; а знічення кузини додало їм сміливості, і майже відразу вони взялися спокійно розглядати її лице та сукню.

Це була прекрасна сім'я; сини вдалися непогані на вроду, а доньки – справжніми красунями; всі вони мали високий зріст, міцну статуру, і відрізнялися від кузини не тільки зовнішністю, але й поведінкою, що свідчила про бездоганне виховання. Мабуть, нікому й на думку не спало б, що дівчатка – майже однолітки. Насправді між молодшою сестрою та Фанні було лише два роки різниці; Джулії Бертрам було дванадцять, а Марії – на рік більше.

Маленька гостя почувалася дуже нещасною. Вона боялася всіх, соромилася сама себе і сумувала за рідною домівкою, яку покинула; тому вона не сміла навіть підвести очей і говорила ледь чутно або крізь сльози. Місіс Норріс усю дорогу з Нортгемптону втовкмачувала дівчинці, яке щастя випало їй на долю, і як вона мусить бути вдячна, і як добре має поводитись; і тепер дитина потерпала ще й від усвідомлення того, як це негарно з її боку – бути нещасною. Втома від довгої подорожі також далася взнаки. І доброзичлива поблажливість сера Томаса, і невпинні віщування місіс Норріс, що дівчинка добре поводитиметься, були марні; даремно леді Бертрам усміхалася їй і посадила її на канапі поруч із собою і мопсом; навіть пиріг з агрусом їй не втішив: вона і шматочка не проковтнула, як знов зайшлася у плачі, і, вирішивши, що дитині потрібно як слід відпочити, її вклали до ліжка і залишили виплакувати своє горе на самоті.

– Початок не вельми втішний, – зауважила місіс Норріс, коли Фанні вийшла з кімнати. – Після всього, що я говорила їй дорогою, я гадала, вона поведеться краще; я пояснила їй, як багато залежить від враження, яке вона справить при першому знайомстві. Мені дуже хотілося б, щоб вона не була такою похмурою, як її бідна матінка; та будемо до неї поблажливі, зрештою, вона ще зовсім дитя; не можна ж її звинувачувати, що вона сумує за рідною домівкою, – хоч який, та все ж то був її дім; і вона ще не може зрозуміти, яка щаслива зміна сталася в її житті; але, звичайно, всьому є своя межа.

Проте збігло набагато більше часу, ніж сподівалася місіс Норріс, перш ніж Фанні звикла до Менсфілд-парку і розлуки з усім, що було їй дороге. Вона мала надто чутливу душу – і

надто відчувала, як мало розуміють її ті, хто був тепер поряд з нею. Ніхто не виявляв до неї зловмисної жорстокості, але ніхто й не полишав заради неї своїх справ.

Наступного дня дівчаток звільнили від занять, щоб вони могли краще познайомитись зі своєю кузиною і чимось її розважити; але цей день не став початком їхньої дружби. Обидві міс Бертрам розчарувалися в дівчинці, дізнавшись, що в неї всього лише дві стрічки і що вона ніколи не вчила французької; а побачивши, що її не вражає майстерність, з якою вони зіграли для неї дует на фортепіано, вона зо всім стала їм нецікавою – і, тицьнувши їй кілька своїх іграшок, які полюбляли найменше, дівчата залишили її саму і взялися до своєї улюбленої забавки: стали робити паперові квіти, тобто переводити нінащо золотий папір.

І поруч із кузинами, і в класній кімнаті, і у вітальні, і в парку – усюди Фанні відчувала себе покинутою, всього полохалася, усюди і в усіх вбачала щось загрозливе. Вона боялася мовчання леді Бертрам і суворого погляду сера Томаса, а напучування місис Норріс навіювали на неї жах. Її старші кузини дошкуляли їй зауваженнями щодо її малого зросту і сором'язливості; міс Лі дивувалася з її невігластва, а служниць смішив її одяг; і до цих прикрощів додавалася ще й гіркота розлуки з братами та сестрами, для кого вона була і подругою, і вчителькою, і нянькою; і її мале серденько стискалося в болючій журбі.

Велична розкіш будинку захоплювала її, але не могла звеселити. Кімнати були завеликі, щоб вона могла почуватися в них вільно; хоч би до чого вона торкалася, їй ставало лячно, щоб, бува, чогось не розбити, не поламати; вона ходила по домі тихенько, завжди немовби чимось перестрашена, і дуже часто тікала до своєї кімнати, щоб виплакати на самоті; і ця дівчинка – про яку вечорами, коли вона йшла спати, говорили, що вона, здається, справді розуміє, як їй пощастило, – щовечора плакала у ліжку.

Так минув тиждень, і з її скромної, непоказної поведінки неможливо було щось запідозрити, поки одного ранку її кузен Едмунд, молодший із двох синів, не побачив, що вона гірко плаче на сходах.

– Люба моя кузино, – сказав він з усією делікатністю, що була притаманна його благородній вдачі. – Що сталося?

І, сівши з нею поруч на сходинці, він намагався побороти її знічення, викликане тим, що її захопили зненацька, і вмовляв її сказати відверто, у чому річ. Може, вона нездужає? Чи хтось на неї розгнівався? Чи вона посварилася з Марією і Джулією? А може, не зрозуміла чогось у навчанні, – якщо так, він радо усе пояснить. Чи може він якось її втішити чи щось зробити для неї?

Довгий час він не міг добитись будь-якої відповіді, окрім «ні, ні... нічого... ні, дякую»; але він наполягав – і, лише коли завів розмову про її рідну домівку, а вона розплакалася ще дужче, він збагнув, у чім причина її страждань. Він спробував її втішити.

– Ти сумуєш за мамою, люба Фанні, – сказав він, – і це значить, що ти добра дівчинка. Та пам'ятай, що ти зараз у своїх рідних, у друзів, і вони всі тебе люблять, і всі хочуть, щоб ти була щаслива. Ходімо до парку, і ти розкажеш мені про своїх братів і сестер.

Під час подальшої розмови він дізнався, що, хоч усі брати й сестри були дорогі дівчинці, одного з них вона любила найдужче.

То був Уільям, – про нього вона найчастіше згадувала, за ним скучила найдужче. Уільям, старший брат – на рік старший від неї, – був її незмінним супутником і справжнім другом; він завжди заступався за неї перед матір'ю (у якої був улюбленцем). Уільям не хотів, щоб вона їхала з дому; він казав, що буде дуже, дуже сумувати за нею.

– Але ж він, мабуть, писатиме тобі листи.

Так, він обіцяв... але сказав, нехай вона напише першою.

– І коли ж ти напишеш?

Вона похнюпилася і непевно відповіла, що не знає; у неї немає паперу.

– Ну, якщо лише в цьому справа, я тобі дам і папір, і все письмове приладдя; і можеш писати свого листа, коли захочеш. Ти ж будеш рада, якщо зможеш написати братові?

– Так, дуже!

– Тоді давай владнаємо це зараз. Ходімо до вітальні, там усе є, і ніхто нам не заважатиме.

– Але... кузене... а як лист потрапить на пошту?

– Не турбуйся, я про це подбаю; його відішлють з іншими листами. Твій дядечко сплатить за нього, і для Уїльяма це нічого не коштуватиме.

– Дядечко! – повторила Фанні, налякано позирнувши на нього.

– Так; коли ти напишеш листа, я віднесу його батькові, і він його оплатить заздалегідь.

Фанні такий намір здався надто зухвалим, але вона не могла опиратися спокусі; вони пішли до вітальні, і Едмунд дістав папір і розлінував його так сумлінно, як це зробив би, мабуть, її брат, – хіба що трохи акуратніше. Він сидів із Фанні, поки вона писала, і підстригував їй олівця, і підказував, як правильно писати слова; до того ж він виказав ще й дружні почуття до її брата, і це втішило її найдужче. Він власноруч приписав кілька рядків добрих побажань для Уїльяма і вклав у конверт півгінеї. Фанні охопили такі почуття, що вона, здавалося, просто не зможе їх висловити; але вираз її обличчя і кілька простих слів подяки сказали Едмундові все, і він, відчувши її вдячність і захоплення, ще більше зацікавився дівчинкою. Він продовжував говорити з Фанні і з усього сказаного зрозумів, що вона має щире серце і бажає чинити тільки добро; і це переконало його в тому, що вона потребує особливої уваги через несподівану зміну, яка сталася в її житті, та через свою природну сором'язливість. Досі він ніколи не кривдив її зумисне, але зараз відчував, що цього мало: їй потрібні ласка й турбота; тому він намагався розвіяти її страхи та давав їй добрі поради – наприклад, гратися з Марією і Джулією і бути веселішою.

Від того дня Фанні почувалася спокійно. Вона зрозуміла, що тепер у неї є справжній друг, і доброта кузена Едмунда спонукала її бути привітнішою з усіма іншими родичами. Дім перестав здаватися їй таким дивним, а люди довкола – такими ворожими; і навіть якщо вона ще не повністю позбулася страху перед деякими з них, то принаймні краще їх пізнавала і намагалася призвичаїтися до їхньої поведінки. Певна простакуватість її манер, що спершу непокоїла родичів, а найдужче – її саму, безслідно зникла, як і слід було того очікувати; і вона вже не боялася дядька, не здригалася, почувши голос тітоньки Норріс. З кузинами вона також потроху заприятелювала; хоч вони загалом і не вважали її гідною свого товариства, бо різнилися із нею віком, і силою, та в їхніх забавках часом був потрібен хтось третій – особливо якщо цей третій мав таку поступливу вдачу; і коли тітонька розпитувала їх про її вади чи брат Едмунд просив їх бути добрими до кузини, вони визнавали, що «Фанні досить приємна».

Едмунд став її вірним другом, а щодо Тома, то він її не ображав – хіба що часом покеп-кує з неї; та сімнадцятирічний хлопець не може сприймати всерйоз десятирічну дитину. Він тільки-но став на порозі дорослого життя, сповнений молодечої наснаги; і, усвідомлюючи власні права старшого сина, він поводився так, наче був народжений тринькати гроші й насолоджуватися всіма життєвими втіхами. Його прихильність до кузини цілком відповідала його становищу і правам; іноді він робив їй гарні подарунки, а як бува заманеться, міг з неї трохи покрити.

Коли настрої дівчинки покращав і ліпшою стала поведінка, сер Томас і місіс Норріс остаточно впевнилися в тому, що справді її ошчасливили; і невдовзі вони вирішили, що дитина, хоч і не вельми розумна, проте має погідливу вдачу і не завдаватиме їм зайвих клопотів. Не лише вони так низько оцінювали її розумові здібності; Фанні справді вміла тільки читати й писати, а більше її не навчили нічого; і кузини, бачачи її невігластво в тих предметах, які вивчали змалку, вважали її безнадійно нездарною: перші два чи три тижні вони що не день розповідали у вітальні про її похибки.

– Люба матусю, ти тільки уяви собі, кухня не може нічого показати на мапі Європи... не знає навіть головних річок Росії... про Малу Азію вона й не чула... – Або: – Вона не знає, яка різниця між акварельними фарбами та кольоровими олівцями! Ти коли-небудь чула про таку тупість?

– Дорогенькі мої, – розважливо казала тітонька, – авжеж, це дуже прикро, та вам не слід чекати, щоб усі були такі розумні та здібні, як ви.

– Але ж, тітонько, вона справді така неосвічена! Знаєте, вчора ввечері ми її спитали, як можна звідси дістатись до Ірландії; і вона сказала – через острів Уайт! Вона тільки й думає, що про цей острів Уайт, і називає його просто *Острів* – так, наче немає на світі інших островів! Мені, наприклад, було б соромно отак нічого не знати – навіть коли я була набагато молодша за неї! Я вже й не пам'ятаю, відколи мені відомо все те, у чому вона досі нічого не тямить! Ми ж, тітонько, вже так давно знаємо всіх королів, які були в Англії, і коли вони правили, і всі важливі події, що при них відбувалися!

– Ну звісно ж, – додала її сестра, – і римських імператорів усіх знаємо, ще з Северина; я вже не кажу про давню міфологію, і метали, і неметали, і планети, і видатних філософів!

– Так, мої любі; але ж і пам'ять у вас – просто дар Божий, а у вашої бідної кухні її, певно, зовсім немає. Пам'ять у людей різна, як і все інше; і тому вам слід бути поблажливими до кухні і жаліти її за те, що їй бракує здібностей. І пам'ятайте, якщо ви такі розумні і навчання дається вам легко, ви мусите бути скромнішими; бо хоч скільки ви знаєте зараз, та вам ще треба вчитись і вчитись.

– Так, звісно, – до сімнадцяти років. Та дайте я ще розповім вам про Фанні, – така вона чудна і дурненька! Знаєте, вона каже, що не хоче вчитися ні музики, ні малювання!

– Широ кажучи, моя любя, це справді дуже дивно і свідчить про те, як мало в неї здібностей і бажання вчитись. Але, якщо все зважити, це навіть краще; бо хоч ви й знаєте, що завдяки мені ваші тато й мама люб'язно погодилися виховувати її разом з вами, їй зовсім не треба бути такою ж освіченою, як ви; навпаки, бажано, щоб між вами завжди вчувалася відмінність.

За допомогою подібних напучувань місіс Норріс намагалася прищепити своїм племінникам належний спосіб думок; і не дивно, що їм, попри всі їхні здібності та ранню освіченість, вочевидь бракувало тих чеснот, що трапляються рідше, – схильності до самопізнання, душевного благородства й людяності. Виховання, яке вони отримали, не торкнулося їхньої вдачі. Сер Томас не знав, що їм потрібно насправді; він був люблячим батьком, але не звик відверто виявляти свою любов, і його стримана манера поводитися застерігала від цього й дітей.

Що ж до леді Бертрам, то вона анітрохи не цікавилася вихованням своїх доньок. У неї бракувало часу на подібні речі. Ця жінка проводила своє життя на канапі – сиділа на ній годинами, ошатно вбрана, з яким-небудь нікчемним і негарним вишиванням у руках, і набагато більше думала про свого мопсика, ніж про дітей, але ставилася до них дуже поблажливо, якщо вони нічим її не засмучували, і у всіх важливих справах керувалася вказівками сера Томаса, а у дрібніших клопотах – порадами своєї сестри. Якби навіть у неї було більше вільного часу, вона навряд чи вважала б за потрібне приділити його донькам; вони перебували під наглядом гувернантки, мали прекрасних вчителів – чого ж ще бажати? А що Фанні така нетямуща – «одне можу сказати: це дуже прикро; але деяким людям справді судилося бути дурними, тож Фанні лишається тільки старатися щосили – більше тут нічого не вдієш; і, як на те, хоч дівчинка і тупувата, у ній нема нічого поганого; вона завжди готова прислужитися – тільки загадаєш їй щось подати чи принести, біжить тої ж миті».

Невігластво і боязка удача не завадили Фанні звикнути до Менсфілд-парку і полюбити його майже як рідний дім; і серед кузин та кузенів їй велося не так уже й погано. Марія і Джулія не були насправді лихими; і, хоч вони часом поводитися з нею надто зверхньо, вона була такої невисокої думки про себе, що не відчувала образи.

Десь о тій порі, коли Фанні увійшла в сім'ю, леді Бертрам через легку недугу та непереборні лінощі відмовилася від будинку в Лондоні, де раніше проводила кожну весну, і оселилася в передмісті, даючи серові Томасу можливість виконувати його обов'язки в парламенті і жити з більшим – чи то меншим – комфортом, спричиненим її відсутністю. Обидві міс Бертрам продовжували розвивати свою пам'ять, грали дуети на фортепіано і росли справжніми красунями; і батька вельми втішало, що і їхня зовнішність, і поведінка, і здібності цілком відповідають його честолюбним сподіванням. Старший син виріс легковажним гультіпакою і вже встиг завдати батькові чимало клопотів; але інші діти мали стати для нього справжньою розрадою. Доньки нічим не запламують ім'я Бертрам, поки його носитимуть, і, безперечно, позбудуться цього імені лише заради такого шлюбу, який поріднить їхню сім'ю з одним із шляхетних родів; а характер Едмунда, його розважливі міркування і потяг до справедливості мають принести користь, пошану і щастя і йому, і всім його рідним. Він готувався стати священником. Посеред турбот і радощів, пов'язаних із власними дітьми, сер Томас не забував і про дітей місіс Прайс; він робив для них усе, що міг, не шкодував грошей на їхню освіту, а коли хлопці вирости, допоміг їм влаштуватись у житті; і Фанні, дарма що була розлучена з сім'єю, щиро раділа будь-якій звістці про благотворні зміни у становищі її родичів. Одного разу – лише один раз упродовж багатьох років – їй пощастило побачити Уїльяма; з іншими ж вона ніколи не бачилася, і вони начебто й не чекали, що вона колись до них приїде, бодай навіть у гості; здавалося, вдома про неї забули. Але Уїльяма, що невдовзі після її від'їзду вирішив стати моряком, запросили перед його виходом у море провести тиждень із сестрою в Нортгемптоні. Можна собі уявити і бурхливу радість зустрічі, і ніжну прихильність, яку вони виявляли одне до одного під час веселих розваг і серйозних розмов, і піднесений настрій хлопця в цю вирішальну життєву мить, і смуток його сестри, коли він нарешті поїхав. На щастя, його візит до Менсфілд-парку припав на різдвяні свята, і дівчинка могла шукати розради в кузена Едмунда; а він змалював їй такі чудові картини майбутнього, яке чекало Уїльяма, що Фанні помалу заспокоїлася і визнала необхідність їхньої розлуки. Їй ніколи не доводилося розчаруватись у дружбі Едмунда; коли він закінчив Ітон і перейшов до Оксфорду, ця зміна не погіршила його доброї вдачі, а лише дала більшу змогу її виявляти. Не хизуючись тим, що він робить для Фанні більше будь-кого, і без жодного страху, що робить забагато, він сумлінно дбав про дівчинку й уважно ставився до її почуттів, прагнучи, щоб її душевні чесноти були гідно оцінені, і допомагав їй позбутися невпевненості в собі, яка заважала їх виявленню. Він давав їй поради, втішав її та підбадьорював. Усі інші мало на неї зважали; і сама лише підтримка Едмунда не могла привернути до Фанні їхню увагу, але його прихильність була надзвичайно важлива для неї з іншої причини: це заохочувало її розвивати свої здібності і отримувати насолоду від здобутих знань. Він бачив, що його кузина – розумна дівчинка, до того ж допитлива і сповнена любові до читання, яке, належним чином скероване, вже саме по собі є освітою. Міс Лі навчала її французької і слухала, як вона читає свій щоденний урок з історії; але Едмунд давав їй книги, що чарували її в години дозвілля, і допомагав їй виробити вірні смаки та спосіб думок; читання було тим паче корисним для неї, що Едмунд завжди обговорював з нею прочитане, а його похвала надавала книгам ще більшої принади. У відповідь на таку турботу Фанні любила його більше за всіх на світі, окрім Уїльяма; її серце було поділено між ними двома.

Розділ третій

Першою важливою подією в сім'ї стала смерть містера Норріса; Фанні на той час було близько п'ятнадцяти років. Це горе спричинило неминучі зміни. Місіс Норріс, покинувши дім парафіяльного священика, спершу переїхала до Менсфілд-парку, а згодом – до маленького білого будиночка в селищі, який належав серові Томасу; у горі від втрати чоловіка вона втішлася думкою, що може чудово дати собі раду й без нього, а прикрощі від зменшення її річного прибутку вирішила побороти за допомогою суворой економії.

Посада священика мала перейти до Едмунда; і якби його дядько помер на кілька років раніше, її віддали б комусь із знайомих – на той час, поки Едмунд не досягне належного віку. Але марнотратство Тома, вчинене незадовго до цієї події, завдало родині таких збитків, що звільнену посаду довелося віддати іншому священикові, який претендував на неї; таким чином, молодший брат мусив розплачуватися за розваги старшого. Існувала ще одна родинна парафія, що її, власне, й тримали для Едмунда; але, хоч ця обставина певною мірою заспокоювала сумління сера Томаса, він вважав таке рішення несправедливим і намагався схилити до такої ж думки старшого сина, сподіваючись, що його батьківське слово цього разу буде вагомішим за все, що він говорив досі.

– Мені за тебе соромно, Томе, – сказав він із надзвичайною гідністю, – соромно за те рішення, до якого ти мене змушуєш, і шкода, що ти так поставився до свого брата. На десять, двадцять, тридцять років, а може, й на все життя ти позбавив Едмунда більш ніж половини того прибутку, який належав йому по праву. Можливо, в майбутньому я чи ти зможемо – принаймні я дуже на це сподіваюся – покращити його становище; та не забувай, що наша допомога все одно не відшкодує йому нинішньої втрати, і жодна з майбутніх можливостей не буде рівною тій нагоді, якої ми позбавляємо його зараз, щоб сплачувати твої борги.

Том слухав, трохи присоромлений і засмучений; та, поквапившись зникнути з батькових очей, він невдовзі безтурботно розважив, що, по-перше, він заборгував і вполовину не так багато, як дехто з його приятелів; по-друге, його батько досить-таки нудний; а по-третє, хоч би яким був цей новий священик, він, цілком можливо, також не забариться померти.

Після смерті містера Норріса його наступник, доктор Грант, одразу ж поселився в Менсфілді; це був дужий сорокап'ятирічний чолов'яга, що начебто мав розчарувати сподівання містера Бертрама-молодшого. Ба ні, – «це такий собі апоплексичний черевань з короткою шиєю, і якщо він і далі напихатиме собі черево, то довго не протягне».

Дружина священика була молодша за нього років на п'ятнадцять; дітей вони не мали; і це статечне й доброзичливе подружжя невдовзі завоювало справедливу прихильність сусідів.

Настав час, коли, як сподівався сер Томас, його своячка мала й собі потурбуватися про долю племінниці; зміна у становищі місіс Норріс, а також вік Фанні, здавалося б, не тільки не являли собою перешкоди для їхнього сумісного життя, але й дуже цьому сприяли; і, оскільки його власні справи останнім часом трохи погіршилися, бо на додачу до марнотратства старшого сина він зазнав значних збитків у Вест-Індії, нагода позбавитися витрат на утримання племінниці та обов'язку забезпечувати її в майбутньому була для нього вельми втішною. Твердо переконаний, що так і станеться, він зауважив про це дружині; і, якось згадавши цю розмову, коли Фанні була поруч, леді Бертрам спокійно мовила:

– Отже, Фанні, скоро ти нас покинеш і житимеш у моєї сестри. Як ти на це дивишся?

Фанні була так приголомшена, що тільки й спромоглася повторити тітчині слова.

– Я вас покину?

– Так, люба; що тут дивного? Ти жила в нас п'ять років, а моя сестра завжди вважала, що візьме тебе у свій дім, коли не стане містера Норріса. Але ти повинна і там гідно триматись і не забувати, чого я тебе навчила.

Ця новина була для дівчини так само прикрою, як і несподіваною. Тітонька Норріс ніколи не була добра до неї, і тому Фанні не могла її любити.

– Мені дуже шкода вас покидати, – жалібно промовила вона.

– Ну, звичайно ж, шкода; це так природно. Гадаю, навряд чи комусь на світі щастить зазнати так мало клопотів, як тобі, відколи ти увійшла до цього будинку.

– Сподіваюся, я не була невдячною, тітонько, – скромно сказала Фанні.

– Ні, моя люба; певно, що ні. Я завжди вважала тебе доброю дівчинкою.

– І я ніколи більше тут не житиму?

– Ніколи, моя люба. Але не сумнівайся, тобі й там буде добре. Я не бачу для тебе особливої різниці, де жити, – в цьому домі чи в іншому.

Фанні вийшла з кімнати зажурена; вона не вірила, що ця різниця буде такою вже непомітною, і думки її про життя з тітонькою Норріс були аж ніяк не веселі. Зустрівши Едмунда, вона розповіла йому про своє лихо.

– Кузене, – мовила вона, – у моєму житті має статися одна зміна, і дуже неприємна! І, хоч досі твої слова часто змушували мене примиритися з тим, що спершу було мені осоружне, цього разу ти не зможеш мене переконати. Я мушу переселитися до тітоньки Норріс.

– Справді?

– Так; тітонька Бертрам сьогодні сказала мені про це. Вони вже домовилися. Я маю покинути Менсфілд-парк і жити в Білому будиночку, мабуть, щойно вона туди переїде.

– Що ж, Фанні, якби це рішення не було таке прикре для тебе, я б міг його лише схвалити.

– О ні, кузене!

– Усе свідчить на його користь. Тітонька вчинить дуже розумно, якщо візьме тебе до себе. Вона шукає друга і компаньйонку саме там, де слід, і я радий, що її любов до грошей цьому не завадила. Ти будеш для неї тим, чим повинна бути. Сподіваюся, це не надто тебе засмучує, Фанні?

– Навпаки, дуже засмучує! Не можу я цьому радіти. Я люблю цей дім і усе в ньому; а там я нічого не любитиму. І ти знаєш, я завжди почуваюся з нею незручно.

– Не будемо говорити про те, як вона поводитися з тобою, коли ти була дитиною; вона і з нами так поводитися – чи майже так. Вона ніколи не вміла бути привітною з дітьми. Але зараз ти в тому віці, коли до тебе потрібно ставитися краще; і, як на мене, вона вже так і робить; а якщо ти станеш її єдиною компаньйонкою, вона цінуватиме тебе по-справжньому.

– Мене ніхто ніколи не цінуватиме.

– А що цьому заважає?

– Усе! І моє становище... і те, що я така нерозумна, незграбна...

– Щодо твоєї нерозумності та незграбності, люба моя Фанні, повір мені, в тобі немає й сліду подібних рис; або ж ти неправильно їх називаєш. Немає жодної причини, з якої ті, хто тебе знає, не змогли б тебе оцінити. Ти маєш здоровий глузд і щире серце, і я певний, що ти ніколи не відплатиш невдячністю за чужу доброту. Я не уявляю, хто б міг бути кращою за тебе подругою і компаньйонкою.

– Ти надто добрий до мене, – мовила Фанні, зашарівшись від такої похвали. – Не знаю, як тобі й дякувати за те, що ти про мене такої гарної думки. О, кузене, якщо мені доведеться поїхати, я пам'ятатиму твою доброту завжди – до останньої хвили мого життя!

– Авжеж, сподіваюся, у такій даліні, як Білий будиночок, ти не забудеш про мене. Ти говориш так, наче їдеш звідси за двісті миль, а не на інший бік парку; але ж ти все одно будеш з нами – майже так, як була досі. Обидві сім'ї зустрічатимуться щодня; єдина зміна, що на тебе чекає, – це необхідність самій приймати рішення; але тобі потрібно цього навчитися. *Тут* тобі завжди є за кого сховатися; а з тітонькою ти вже сама відповідатимеш за себе.

– О, не кажи так!

– Я повинен – і дуже радий це сказати. Місіс Норріс тепер значно більше пасує піклуватися про тебе, ніж моїй матінці. Такий у неї характер: вона може чимало зробити для тих, до кого справді прихильна; і вона привчить тебе цінувати твої природні риси, як вони того варті. Фанні зітхнула.

– Я не можу так дивитися на ці речі; але вірю, що ти, певно, судиш про них вірніше за мене, і дуже тобі вдячна, що намагаєшся примирити мене з ними. Якби тільки я могла думати, що тітонька справді мене полюбить, це було б чудово – відчувати, що я комусь потрібна! Я знаю, тут я не потрібна нікому; і все-таки я дуже люблю це місце.

– Але ж ти його не покидаєш, Фанні, ти розлучаєшся тільки з будинком. Ти зможеш, як і раніше, гуляти в парку чи в саду; навіть для такого вірного серденька, як твоє, це зміна невелика. Ти будеш гуляти тими самими алеями, брати книги в тій самій бібліотеці, і бачитися з тими самими людьми, і кататися на тому самому конику.

– Так, справді. Мій старенький сірий поні! О, кузене, коли я згадую, як боялася їздити верхи, як страшно мені було слухати, коли казали, що це піде мені на користь, – варто було дядечкові заговорити про коней, я вже тремтіла з переляку, – і коли думаю, як ти хотів завжди розвіяти мої страхи, умовляв мене не боятися й переконував, що мені сподобається їздити, я відчуваю, що ти завжди правий, і сподіваюся, що твоє судження справдиться й цього разу.

– А я цілком певний, що життя з місіс Норріс буде так само корисним для твоєї душі, як прогулянки верхи – для здоров'я; до того ж воно зробить тебе щасливою.

Так завершилася їхня розмова, яка, хоч і могла зарадити Фанні, та була зайвою, позаяк місіс Норріс не мала ані найменшого бажання взяти Фанні до себе. За обставин, що склалися, вона думала лише про те, як цього уникнути. А щоб на це ніхто й не сподівався, вона обрала для себе такий будинок, що був цілком пристойним, проте найтіснішим у Менсфілдській парафії; у Білому будиночку вистачало місця лише для неї самої та слуг, а одна вільна кімната лишалася для гостей, – місіс Норріс вважала це конче необхідним. За життя її чоловіка в домі ніколи не було вільної кімнати, але тепер місіс Норріс ніяк не могла існувати без неї. Проте така обачлива поведінка не завадила іншим запідозрити її в доброму намірі; а може, саме її розмови про вільну кімнату змусили сера Томаса зробити хибне припущення, що ця кімната призначається Фанні. Леді Бертрам невдовзі висловила таку думку, безтурботно зауваживши місіс Норріс:

– Гадаю, сестро, тепер нам уже не потрібно тримати міс Лі, адже Фанні житиме в тебе. Місіс Норріс здригнулася.

– Зі мною, любя леді Бертрам? Що ви маєте на увазі?

– А хіба вона не переїде до тебе? Мені здавалося, що ти вже про все домовилася з сером Томасом.

– Я?! Ні, ні! Я ніколи не говорила про це з сером Томасом, і він зі мною також. Щоб Фанні жила зі мною! Та я й уявити собі такого не можу, і ніхто, знаючи нас обох, не зміг би цього бажати. Господи милосердй! Що ж я робитиму з Фанні? Мені, бідній, самотній удові, дай Бог хоч самій собі якось дати ради, а не піклуватися про п'ятнадцятирічну дівчину! Вона в такому віці, коли особливо потрібні увага й турбота, і навіть найстійкіша душа має бороти життєві спокуси; та ні, звичайно, сер Томас просто не обміркував усе як слід! Сер Томас – мій щирий друг, він не став би про це говорити серйозно! Той, хто зичить мені добра, не може мені таке пропонувати. І чого це раптом сер Томас завів з вами таку розмову?

– О, та я справді не знаю. Мабуть, він гадав, що так буде краще.

– А що саме він говорив? Адже він не міг отак прямо сказати – що хоче, аби я взяла Фанні! Певна, у глибині душі він не може цього бажати!

– Ні, він тільки сказав, що вважає це ймовірним; і я теж так подумала. Ми обоє думали, що це тебе втішить. Але якщо ти не згодна, тоді про це й говорити не варто. Нам вона не завдає жодних клопотів.

– Люба сестро, подумай – як вона може мене втішити, коли я отак поневіряюся в житті? Я нещасна, згорьована вдова, втратила чоловіка, що був для мене всім на світі, і підірвала здоров'я в невпинних клопотах про нього; серце в мене розбите, я вже ніколи не матиму душевного спокою, і моїх статків ледь вистачає на життя, що повинна його забезпечити жінка шляхетного походження, аби не ганьбити світлої пам'яті померлого, – то ж хіба можу я взяти на себе такий тягар? І хіба може Фанні стати для мене розрадою? Якби навіть я могла бажати цього для себе, я нізачо не вчинила б так несправедливо з бідною дівчинкою. У вас вона має гарний нагляд, і нема сумніву, що й надалі все буде з нею гаразд; а мені хоч би якось перебути на цьому світі.

– Отже, ти не проти самотнього життя?

– Люба леді Бертрам, що ж мені ще лишається, окрім самотності? Сподіваюся, час від часу в моєму скромному будиночку гостюватиме хтось із друзів (я завжди триматиму для них вільну кімнату); та загалом мої дні минатимуть у повній самоті. Мені б хоч якось прожити, – на більше годі й сподіватися.

– Гадаю, сестро, тобі не доведеться бідувати. Сер Томас каже, в тебе буде шістсот фунтів на рік.

– Я й не скаржуся, леді Бертрам. Я знаю, що вже не зможу жити так, як раніше; мені доведеться багато в чому собі відмовляти і постійно заощаджувати. Досі я була, безперечно, *не надто* ощадливою, але тепер не соромитимуся економити. Моє становище змінилося так само, як і мої прибутки. Ніхто ж не чекатиме від мене тих благодіянь, які бідний містер Норріс, як служитель церкви, вважав за свій обов'язок. Навіть уявити собі важко, скільки всіякого наброду годувалося з нашого столу! У Білому будиночку треба буде краще за цим стежити. Я повинна заощаджувати, інакше буду просто нещасною; і, щиро кажучи, мені буде дуже приємно, якщо я зможу зробити більше – тобто щось відкласти до кінця року.

– Гадаю, що зможеш. Ти завжди це уміла.

– Моя єдина мета, леді Бертрам, – бодай чимось прислужитися тим, хто зостанеться після мене. Я хочу бути багатшою лише заради блага ваших дітей. Мені більш нема про кого турбуватися; але я буду дуже рада, якщо зможу лишити їм якусь децицію, – вона ж не буде для них зайвою.

– Ти дуже добра, але можеш про них не турбуватися. Вони будуть забезпечені як належить; сер Томас про це подбає.

– Так, але коли ваші землі на Антигуа і надалі даватимуть такі мізерні прибутки, справи сера Томаса можуть погіршитися.

– О, це невдовзі владнається. Сер Томас уже написав про це, я знаю.

– Гаразд, леді Бертрам, – мовила місіс Норріс, збираючись іти, – я можу сказати лиш одне: єдине моє бажання – бути корисною вашій родині; і якщо сер Томас ще коли-небудь заведе розмову про те, щоб я взяла Фанні до себе, ви можете сказати йому, що при моєму здоров'ї і душевному стані це річ неможлива. До того ж у мене справді немає для неї місця, адже я повинна тримати одну кімнату вільною для гостей.

Леді Бертрам передала її слова чоловікові, і цього було досить, щоб переконати його, якої він хибної думки був щодо намірів своєї родички; і відтоді остання могла не боятись жодних сподівань або натяків з його боку. Він лише дивувався з її небажання хоч щось зробити для племінниці, якою вона нібито так хотіла опікуватись; та оскільки вона вчасно дала йому та леді Бертрам зрозуміти, що вся її власність призначається їхній родині, він невдовзі змирився з її дивацтвом, яке, послуживши на користь його сім'ї, водночас змушувало його забезпечити Фанні із власних коштів.

Фанні невдовзі дізналася, що її страхи були марними, і так щиро цьому зраділа, що Едмунд, розчарований у своїх сподіваннях щодо зміни, яку він вважав такою корисною для Фанні, також радів разом з нею. Місіс Норріс переселилася до Білого будиночка, Гранти переї-

хали до пасторату, і, коли все це владналося, життя у Менсфілд-парку знов потекло спокійно, як завжди.

Гранти, показавши себе людьми доброзичливими й товариськими, сподобалися більшості своїх нових знайомих. Але вони мали й деякі вади, про які місіс Норріс дуже скоро дізналася. Доктор Грант любив поїсти, і йому щодня подавали аж надто розкішні обіди; а місіс Грант, замість того щоб намагатися вдовольнити його пристрасть скромнішими засобами, призначила своїй куховарці таку саму щедру платню, як у Менсфілд-парку, і сама не обтяжувала себе клопотами по господарству. Місіс Норріс була не в змозі говорити спокійно про таку прикру недбалість, як і про те, скільки масла та яєць витрачалося в домі нового священика. Вона, мовляв, також була щедрою, гостинною господинею і ненавиділа скнарість, і *за її часів* у пасторському домі, певно ж, ніхто не потерпав від недостатнього комфорту, ніхто не міг покаржитися, що йому чогось бракувало; але *таке* господарювання – даруйте, тут вона чогось не розуміє. Вельможній пані нема чого робити в сільській парафії. Місіс Грант не завадило б зазирнути до комори в Білому будиночку. Адже всіх, кого вона розпитувала, кажуть, що місіс Грант ніколи не мала більше п'яти тисяч фунтів!

Леді Бертрам слухала ці палкі промови без особливої цікавості. Їй було байдуже до необачливого хазяйнування місіс Грант, але її гідність колишньої красуні була жорсткою скривджена тим, що геть не вродлива місіс Грант так добре влаштувалася в житті; і вона висловлювала свій подив з цього приводу так само часто (хоч і не так багатослівно), як місіс Норріс своє обурення з приводу іншого.

Проте не минуло й року від цих розмов, як у житті сім'ї сталася нова зміна, досить важлива, щоб привернути до себе увагу сестер. Сер Томас вирішив, що необхідно поїхати до Антигуа, аби краще владнати там свої справи, й узяв старшого сина з собою, сподіваючись припинити його небажані знайомства вдома. Вони покинули Англію з наміром повернутися за рік.

Необхідність такого рішення, викликана матеріальним становищем сера Томаса та бажанням подбати про синове благополуччя, змусила його примиритися з розлукою і довірити виховання доньок, що досягли такого небезпечного віку, турботам інших. Він знав, що леді Бертрам не здатна його замінити або хоча б сумлінно виконувати свої власні материнські обов'язки, але, доручивши дівчат невсипущому нагляду місіс Норріс та розважливості Едмунда, він міг не боятися за їхню поведінку.

Леді Бертрам була дуже невдоволена, що чоловік її покидає, але не тому, що надто за нього тривожилася: вона належала до тих людей, для яких не існує жодної небезпеки чи труднощів, поки ці речі не торкаються їх особисто.

Ставлення обох міс Бертрам до цієї події було варте співчуття, – не тому, що вони сумували, але тому, що насправді зовсім не були засмучені. Батько не викликав у них щирої любові; він ніколи не потурав їхнім примхам, і тому його відсутність, на жаль, була для них вельми зручною. Відтоді як він поїхав, дівчата могли ні в чому себе не обмежувати; і, не прагнучи тих розваг, які сер Томас, певно, мав би їм заборонити, вони одразу ж відчули, що можуть жити на власний розсуд і робити, що душа забажає. Фанні відчувала таку ж полегкість, як її кузини, але, усвідомлюючи це, соромилася власної невдячності і сумувала через те, що не сумує. Сер Томас так багато зробив для неї та для її братів, а тепер він поїхав і, можливо, ніколи вже не повернеться! А вона, розлучившись з ним, і сльозинки не зронила! Це ж сором, що вона така безсердечна. До того ж в останній день перед від'їздом він висловив надію, що наступної зими вона, певно, знов побачить Уільяма, і наказав їй написати братові та запросити його до Менсфілду, тільки-но стане відомо, що його ескадра прибула до Англії. Він такий уважний, такий добрий!.. І якби тільки він, кажучи ці слова, усміхнувся до неї чи назвав її «любою Фанні», вона б одразу ж забула про його колишню суворість. Та насамкінець сер Томас глибоко її скривдив, мовивши: «Якщо Уільям справді з'явиться у Менсфілді, сподіваюся, він зможе пересвідчитись, що за ці роки ти змінилася на краще... проте, боюся, він побачить, що в шістнадцять

років його сестра в чомусь лишилася такою, як була в десять». Вона гірко плакала, згадуючи ці слова і після того, як дядько поїхав; а кузини, побачивши її заплакані очі, запідозрили її в лицемірстві.

Розділ четвертий

Том Бертрам останнім часом так рідко з'являвся вдома, що навряд чи можна було за ним скучити; і леді Бертрам невдовзі вже дивувалася, як добре їм усім ведеться і без його батька і як чудово зміг його замінити Едмунд, що сам вів усі домашні справи, розмовляв з управителем, писав до адвоката, віддавав накази слугам – і сумлінно оберігав матір від тривог та втоми, дозволяючи їй лише вести особисте листування.

Надійшла перша звістка від мандрівників; після приємної подорожі вони дісталися до Антигуа. Але ще до того, як листа було отримано, місіс Норріс посіли моторошні передчуття, якими вона ділилася з Едмундом щоразу, перестрівши його віч-на-віч; і, прагнучи дізнатися першою про можливу катастрофу, вона вже прикидала, як сповістити про неї родичів, коли повідомлення сера Томаса, що обидва вони живі й здорові, змусили її відкласти на деякий час і свої страхи, й урочисті приготування до фатальної звістки.

Прийшла та збігла зима, але ці приготування так і лишилися марними; новини надходили тільки добрі; а місіс Норріс була дуже заклопотана – вона влаштовувала розваги для своїх племінниць, і дбала про їхнє вбрання, і, між іншим, підшукувала для них майбутніх чоловіків; а ще ж потрібно було поратися по господарству, і час від часу втручатись у справи сестри, і стежити за необачливою місіс Грант, – отже, в неї майже не лишалося вільного часу, щоб перейматися долею відсутніх.

Обидві міс Бертрам нині були остаточно визнані першими красунями в окрузі; а оскільки їхня краса і вишукані манери поєднувалися з природною поведінкою і набутою змалку гречністю, вони здобули прихильність світського товариства. Марнославство дівчат було таке благородне, що нічим не нагадувало про себе зовні; а похвали їхній скромності, які докладно переказувала їм місіс Норріс, посилювали в них віру у власну бездоганність.

Леді Бертрам не виїжджала разом із доньками. Вона була надто лінива, щоб завдавати собі зайвого клопоту навіть заради тої втіхи, якої зазнає кожна мати, бачачи успіх своїх дітей; тому вона доручила цей обов'язок сестрі, для якої він був вершиною її честолюбних бажань і давав можливість насолоджуватися світським життям, не витрачаючи коштів на власний виїзд.

Фанні лишалася осторонь від цих розваг, але з радістю відчувала себе незамінною в ролі тітчиної компаньйонки, коли всіх інших членів родини кудись запрошували; і, позаяк міс Лі покинула Менсфілд, у вечір балу чи поїздки з візитами Фанні була для леді Бертрам просто знахідкою. Вона розмовляла з тітонькою, слухала її, читала їй книги; і ці тихі вечори, і спокійна певність, що в їхньому tête-à-tête їй не доведеться почути жодного недоброго слова, були цілющими для її душі, яка дуже рідко була вільною від тривог. Що ж до розваг своїх кузин і кузена, вона радо про них слухала – особливо про бали і про те, з ким танцював Едмунд; але вона так низько цінувала себе, що не могла навіть уявити, ніби і їй колись випадуть на долю подібні радощі; і тому слухала, не сподіваючись, що їй доведеться ближче познайомитись із світським товариством. Проте взагалі то була для неї щаслива зима; хоча Уільям так і не прибув до Англії, надія на їхнє побачення, що ніколи не згасала в серці Фанні, дуже її втішала.

З приходом весни Фанні втратила свого вірного друга – старого сірого поні; і деякий час наслідки цієї втрати видавалися згубними не лише для її душевного стану, але й для здоров'я: хоч усі й знали, як необхідно їй їздити верхи, ніхто не потурбувався про їхнє поновлення; бо, як міркували її тітоньки, «вона може брати коней у своїх кузин, коли ті їм не потрібні». Але такої нагоди, звісно, ніколи не траплялося, бо обидві міс Бертрам здійснювали кінні прогулянки кожної ясної днини, і їм навіть не спадало на думку виявити люб'язність до Фанні, пожертвувавши власним задоволенням. Чудового ранку у квітні чи в травні вони весело вирушали на свої прогулянки; а Фанні або сиділа весь день наодинці з одною тітонькою, або ходила гуляти за велінням іншої і поверталася додому геть знеможена; леді Бертрам вважала прогу-

лянки непотрібними і неприємними для себе, а місіс Норріс, що цілими днями метушилася, мов заведена, вимагала цього й від інших. Едмунда на цей час не було вдома, інакше він зміг би зарадити цій біді. Коли він повернувся й збагнув, що сталося з Фанні і до яких прикрих наслідків це може призвести, йому стало зрозуміло, що тут можна вдіяти лише одне; і слова «Фанні повинна мати свого коня» втілили в собі несхитну рішучість, з якою він виступав проти матері й тітоньки, коли вони – одна з лінощів, друга з ревної ощадливості – намагалися довести йому, що ця справа не варта уваги. Місіс Норріс вперто вважала, що у стайнях Менсфілд-парку, певно ж, знайдеться якась старенька конячка, а більшого Фанні й не треба; а ще можна взяти коника в управителя, чи то, може, містер Грант згодиться іноді позичати свого поні, яким їздить на пошту. На її думку, заводити коня для Фанні було не лише зайвим, але навіть трохи непристойним, – це ж певною мірою зрівняло б її з кузинами. Вона була переконана, що сер Томас ніколи не мав подібного наміру; і вдаватися до таких витрат за його відсутності, коли утримання стайні при його нинішньому матеріальному становищі і так коштує забагато, – то річ просто нечувана. «Фанні повинна мати свого коня», – незмінно відповідав Едмунд. Місіс Норріс не могла з цим погодитись. А леді Бертрам зрештою дала згоду; вона поділяла синову думку і була певна, що його батько розважив би так само; лише вмовляла Едмунда не поспішати, дочекатись повернення сера Томаса – і сер Томас владнає цю справу. Він має повернутися у вересні, – тож хіба не можна почекати до вересня?

Хоч Едмунд був незадоволений тітонькою, що майже не приділяла уваги Фанні, значно більше, ніж матір'ю, – він мусив врешті-решт дослухатись до її слів і вирішив поводитися так, щоб не викликати батькових нарікань на те, що він надто вільно розпоряджається його грішми, і водночас дати Фанні можливість здійснювати такі необхідні для неї кінні прогулянки. Він мав трьох коней, але всі вони не годилися для жінки: два були мисливські, третій – гарний їздовий кінь; і цього третього Едмунд вирішив обміняти на такого, що підійшов би кузині; обміркувавши все як слід, він невдовзі виконав свій намір. Нова кобила була просто чудова; не потрібно було жодних зусиль, щоб її об'їздити, і Фанні стала її повноправною хазяйкою. Досі Фанні не сподівалася, що якогось коня вона уподобає так само, як свого старенького сірого поні, але її захоплення конем Едмунда було незрівнянно більшим за втіху, знану раніше; і щоразу, коли вона думала про те, що Едмунд подарував їй таку радість, до її вдячності додавалося ще одне почуття, яке вона була не в змозі висловити. Вона вважала свого кузена взірцем благородства і доброти, і ніхто, крім неї, не міг оцінити його душевних чеснот, і найпалкіші вияви вдячності здавалися їй замалими, щоб його винагородити. У її почуттях до Едмунда були і повага, і вдячність, і довірлива ніжність.

Оскільки новий кінь вважався – і був насправді – власністю Едмунда, місіс Норріс могла примиритися з тим, що на ньому їздила Фанні; і навіть якби леді Бертрам пригадала, що вона просила Едмунда почекати батькового приїзду у вересні, в її очах сина виправдовувало те, що вересень уже минув, а сер Томас досі перебував за кордоном і не мав жодної надії на швидке завершення своїх справ. Обставини несподівано погіршилися саме тоді, коли він надумав повертатися до Англії; і непевне його становище змусило його відправити додому сина, а самому чекати, поки все не владнається. Том прибув у доброму гуморі і сповістив, що з батьком також усе гаразд; але, на думку місіс Норріс, навряд чи він вирушив би в путь лише задля того, щоб повідомити таку незначну новину. Мабуть, міркувала вона, на сера Томаса чигає небезпека і він, стривожений за сина, поквапився його відіслати. Вона проводила довгі осінні вечори у своїй самотній оселі, охоплена зловісними передчуттями, а вдень була змушена шукати порятунку в їдальні Менсфілд-парку. Але поновлення зимових розваг подіяло на неї благотворно, і посеред цих приємних клопотів її думки були так зайняті влаштуванням майбутнього старшої племінниці, що нерви заспокоїлися також. «Якщо бідний сер Томас і не повернеться, нас утішатиме хоча б щасливе заміжжя нашої любшої Марії», – думала вона завжди, перебуваючи в товаристві молодих людей з видами на майбутнє, і особливо коли їх

представили юнакові, що недавно отримав у спадок солідний капітал і один із найпрекрасніших маєтків Англії.

Містер Рашворт був з першого погляду вражений красою старшої міс Бертрам – і, маючи намір одружитися, невдовзі намислив собі палке кохання. То був вайлуватий молодик, про якого тільки й те, що можна було сказати, що він при здоровому глузді; та оскільки ні в його подобі, ні в поведінці не було нічого неприємного, юна леді втішалася зі своєї перемоги. Марії Бертрам ішов уже двадцять перший рік, і, беручи до уваги те, що шлюб з містером Рашвортом обіцяв їй втіху від володіння більшим прибутком, ніж у її батька, і будинком у Лондоні – що було тепер найважливішим для неї, – вона вважала себе просто зобов'язаною, якщо поталанить, вийти заміж за містера Рашворта. Місіс Норріс ревню клопоталася цим заміжжям, і всі її задуми були підкорені єдиній меті – зробити шлюб якомога принагіднішим для обох сторін; вона нетерпляче прагнула заприятелювати з матір'ю молодого джентльмена, що жила з ним в одному домі, і примусила леді Бертрам подолати десять миль по бездоріжжю, щоб нанести тій ранковий візит. Минуло трохи часу, і між місіс Рашворт та місіс Норріс запанувало повне взаєморозуміння. Місіс Рашворт зізналася, що вельми бажає бачити свого сина одруженим і що серед усіх панянок, з якими їй випало зазнайомитися, міс Бертрам, з її чарівною вродою та шляхетними манерами, здається їй найкращою партією для її сина. Місіс Норріс прийняла цю похвалу як належне і захоплювалася прозорливістю дівчини, що змогла зробити такий безпомилковий вибір. Вони всі пишаються Марією, у неї немає жодного ганджу, – вона просто янгол! І, звичайно, у такому оточенні кавалерів їй не так вже й легко вирізнити когось одного; проте, наскільки місіс Норріс може судити при такому недовгому знайомстві, містер Рашворт видається їй саме тим обранцем, що гідний Марії і вочевидь їй подобається.

Потанцювавши одне з одним на балах стільки, скільки належить, молоді люди підтвердили це судження і невдовзі – з огляду на відсутність сера Томаса – мали заручитися, на радість своїм рідним та тим сусідам, які вже багато тижнів тому впевнено передбачали шлюб між містером Рашвортом і міс Бертрам.

Згоду сера Томаса можна було отримати не раніше, ніж за кілька місяців; та оскільки ніхто не мав сумніву, що він щиро схвалить вибір своєї доньки, обидві родини тим часом підтримували найтісніший зв'язок і не робили жодної спроби втаємничити майбутню подію – хіба що тітонька Норріс, говорячи про неї усім та всюди, незмінно застерігала, що зараз про це говорити не варто.

Едмунд був єдиним з усієї сім'ї, хто вважав це рішення хибним; і його тітонька, без упину вихваляючи містера Рашворта, так і не змогла переконати Едмунда в доцільності такого союзу. Він був згодний, що його сестрі краще знати, в чому полягає її щастя; але йому було прикро, що своє щастя вона бачить лише у грошах, і він не міг втриматися, щоб не сказати собі, опинившись у товаристві містера Рашворта: «Якби цей добродій не мав дванадцяти тисяч на рік, з нього був би справжнісінький бовдур».

Сер Томас, однак, був справді щасливий, чекаючи такого беззаперечно вигідного союзу, про який чув самі лише схвальні та приємні відгуки. Це був вельми вдалий вибір: обидві родини однаково заможні, живуть по сусідству, – тому він, не зволікаючи, повідомив про свою сердечну згоду. Він лише поставив умову, щоб весілля відбулося не раніше його приїзду до Англії, якого він знову чекав з нетерпінням. Він написав у квітні і був твердо переконаний, що остаточно все владнає і покине Антигуа ще до кінця літа.

Такими були справи в липні місяці; і Фанні щойно виповнилося вісімнадцять років, коли до місцевого провінційного товариства увійшли нові особи – брат і сестра місіс Грант, містер і місіс Кроуфорд, діти її матері від другого шлюбу. Це були багаті молоді люди: син мав гарний маєток у Норфолку, сестра – двадцять тисяч річного прибутку. Коли вони були дітьми, сестра дуже їх любила; та оскільки сама вона вийшла заміж невдовзі після смерті своєї матері, а вони залишилися під наглядом батькового брата, якого місіс Грант зовсім не знала, вона

відтоді їх майже не бачила. У дядечка їм велося дуже добре. Адмірал Кроуфорд та його дружина розходилися в усьому, окрім прихильності до цих дітей, і їхні почуття різнилися хіба лише тим, що в кожного був свій улюбленець: адмірал обожнював хлопчика, місіс Кроуфорд – дівчинку; і саме смерть леді Кроуфорд змусила її *protégée* після кількох місяців подальших випробувань у дядьковому домі шукати собі іншого притулку. Адмірал Кроуфорд, чоловік не вельми добродійної поведінки, замість того щоб піклуватися про племінницю, ввів у дім свою коханку; і саме завдяки цій обставині місіс Грант мала щастя прийняти сестру до себе, що було так само приємним для однієї з них, як і зручним для іншої. Місіс Грант до цього часу уже використала всі звичайні можливості, що їй надає бездітній сім'ї сільське життя, – щедро обставила вітальню гарними меблями, розбила квітник, завела домашню птицю, – і тепер їй хотілося бодай якоїсь зміни вдома. Тому приїзд сестри, яку вона завжди любила і тепер сподівалася затримати в себе, поки та не вийде заміж, був дуже вчасним; її непокоїло лише одне – що Менсфілд не зможе вдовольнити всіх потреб дівчини, яка звикла до Лондона.

Міс Кроуфорд також цього побоювалася, хоча її тривога була здебільшого пов'язана із сумнівами, чи влаштує її стиль життя сестри і чи досить шляхетне нове товариство; і лише після марних спроб намовити брата оселитися з нею разом у їхньому маєтку вона зрештою вирішила звернутися до родичів. Генрі Кроуфорд, на жаль, відчував непереборну відразу до тривалого мешкання в одному будинку чи до постійного перебування в тому ж самому товаристві; він не міг поступитися сестрі в такій важливій справі, проте залюбки погодився супроводжувати її до Нортгемпτονу і був готовий одразу ж забрати її звідти, якщо їй набридне це місце.

Зустріч була вельми приємною для обох сторін. Міс Кроуфорд побачила, що її сестра зовсім не нудна і не провінційна, чоловік сестри виглядає справжнім джентльменом, а будинок просторий і затишний; а місіс Грант знайшла тих, кого сподівалася полюбити ще дужче, ніж колись, дуже привабливими. Мері Кроуфорд була надзвичайно гарненька; Генрі, хоч і не красень, мав приємний вираз обличчя і чарівне поводження; манера триматися в обох була жива й природна, і місіс Грант одразу ж віддала належне всьому іншому, їй подобалися обое, але Мері була для неї дорожча; і, не маючи підстав пишатися власною вродою, вона тішила свою гордість красою сестри. Місіс Грант навіть не чекала її приїзду, щоб придивитися для неї гарну партію; зрештою вона обрала Тома Бертрама: старшому синові баронета дуже підійшла б дівчина з двадцятьма тисячами фунтів, а до того ж іще й з усіма тими достоїнствами та вишуканими манерами, у яких місіс Грант була певна заздалегідь; і, жінка добросерда та щира, вона вже години через три після першої зустрічі розповіла Мері про свої наміри. Міс Кроуфорд була дуже рада дізнатися, що неподалік від них живе така шанована родина; і їй не видалися недоречними ні турботи сестри про її майбутнє, ні зроблений нею вибір. Заміжжя було її головною метою – за умови, що знайдеться гідна партія; і, ще раніше побачивши містера Бертрама у Лондоні, вона зрозуміла, що сам він так само вартий уваги, як і його суспільне становище. І тому, сприймаючи наміри сестри нібито жартома, вона водночас не забувала подумати про них серйозніше. Невдовзі про це сповістили Генрі Кроуфорда.

– І зараз, – додала місіс Грант, – я подумала іще про одну річ. Мені дуже хотілося б, щоб ви обое жили в нашій місцині; і тому, Генрі, тобі слід було б одружитися з молодшою міс Бертрам, вона дівчина просто чарівна – гарненька, весела, люб'язна, – і може зробити тебе щасливим.

Генрі вклонився і подякував їй.

– Люба сестро, – сказала Мері, – якщо тобі пощастить схилити його до чогось подібного, у мене буде ще одна причина радіти, що серед моїх родичів є така розумна особа; і я лише шкодуватиму, що в тебе немає півдесятка доньок, яких треба видати заміж. Якщо ти хочеш намовити Генрі одружитися, тобі знадобиться хитрість француженки. Усі намагання англійок уже зазнали поразки. У мене є три вельми перебірливі подруги, і всі вони по черзі за ним упали; я просто описати не можу, як страждали і вони самі, і їхні матері (дуже розумні жінки), і

ми з моєю любовою тітонькою, щоб умовити його, чи то примусити, чи бодай хитрістю схилити до одруження! Ти навіть не уявляєш, який це капосний гульвіса! Якщо твої міс Бертрам не хочуть, щоб їхні серця були розбиті, нехай тікають подалі від Генрі.

– Мій любий брате, я просто не можу в таке повірити.

– Звичайно, ти надто для цього добра; ти будеш поблажливішою до мене, ніж Мері, зважаючи на мою молодість та недосвідченість. Я за вдачею обачливий і не кваплюся ризикувати своїм щастям. А до шлюбу я ставлюся з більшою пошаною, ніж будь-хто у світі. Як на мене, про жінку – Боже благословення – найкраще говорить в коротких рядках поета: «Останній благий дарунок Неба».

– Ось бачите, місіс Грант, як він словоблудить; ви подивіться лишень на його посмішку. Запевняю вас, він жадлива людина; мабуть, приклад адмірала дався взнаки.

– Я не дуже зважаю на розмови молоді про одруження, – мовила місіс Грант. – Якщо вони кажуть, нібито відчують відразу до шлюбу, я лише розумію, що їм досі не трапився гідний обранець.

Доктор Грант, сміючись, привітав міс Кроуфорд з тим, що подібна відраза їй не загрожує.

– О, звичайно! І я анітрохи цього не соромлюся. Я гадаю, всі повинні одружуватися – треба лише правильно до цього підходити. Мені не подобається, коли люди марнують своє життя; але одружуватися слід лише тоді, коли шлюб має очевидні переваги.

Розділ п'ятий

Молоді люди одразу ж сподобалися одне одному. Кожна зі сторін мала свої принади, і їхнє знайомство обіцяло перерости в тіснішу дружбу так скоро, як це дозволяли правила пристойності. Краса міс Кроуфорд не викликала неприязні у дівчат Бертрам. Вони самі були надто вродливі, щоб через це відчувати відразу до іншої жінки, і майже з таким само щирим захопленням, як їхні брати, милувалися її жвавими темними очима, чистою смаглявою шкірою і приємними манерами. Якби вона була високою, пишнотілою білявкою, це могло б стати для них більш серйозним випробуванням; але її зовнішність не давала жодних підстав для суперництва, і їй було дозволено вважатися приємною, гарненькою дівчиною, бо вони так само лишалися першими красунями в окрузі.

Її брат не був вродливим; коли вони побачили його вперше, він здався їм зовсім непоказним, до того ж надто смаглявим; та все ж він був джентльменом і чудово вмів підтримати світську бесіду. Під час другої зустрічі він не видався їм таким уже незугарним; так, він не крадень, але у виразі обличчя є щось привабливе, і усмішка в нього просто чудова, і так люб'язно він поводить, що одразу ж перестаєш вважати його негарним; а після третього побачення, пообідавши в його товаристві в пасторському домі, вони вже нікому не дозволяли так про нього казати. Він справді був найпривабливішим із молодих людей, яких сестрам доводилося бачити досі; і обидві були від нього просто в захваті. Те, що старша міс Бертрам була заручена, надавало певну перевагу Джулії, і остання добре це розуміла; не минув ще й тиждень після приїзду Генрі, а вона вже була ладна в нього закохатись.

Що ж до Марії, її роздуми з цього приводу були сповнені сум'яття й непевності. Вона не бажала розмірковувати про це серйозно. «Нема нічого поганого, якщо їй сподобається приємна молода людина... усі знають, що вона заручена... нехай містер Кроуфорд подбає про себе». Містер Кроуфорд аж ніяк не бажав потрапити в пастку; обидві міс Бертрам були варті того, щоб до них трохи позалицятись, і готові до цього; і він почав свою гру, не маючи на думці нічого, окрім бажання їм сподобатися. Він зовсім не хотів, щоб вони марили ним; але, попри свій природний глузд і вдачу, що наділили його здатністю до вірних суджень та відчуттів, він дозволяв собі поводитися занадто вільно.

– Мені надзвичайно подобаються обидві твої міс Бертрам, сестро, – мовив він, повернувшись, коли провів їх до екіпажа після вищезгаданого обіду. – Вельми приємні, елегантні панночки.

– Так, безперечно; і я дуже рада почути це від тебе. Але Джулія тобі подобається більше.

– О, так! Джулія мені подобається більше.

– Справді? Адже всі кажуть, що її сестра вродливіша.

– Я сказав би так само. І риси, і вираз обличчя в неї гарніші; але мені більше подобається Джулія. Старша міс Бертрам, звичайно ж, справжня красуня і здається мені приємнішою, але Джулія завжди подобатиметься мені більше, бо ти так звеліла.

– Мені не слід цього казати, Генрі, але я знаю, що *згодом* вона тобі справді сподобається більше.

– А хіба я не кажу, що вона мені *одразу ж* більше сподобалася?

– І до того ж Марія заручена. Не забувай про це, любий брате. Вона вже зробила свій вибір.

– Так, і це лише додає їй принади. Заручена дівчина завжди привабливіша від незарученої. Усі її тривоги минули, і вона відчуває, що може без страху приймати будь-чий залицяння. Із зарученою дівчиною все значно простіше: їй неможливо зашкодити.

– Ну, як на те, містер Рашворт – дуже порядний молодий джентльмен, і для неї це вельми вдале заміжжя.

– Але міс Бертрам його вважає за ніщо; принаймні ти такої думки про твою близьку подругу. А я б із цим не погодився. Гадаю, міс Бертрам дуже прихильна до містера Рашворта. Я прочитав це в її очах, коли мова зайшла про нього. Я надто гарної думки про міс Бертрам, щоб припустити, ніби вона може вийти заміж, віддаючи лише свою руку, а не серце.

– Мері, як нам його переконати?

– Треба, мабуть, просто залишити його у спокої. Розмови ні до чого не приведуть. Рано чи пізно він сам спіймається в сильце.

– Але мені не хочеться, щоб він «спіймався»; я аж ніяк не хочу, щоб його підчепили на гачок, я б воліла бачити, що все відбувається належним чином – чесно і благородно.

– О Господи!.. Нехай спробує свого щастя і потрапить у пастку. Це все одно колись має статися. Ніхто ще цього не уникнув.

– Але в шлюбі так буває не завжди, люба Мері.

– У шлюбі – завжди. За всієї моєї поваги до тих присутніх, хто зв'язав себе шлюбними узами, моя люба місіс Грант, я певна, що із сотні людей – і чоловіків, і жінок – не знайдеться нікого, хто, одружившись, не потрапив би у пастку. Хоч кого візьми – усуди те саме; і я відчуваю, що так і повинно бути, адже, укладаючи таку угоду, як і будь-яку іншу, кожен сподівається отримати від свого партнера більше, ніж має намір дати сам.

– О, я бачу, уроки Хіл-стріт прищепили тобі невтішний погляд на заміжжя.

– У моєї бідолашної тітоньки справді не було особливих причин любити заміжжя; проте, на мою думку, шлюб – це дуже тонка справа. Я знаю стількох людей, що одружувалися сповнені надії і віри в численні переваги свого обранця, у його шляхетну натуру і добру вдачу – і згодом, побачивши, що глибоко помилялися щодо його чеснот, були змушені змиритися з повною протилежністю своїх уявлень. Хіба ж це не справжня пастка?

– Люба моя дитинко, ти не зовсім уявляєш собі те, про що кажеш. Ти вже мені вибач, але я не можу повністю тобі повірити. Річ у тім, що ти дивишся на це лише з одного боку. Ти бачиш у шлюбі тільки погане і не бачиш його втішних сторін; але ж усуди є свої труднощі й розчарування, і всі ми завжди чекаємо більшого, ніж отримуємо; але, якщо наша надія на краще не справдиться, ми одразу ж шукаємо іншої розради – такою вже є людська натура; якщо перші спроби бувають невдалими, ми робимо наступні; і зрештою десь та знаходимо своє щастя, а ті, хто зловтішається, спостерігаючи за нами збоку, моя люба Мері, обманюються і потрапляють у пастку частіше, ніж самі учасники цієї справи.

– Чудово сказано, сестро! Я в захваті від твоїх *esprit de corps*.¹ Коли я стану дружиною, я спробую дотримуватися таких само несхитних переконань; і нехай мої друзі дотримуються їх також. Це позбавить мене від серцевих мук.

– Ти таке ж капосне дитя, як твій брат, Мері; але ми вилікуємо вас обох. Менсфілд вас вилікує... і без будь-якої пастки. Лишайтеся з нами, і ми вас зцілимо.

Кроуфорди, не бажаючи бути зціленими, були, однак, схильні до того, щоб лишитися. Мері подобалося жити в пастораті, а Генрі також був не проти затриматися тут. Приїхавши, він сподівався провести в Грантів лише кілька днів; але Менсфілд вабив його безліччю приємних можливостей, і ніщо не кликало його кудись іще; місіс Грант була рада бачити їх обох поруч, а для доктора Гранта їхня присутність також була вельми доречною: поговорити з такою гарненькою дівчиною, як міс Кроуфорд, – чудова розрада для вайлуватого пічкура; а з містером Кроуфордом він міг щодня розпити пляшечку кларету.

Сестри Бертрам розхвалювали містера Кроуфорда набагато красномовніше, ніж це зазвичай робила міс Кроуфорд. Однак вона визнавала, що брати Бертрам – чудові молоді люди, і двох таких, як вони, нечасто можна зустріти навіть у Лондоні; і що манери в них – особливо у старшого – дуже шляхетні. Він часто бував у Лондоні і повадився з невимушеною люб'язністю,

¹ Тут: твердих принципів (франц.)

ще приємніше, ніж Едмунд, і тому заслуговував на більшу увагу; а те, що він був старшим сином, теж мало неабияке значення. Вона невдовзі відчула, що *повинна* віддати перевагу старшому. Вона знала, що так має статися.

Том Бертрам справді був дуже приємним юнаком; він належав до тих пестунчиків долі, які скрізь і всюди завойовують прихильність оточення, і його манері поводитися була притаманна та привітність, яка часто приваблює людей більше, ніж високі душевні якості. Він тримався природно й люб'язно, завжди був у доброму гуморі, мав широке коло знайомих і вмів гарно говорити; а Менсфілд-парк і баронетський титул, що мали відійти йому у спадок, також щось та означали; і міс Кроуфорд невдовзі збагнула, що і він сам, і його становище цілком її влаштовують. Вона добре обмірковувала всі його переваги: парк – справжній парк у п'ять миль в окружності, просторий будинок у сучасному стилі, розташований у такому гарному місці і такий ошатний, що міг би прикрасити своїм зображенням будь-яку колекцію гравюр в англійському королівстві, – треба лише обставити його новими меблями; милі сестри, спокійна мати, і сам Том Бертрам також дуже милий, до того ж пообіцяв батькові покинути картярську гру, а в майбутньому стане сером Томасом. Усе це виглядало дуже спокусливим; тому вона вирішила, що віднині має звернути на нього більшу увагу, і стала виявляти певну цікавість до його коня, який повинен був брати участь у перегонах у місті Б.

Саме через ці перегони Том мусив поїхати з дому невдовзі після їхнього знайомства; і, позаяк він мав звичай від'їздити надовго, сім'я і тепер не чекала його повернення раніше, ніж за кілька тижнів, а це було надто раннім випробуванням для його пристрасті. Він без упину вмовляв міс Кроуфорд побувати на перегонах і змальовував їй блискучі картини бучного бенкету, на який їх буде запрошено; він говорив дуже палко і переконливо, але для міс Кроуфорд це були просто балачки, що ні до чого не зобов'язували.

А що ж Фанні, що вона робила, про що думала в цей час? І якою була її думка про ново-прибулих? Небагато знайдеться вісімнадцятирічних дівчат, що так стримано висловлювали б свою точку зору. Спокійно, лише зрідка маючи нагоду до когось звернутися, вона виявляла належне захоплення красою міс Кроуфорд; але так само, як і раніше, вважала містера Кроуфорда негарним, і хоча обидві її кузини невтомно стверджували протилежне, ніколи про нього не згадувала. Сама ж вона пробуджувала в інших певну цікавість.

– Я вже починаю розуміти вас усіх, окрім міс Прайс, – мовила якось міс Кроуфорд, прогулюючись з братами Бертрам. – Скажіть заради Бога, чи вона виїжджає? Я не знаю, що й думати. Вона обідала разом із вами у пастораті, отже, здається, вона виїжджає; але вона така мовчазна, що я просто не можу в це повірити.

Едмунд, до якого вона, власне, й зверталася, відповів:

– Я розумію, що ви маєте на увазі, але не взяв би на себе сміливість щось стверджувати. Моя кузина вже доросла. І вік, і розум її досягли зрілості; але виїжджає вона чи не виїжджає – в цьому я нічого не тямлю.

– Але ж це так легко збагнути. Різниця просто очевидна. І манера триматися, і зовнішність зовсім інакші! Досі я навіть не могла уявити, що може бути незрозуміло, виїжджає дівчина чи ні. Якщо не виїжджає – вона завжди вдягнена в одному стилі, наприклад, носить закритий чепець, виглядає дуже скромною і ніколи й слова не вимовить у товаристві. Можете посміхатись, але це так, запевняю вас; і хоч іноді це заходить надто далеко, проте взагалі так і повинно бути. Дівчині личить скромність. Неприємно в цьому тільки те, що коли дівчина виходить у світ, то її поведінка змінюється надто несподівано. Дехто за дуже короткий час переходить від скромності до цілком протилежної манери – і впадає у фамільярність. Це серйозна вада. Навряд чи комусь може сподобатись така зміна в дівчині вісімнадцяти-дев'ятнадцяти років, що рік тому ледве наважувалася заговорити. Містер Бертрам, ви, гадаю, нерідко бачили щось подібне.

– Мабуть, що так; але ж це несправедливо, я розумію, про що ви думаєте. Ви кепкуєте з мене та міс Андерсон.

– Ні, справді ні! Міс Андерсон? Я не знаю, про кого чи про що йдеться. Це для мене загадка. Але я, звичайно, покепкую з вас із великим задоволенням, якщо ви поясните, в чому річ.

– О, ви дуже вміло прикидаєтеся, але мене вам не обманути. Звичайно ж, коли ви описували юну леді, що так різко змінилася, це був портрет міс Андерсон – надто схожий, щоб я міг помилитись. Усе було саме так. Андерсони з Бейкер-стрит. Ми вчора про них говорили. Ти чув, Едмунде, як я згадував про Чарлза Андерсона? Випадок був дуже подібний до того, про який розповіла ця прекрасна леді. Коли Андерсон уперше представив мене своїй родині, років зо два тому, його сестра ще не виїжджала, і я марно намагався якось її розговорити; одного ранку я сидів у них десь годину, чекаючи Андерсона, у товаристві цієї молодшої особи та двох малих дівчаток, – гувернантка чи то хворіла, чи просто десь пішла, а їхня матуся час від часу забігала до кімнати, хапала якісь ділові папери і знову зникала; і я не міг добути у дівчини ні слова, ні хоча б погляду, ні зрозумілої відповіді – вона стулила ротика і відвернулася від мене, та ще й із яким виразом! Від того дня я не бачив її цілий рік. Вона почала виїжджати. Я зустрів її у міс Холфорд – і не одразу впізнав. Вона підійшла до мене, оголосила, що ми вже знайомі, і очей з мене не зводила, без упину балакала та сміялася, – я вже просто не знав, куди від неї тікати. Я відчував, що виставив себе на посміх... міс Кроуфорд, без сумніву, чула цю історію.

– Історія просто чарівна – і настільки вірна, що, треба визнати, не робить честі міс Андерсон. Це трапляється надто часто. Звичайно, матері ще не навчилися виховувати своїх доньок як належить. Не знаю, у чому їхня помилка; не можу судити, як їй запобігти, але бачу, що вони поведуться не так, як слід.

– Ті, хто на власному прикладі показує оточенню, як має поводитися жінка, – галантно зауважив містер Бертрам, – безперечно, схилиють їх до вірної точки зору.

– Не знаю, – задумливо відповіла міс Кроуфорд. – Ні, тут я не можу з вами погодитися. Це далеко не найважливіше. Гірше за все те, що дівчата, які ще не виїжджають, часом поведуться так само вільно і дозволяють собі стільки ж, нібито вони виїжджають. Я бачила таке на власні очі. Оце, мабуть, найгірше – просто огидно!

– Так, це справді дуже неприємно, – згодився містер Бертрам. – Це може приголомшити; не знаєш, як із ними поводитися. Закритий чепець і сором'язливий погляд, що ви їх так добре описали – краще, мабуть, і не можна, – одразу ж підказують, чого слід чекати; та минулого року я через їхню відсутність опинився в жахливому становищі. У вересні, щойно повернувшись із Вест-Індії, я на тиждень поїхав до Ремсгейта з приятелем – із Снейдом, ти чув про нього, Едмунде. Із його батьками, та й з усією ріднею, я ще не був знайомий. Коли ми приїхали до Альбйон-Плейс, вдома нікого не було; ми вирушили на пошуки і знайшли всіх на пристані: міс Снейд, двох її доньок та кількох їхніх друзів. Я відрекомендувався, як належить; і, позаяк міс Снейд перебувала в оточенні чоловіків, приєднався до однієї з її доньок, супроводжував її додому і тримався так люб'язно, як тільки міг; юна леді поводитися вельми природно і не тільки слухала, але й залюбки говорила зі мною. Я не мав ані найменшої підозри, що поведжуся нечемно. З вигляду сестри нічим не відрізнялися одна від одної: обидві гарно вдягнені, з вусями і парасольками, як усі інші дівчата; та згодом я дізнався, що, приділяючи забагато уваги молодшій, яка ще не виїжджала, завдав глибокої образи старшій. Міс Августу не слід було помічати ще півроку; і міс Снейд, певно, ніколи мені цього не пробачила.²

– Так, вийшло справді негарно. Бідна міс Снейд! Хоч у мене й немає молодшої сестри, я їй співчуваю. Це дуже прикро, коли тобою починають нехтувати завчасно; але це провина їхньої

² В англійській родині звернення «міс» ставиться перед прізвищем, коли йдеться про старшу доньку; при зверненні до молодшої вживається лише з іменем.

матінки. Міс Августу мала супроводжувати гувернантка. Таке непевне становище завжди призводить до неприємностей. Але зараз я б хотіла нарешті дізнатися про міс Прайс. Чи вона їздить на бали? Або ще в когось обідає, окрім моєї сестри?

– Ні, – відповів Едмунд, – не думаю, що вона хоча б колись їздила на бал. Моя мати рідко виїжджає з візитами, а обідає лише в місіс Грант, і Фанні лишається з нею вдома.

– О, тоді зрозуміло. Міс Прайс не виїжджає.

Розділ шостий

Містер Бертрам вирушив до міста Б., і міс Кроуфорд розуміла, що їй вочевидь бракуватиме його товариства під час тих зустрічей між двома родинами, які останнім часом відбувалися майже щодня; і коли всі вони обідали у Менсфілд-парку невдовзі після його від'їзду, вона зайняла своє звичайне місце при кінці столу, готова до прикрої зміни, спричиненої відсутністю хазяїна. Вона була певна, що на обіді запанує страшенна нудьга. Порівняно з братом Едмунд зовсім не вмів вести світської розмови. Суп подадуть у тоскній мовчанці, вино питимуть без жодної усмішки та балачок про всілякі милі дрібниці, а печеню нарізатимуть без будь-якої згадки про те, як гарно смакував окіст минулого разу, чи розповіді про «одного мого друга». Вона хоч-не-хоч мусила розважатися лише тим, що відбувалося на іншому кінці столу, та спогляданням містера Рашворта, який уперше з'явився в Менсфілд-парку після приїзду Кроуфордів. Він відвідав свого приятеля в сусідньому графстві, і, оскільки цей приятель нещодавно перебудував свій маєток на новий лад, містер Рашворт повернувся від нього, сповнений свіжих вражень і готовий впровадити подібні нововведення у власній садибі; він тільки про це й говорив, хоч, власне, нічого не зміг до пуття розповісти. Розмова про його задуми, почата у вітальні, продовжилася під час обіду. Було очевидно, що він, передусім, прагнув повернути до себе увагу міс Бертрам і довідатися, якої вона думки щодо його намірів; і, хоч у її поведінці скоріше вчувалося дещо зверхнє ставлення до нього, аніж люб'язна цікавість, згадка про Созертон-Корт і пов'язані з ним зміни тішила її самолюбство і не дозволяла бути неввічливою.

– Я хотів би, щоб ви побачили Комптон, – сказав містер Рашворт, – він просто вражає своєю досконалістю! Я ще ніколи в житті не бачив, щоб маєток міг так змінитися. Я сказав Смітові, що просто не розумію, куди потрапив. В'їзна алея тепер стала найкрасивішою в Англії; вид на будинок відкривається в дуже незвичному ракурсі. Щиро кажучи, коли я вчора повернувся до Созертону, то ладен був назвати його тюрмою, – просто похмура стара в'язниця.

– Як вам не соромно! – вигукнула місіс Норріс. – Це ж треба таке сказати – в'язниця! Созертон-Корт – найгарніший старий маєток у світі.

– І все ж він потребує певних змін, мем. Я ніколи не бачив будинку, у якому слід було б так багато змінити. Він такий занедбаний, – не знаю, що з ним і діяти.

– Не дивно, що містер Рашворт вважає так саме зараз, – мовила місіс Грант до місіс Норріс усміхаючись, – але повірте мені, коли настане час, чого він бажає всім серцем, у Созертоні зміниться *все*.

– Я маю щось зробити зі своєю садибою, – сказав містер Рашворт, – але не знаю, що саме, і сподіваюся лише на допомогу якогось доброго друга.

– Найкращим другом для вас у цьому разі був би містер Рептон, – спокійно мовила міс Бертрам.

– Саме про це я й подумав. Якщо він так гарно з усім впорався у Сміта, гадаю, мені також слід до нього звернутися. Він бере п'ять гіней на день.

– Та навіть якби він брав десять, – вигукнула місіс Норріс, – певна, ви на це не зважитесь! Ціна взагалі не має значення. Коли б я була на вашому місці, то не думала б про витрати. Зробила б усе в найкращому стилі і так гарно, як тільки це можливо. Таке місце, як Созертон-Корт, варте всього, що можуть зробити гроші і гарний смак. Там вистачає вільного місця, і оновлений парк щедро винагородить вас за всі ваші турботи. Щодо мене, то коли б я мала хоча б п'яту частину тієї землі, що в Созертоні, я б увесь час щось пересаджувала та перебудовувала, бо просто обожаю це робити. Звичайно, було б смішним вдаватися до таких клопотів у моєму нинішньому становищі, з моїм мізерним клаптиком землі, – просто комедія. Та якби в мене було більше місця, я б із превеликим задоволенням щось переобладнала або посадила.

Ми чимало попрацювали над цим у пастораті; можна сказати, невпізнанно його змінили. Ви, молоді люди, не можете пам'ятати, яким він був раніше; та коли б тут був наш любий сер Томас, він би вам розповів, як ми перебудували дім; та ще багато чого могли б зробити, якби не слабке здоров'я бідного містера Норріса. Він, сердешний, ледве міг вийти надвір, щоб помилуватися нашими перебудовами, і тому я помалу збайдужіла до тих змін, про які говорили ми з сером Томасом. А коли б не це, ми б добудували паркову огорожу і насадили дерева, щоб вони затуляли вид на цвинтар; так зробив доктор Грант. Але ми все одно завжди щось робили. За рік до смерті містера Норріса ми посадили біля стайні абрикос, і з нього виросло таке чудове деревце, що просто око милує, сер, – останні слова були звернені до містера Гранта.

– Дерево, безперечно, гарне, мадам, – відповів доктор Грант. – Земля там родюча; і коли мені трапляється іти повз нього, я завжди шкодую, що врожай не вартий тих труднощів, з якими доводиться його збирати.

– Сер, це вересове поле – ми купили цю землю як вересове поле, і вона коштувала... тобто це був подарунок сера Томаса, але я бачила чек і знаю, що ця земля коштує сім шилінгів і була записана як вересове поле.

– Вас ввели в оману, мадам, – відповів доктор Грант. – Оця картопля так само схожа на абрикос із вересового поля, як і фрукт, знятий з того дерева. Він, у кращому разі, не має смаку; справжній абрикос повинен бути їстівним, чого не скажеш про плоди з мого саду.

– Відверто кажучи, мем, – через стіл мовила місіс Грант до місіс Норріс, уявляючи, ніби говорить пошепки, – доктор Грант навряд чи знає справжній смак наших абрикосів, – не думаю, що йому довелося скуштувати хоча б один; це ж такий цінний фрукт, мороки з ним ніякої, а наші до того ж такі великі – певно, гарного сорту, – і в моєї куховарки вони одразу ж ідуть на варення та пиріжки.

Місіс Норріс, що вже почала заливатися рум'янцем, заспокоїлася; і на деякий час розмова перейшла з перебудов у Созертоні до інших предметів. Доктор Грант і місіс Норріс ніколи не були добрими друзями; їхнє знайомство почалося з неприємної розмови про ветхий стан пасторського будинку, а їхні звички різнилися в усьому.

По хвилі містер Рашворт знову почав правити своєї:

– Усе графство у захваті від Смітового маєтку; але там було просто-таки порожнє місце, поки Рептон не привів його в належний вигляд. Так, мені слід домовитися з Рептоном.

– Містере Рашворт, – мовила леді Бертрам, – я б на вашому місці насамперед взялась за алею. Так приємно пройти по алеї, коли гарна погода.

Містер Рашворт був радий запевнити її світлість, що він із нею цілком згодний, і спробував на додачу зробити їй комплімент; але, кажучи про своє захоплення її вишуканим смаком, із яким нібито збігалися його власні уподобання, та ще й намагаючись натякнути, що він завжди звертає увагу на думку всього шанованого жіноцтва і особливо прагне догодити одній із його представниць, він зрештою геть заплутався у своїй промові; і Едмунд покvapливо зупинив його слововиверження, запропонувавши йому вина.

Однак містер Рашворт, попри своє невміння ясно висловлюватися, будь-що прагнучи говорити про дорогий його серцю предмет.

– У Сміта всієї землі – менше ста акрів, це досить небагато, і тим паче вражає, що він зумів так усе обладнати. А в нас у Созертоні сімсот акрів, коли не більше, – навіть без заливних луків; і тому, якщо можна було таке зробити в Комптоні, нам нема чого вагатися. Там зрубали два чи три старі дерева, що росли надто близько до будинку, і краєвид відкрився просто дивовижний; тож я гадаю, що Рептон, чи хтось на зразок нього, неодмінно вирубає алею в Созертоні; оту алею, знаєте, що веде із західного боку до вершини пагорба, – говорив він, звертаючись передусім до міс Бертрам.

Але міс Бертрам спромоглася лише відповісти:

– Алею? О, я її не пам'ятаю. Справді, я так мало знаю про Созертон.

Фанні, що сиділа по інший бік від Едмунда, напроти міс Кроуфорд, і уважно слухала, тепер позирнула на нього і стиха промовила:

– Вирубати алею! Який жаль! Це не нагадує тобі Купера? «О зрубані алеї, я сумую про ваш скорботний вирок».

Він посміхнувся і відповів:

– Боюся, алея справді приречена, Фанні.

– Мені б хотілося побачити Созертон до того, як вирубають дерева; побачити маєток, яким він є зараз і яким був віддавна; але не думаю, що мені трапиться така нагода.

– Ти ніколи там не бувала? Ні, звісно, в тебе не було можливості. І, на жаль, верхи туди не доїдеш. Та, гадаю, ми це якось владнаємо.

– О, не варто. Якщо я колись його побачу, ти просто розкажеш мені, як там було раніше.

– Я так розумію, – мовила міс Кроуфорд, – що Созертон – старовинний маєток і повинен мати своєрідну велич. Він збудований у якомусь особливому стилі?

– Дім був зведений за часів Єлизавети, – звичайний старий цегляний будинок, проте виглядає досить пристойно, і в ньому багато гарних кімнат. Він погано розташований – в одному з найнижчих місць парку; і через це його важко перебудовувати. Та навколо прекрасні дерева, і є струмок, який, на мою думку, може стати справжньою окрасою пейзажу. Містер Рашворт має рацію, бажаючи надати садибі сучасного вигляду, і я не маю сумніву, що все буде зроблено якнайкраще.

Міс Кроуфорд вислухала його з повагою і сказала собі: «Справжній джентльмен! З яким вмінням він згладив усі гострі кути».

– Мені не хотілося б нав'язувати містерові Рашворту свою думку, – вів далі Едмунд, – але якби я перебудовував маєток у сучасному стилі, то не віддав би цю справу в чужі руки. Я б краще змирився з тим, що виходить не так гарно, але робив би все на власний розсуд і крок за кроком. Легше змиритися з власними похибками, аніж із чужими.

– Але *ви*, звичайно, знали б, чого хочете; а я, наприклад, на це не здатна. Я нічого не можу вигадати сама, не можу уявити, до чого приведуть зміни; і якби я мала власний маєток, то була б дуже вдячна будь-якому містерові Рептону, який візьметься до цієї роботи і створить таку красу, яку лише можна купити за гроші; і я б навіть ні на що не поглянула, поки все не буде завершено.

– А мені було б приємно бачити, як усе змінюється, – мовила Фанні.

– Так, вас до цього привчили; а в моєму вихованні не було подібних уроків – окрім одного-єдиного, яким я маю завдячувати аж ніяк не найдорожчій для мене особі; саме тоді я переконалася, що поступові зміни – це справжнє лихо. Три роки тому адмірал, мій вельмишановний дядечко, купив котедж у Твікенхемі, щоб ми всі могли там провести літо; і ми з тітонькою були дуже раді туди поїхати, але, хоч будинок здавався надзвичайно милим, ми невдовзі зрозуміли, що він потребує певних покращень; і три місяці ми жили в суцільному безладі, на жодну стежку в саду неможливо було ступити, на жодній лаві посидіти; ні, я б хотіла, щоб у моєму домі все було обладнано як належить – алеї, квітники, лави в саду, – але все має робитися без моєї участі.

Едмундові було прикро чути, як міс Кроуфорд, до якої він відчував дедалі більшу прихильність, так нечемно говорить про свого дядечка. Це розходилося з його уявленнями про порядність, і він мовчав, поки її сміх та жваві розмови на деякий час не відволікли його від цих міркувань.

– Містер Бертрам, – мовила вона, – я нарешті дочекалася звістки про свою арфу. Тепер я знаю, що вона в Нортгемптоні, у повній безпеці; і там вона, звісно, була всі десять днів, попри урочисті запевнення в протилежному.

Едмунд висловив свої вітання і був трохи здивований.

– Річ у тім, що ми занадто прямо вдалися до пошуків; і посилали служника, і самі їздили – це ж менш ніж за сімдесят миль від Лондона, – але сьогодні вранці дізналися про це належним чином: арфу побачив один фермер – і сказав мірошникові, а мірошник – м'ясникові, а зять м'ясника обмовився про це в крамниці.

– Я дуже радий, що ви зрештою так чи інакше її знайшли; і, сподіваюся, тепер отримаєте її без жодних непорозумінь.

– Її мали б надіслати завтра. Але як, на вашу думку, її привезти? Не у фурі чи на возі, – о ні! У селищі неможливо найняти щось подібне. Я могла б так само питати про носіїв або тачку.

– Мабуть, під час пізньої косовиці було важко найняти візника?

– Мене вразило те, що це викликало обурення! Я гадала, що в селі не може бракувати коней чи возів, тому звеліла служниці з кимось домовитись; оскільки з вікна моєї гардеробної я бачу одне сільське подвір'я, а прогулюючись алеєю, неодмінно мінаю інше, я вирішила, що досить лише попросити – і мені радо підуть назустріч; і майже шкодувала, що не можу надати таку можливість усім бажаючим. Уявіть собі, як я була здивована, коли почула, що моє прохання нерозумне й неможливе, що я скривдила ним усіх фермерів, усіх робітників, навіть саме сіно у всій парафії! А щодо управителя доктора Гранта, тепер я відчуваю, що від нього краще триматися подалі; і мій зять, найдобріший із людей, також чогось набундючився, коли дізнався, що я надумала.

– Звичайно, від вас не можна було чекати, щоб ви передбачили це; та коли ви вже про це задумалися, то маєте зрозуміти, як важливо вчасно впоратися з косовицею. Найняти воза і в будь-яку іншу пору не так легко, як ви собі уявляєте; наші фермери не звикли віддавати їх у чужі руки; а під час жнив коні їм украй потрібні.

– Згодом я, певно, буду розуміти всі ваші звичаї, але, приїхавши сюди з лондонською вірою в те, що все купується за гроші, я була трохи приголомшена впертою незалежністю ваших селян. Однак моя арфа прибуде завтра. Генрі, добра душа, запропонував мені привезти її у своєму ландо. Правда ж, це велика честь для неї?

Едмунд сказав, що арфа – його улюблений інструмент, і він сподівається, що невдовзі зможе почути її гру. Фанні взагалі ніколи не чула арфи і також дуже хотіла послухати.

– Я з радістю пограю для вас обох, – мовила міс Кроуфорд, – принаймні стільки, скільки ви захочете слухати, а може, навіть більше – бо дуже люблю музику, а коли смак слухачів так само вишуканий, як у музиканта, грати набагато приємніше. Я б хотіла вас попросити, містере Бертрам, якщо ви будете писати своєму братові, запевніть його, що моя арфа невдовзі прибуде; він стільки разів чув мої нарікання з цього приводу. І скажіть, як на те ваша ласка, що я із співчуття до нього підготую до його повернення найсумніші п'єси, бо знаю, що його кінь програє.

– Якщо я таки напишу, то, звісно, скажу все, що ви забажаєте; але поки що я не бачу такої нагоди.

– Отож, навіть коли б він поїхав на рік, ви б навряд чи писали до нього – і він до вас також. Такої нагоди чомусь не буває ніколи. Які чудні створіння – брати! Ви не пишете одне до одного без крайньої необхідності; а коли все ж змушені взятися за перо, щоб повідомити, що захворів кінь або помер хтось із родичів, на це не витрачаєте жодного зайвого слова. В усіх вас однаковий стиль листування. Я його добре знаю. Генрі, що в усьому іншому – просто вірець братньої любові: він любить мене, усе зі мною обговорює, довіряє мені і радий розмовляти зі мною годинами, – жодного разу не написав мені більше однієї сторінки; а найчастіше – «Люба Мері, я щойно приїхав. У Баті, здається, повно людей, і все тут як завжди. Щиро твій...» Оце суто чоловічий стиль; таким є зазвичай листування братів.

– Коли вони далеко від сім'ї, – мовила Фанні, спалахнувши при згадці про Уільяма, – вони пишуть і довгі листи.

– Брат міс Прайс у морі, – сказав Едмунд, – і він так сумлінно пише до неї, що ваше судження про нас, безумовно, здається їй надто суворим.

– У морі? Справді? Звичайно, у військовому флоті?

Фанні сподівалася, що на це питання відповідь Едмунд; але він незворушно мовчав, і їй довелося самій розповісти про брата. Вона пожвавилася, описуючи його службу й далекі краї, де він встиг побувати; та не могла згадати без сліз, скільки років минуло від їхньої останньої зустрічі. Міс Кроуфорд люб'язно побажала йому якнайшвидше зробити кар'єру.

– Ви нічого не знаєте про його капітана? – спитав Едмунд. – Капітан Маршалл? У вас, мабуть, широке коло знайомств серед військових моряків?

– Серед адміралів – так, звичайно, – це було сказано трохи зверхнім тоном. – Але з офіцерів нижчого рангу я знаю дуже небагатьох. Капітани, можливо, чудові люди, але вони не належать до нашого класу. Я можу дещо розповісти вам про адміралів – і про них самих, і про їхні флагманські кораблі, і хто яку платню отримує, і про їхні дріб'язкові сутички та заздрість. Власне кажучи, кожен із них вважає, що його випередили по службі, і кожен на щось та ображається. Звичайно, в домі мого дядечка я звела з ними близьке знайомство – і досить на них надивилася, і на вискочнів – контр-адміралів, і на тих, що пасуть задніх – тобто на віце-адміралів; тільки, прошу, не думайте, що я з них глузую.

Едмунд знову спохмурнів і коротко зауважив:

– Це благородна професія.

– Так, професія непогана, але за двох умов: якщо вона дає гроші і якщо людина вміє їх не розтринькувати. Та загалом вона не належить до моїх улюблених професій. Мені ніколи не здавалася вона чимось привабливою.

Усі інші поміж тим вели далі розмову про перебудову маєтку, і місіс Грант не могла не звернутися до брата, хоч це й відвернуло його увагу від міс Джулії Бертрам.

– Любий Генрі, а ти що скажеш? Адже ти сам робив усілякі перебудови, і, як я чула, Еврінгем може перевершити будь-який із маєтків Англії. Його природна краса просто дивовижна. Еврінгем і раніше здавався мені напрочуд гарним місцем; ці пологі схили і розкішні ліси! Я б усе віддала, аби його побачити ще раз!

– Мені дуже приємно чути, що ти такої гарної думки про нього, – відповів Генрі, – але, здається мені, ти була б певною мірою розчарована: він не такий, яким ти його собі уявляєш. Там ніде розвернутися, – ти просто здивувалася б, як там мало землі, – а щодо перебудов, я майже нічого не зробив – так, лише якісь дрібниці; я хотів би зробити набагато більше.

– Вам подобається цим займатися? – спитала Джулія.

– Так, дуже; але Еврінгем має такі природні переваги, за яких з першого погляду стає зрозуміло, наскільки незначними мають бути покращення; і завдяки моїм відповідним рішенням він набув свого теперішнього вигляду всього лише через три місяці після мого повноліття. План перебудови я намітив ще у Вестмінстері, а коли був у Кембриджі, дещо в ньому змінив – і у двадцять один рік втілював його у життя. Я схильний заздрити містерові Рашворту, у нього попереду стільки радощів; а мої минули надто швидко.

– Хто швидко розуміє, той швидко вирішує і швидко діє, – мовила Джулія. – Вам ніколи не бракуватиме занять. І замість того щоб заздрити містерові Рашворту, вам слід було б допомогти йому порадою.

Місіс Грант, почувши останні слова Джулії, зустріла їх щирою похвалою і запевнила всіх, що ніхто не може вірніше судити про подібні речі, ніж її брат; а позаяк міс Бертрам була в такому ж захваті від цієї ідеї і повністю її підтримала, додавши, що, на її думку, значно краще радитися з друзями і безкорисливими знавцями, ніж одразу віддати справу до рук фахівця, містер Рашворт охоче погодився скористатися люб'язною допомогою містера Кроуфорда; і містер Кроуфорд, з належною скромністю применшуючи свої таланти, запевнив, що буде вельми радий стати йому в нагоді і зробить усе можливе. Тоді містер Рашворт став напо-

легливо просити містера Кроуфорда зробити йому честь, відвідавши Созертон, і погостювати там; а місіс Норріс, здогадуючись, що обох її племінниць аж ніяк не втішає перспектива розлучитись із містером Кроуфордом, внесла до цього плану деякі доповнення:

– Безперечно, містер Кроуфорд буде дуже радий поїхати; але чом би й декому з нас не скласти йому компанію? Ваші нововведення цікаві багатьом із присутніх, любий містере Рашворт, і їм хотілося б почути думку містера Кроуфорда на місці, і, може, їхні зауваження також принесли б певну користь; а щодо мене, то я давно вже маю намір відвідати вашу любу матусю; лише відсутність власного екіпажа перешкоджала мені виконати цей дружній обов'язок; та зараз я могла б поїхати і побесідувати годинку-дві з місіс Рашворт, поки всі інші оглядатимуть маєток; а потім ми повернемося сюди до пізнього обіду, або пообідаємо в Созертоні, якщо це не завдасть клопоту вашій любій матусі, і повернемося додому при місяці. Гадаю, містер Кроуфорд посадить у своє ландо моїх двох племінниць і мене, Едмунд може їхати верхи, а Фанні, сестро, лишиться з тобою вдома.

Леді Бертрам не заперечувала; і всі, хто мав їхати, радо висловили своє бажання – окрім Едмунда, що все вислухав, не зронивши ні слова.

Розділ сьомий

– Скажи, Фанні, а чи сподобалася тобі вчора міс Кроуфорд? – спитав Едмунд наступного дня, після того, як сам поміркував про це.

– Дуже сподобалася. Мені було приємно її слухати; вона так цікаво говорить, і така гарненька – нею просто можна замилюватись.

– Зовнішність у неї справді дуже приваблива. Таке виразне обличчя! Але, може, щось у її словах тобі здалося не зовсім доречним, Фанні?

– О, так! Їй не слід було говорити в такому тоні про свого дядечка. Мене це просто здивувало. Вона жила в дядечка стільки років. І хоч би які були його вади, він дуже любить її брата і ставиться до нього, кажуть, як до рідного сина. Я просто не могла повірити, що таке чую.

– Я так і подумав, що тобі це буде неприємно. Це вельми негарно з її боку.

– І, як на мене, це велика невдячність.

– Невдячність – надто сильно сказано; я не знаю, чи має її дядько хоч якесь право очікувати від неї вдячності; у його дружини, без сумніву, було таке право, і саме щира повага до пам'яті тітоньки змушує її так хибно поводитися. Вона справді у складному становищі. Маючи такі щирі почуття і палку вдачу, вона не може виявити пошани до міс Кроуфорд, не кидаючи при цьому тіні на адмірала. Не зважуся судити, хто більшою мірою винний у їхніх негараздах, але нинішня поведінка адмірала, мабуть, спонукає стати на бік його дружини; а те, що міс Кроуфорд її захищає, цілком природно – і говорить на її користь. Я не засуджую її точки зору; але, звичайно, привселюдно її висловлювати є недоречним.

– А тобі не здається, – мовила Фанні по роздумі, – що ця недоречність передусім не робить честі міс Кроуфорд, адже це вона змалку виховувала свою племінницю? І, мабуть, не змогла прищепити їй вірну думку про те, чим вона зобов'язана адміралові.

– Справедливе зауваження. Так, своїми вадами племінниця, безперечно, завдячує тітоньці; і тим паче слід подумати про невтішне становище, у якому вона перебувала досі. Але життя в її нинішньому домі має піти їй на користь. Міс Грант суворо дотримується правил пристойності. І приємно слухати, з якою любов'ю міс Кроуфорд говорить про свого брата.

– Так, лише невдоволена, що він пише їй такі короткі листи. Я ледь не засміялася, коли вона про це казала; але я не можу так високо цінувати доброту та прихильність брата, який лінується навіть написати сестрі листа, вартого уваги, коли вони в розлуці. Я певна, що Уільям ніколи, хоч би там що, не повівся б так зі мною. І яке вона має право вважати, що і ти не будеш писати довгих листів, якщо поїдеш?

– Це право дає їй жвавий розум, Фанні, який не мине нагоди, щоб потішити себе або інших; це не слід засуджувати, якщо причиною тому не є поганий гумор чи грубість; а в зовнішності і манерах міс Кроуфорд немає й сліду подібних вад, – нічого різкого, незугарного, показного. Вона дуже жіночна – за винятком тих окремих недоліків, про які ми говорили. Тут їй немає виправдання. Я радий, що ти дивишся на це так само.

Виховуючи розум Фанні, завоювавши її прихильність, він і не міг не зустріти повного розуміння з її боку; хоча зараз, і саме в цьому питанні, їм загрожувала розбіжність у поглядах – позаяк захоплення Едмунда міс Кроуфорд могло сягати надто далеко, щоб Фанні була здатна його розділити. Чари міс Кроуфорд не слабшали. Прибула арфа, і це додало нового блиску до її краси, витонченості і незмінно привітного поводження; вона грала з великим задоволенням, виразно і з тонким смаком, що дуже їй пасувало, і після кожної п'єси в неї знаходилося кілька влучних зауважень. Едмунд щодня бував у пастораті і насолоджувався грою свого улюбленого інструмента; щоранку він отримував запрошення на наступний день; юна леді була щаслива мати такого слухача, і скоро все пішло просто чудово.

Молода дівчина, гарненька, жвава, з арфою, такою ж елегантною, як вона сама, коло вікна, що виходило просто в сад, на галявину, оточену чагарником у пишному зеленому клечанні літа, – цього було досить, щоб заповнити серце будь-якого чоловіка. Пора року, місце, саме повітря – усе схилило до ніжних сердечних почуттів. Місіс Грант зі своїм вишиванням також не була зайвою; скрізь панувала гармонія; а оскільки кожний дріб'язок набуває великого значення, коли народжується кохання, то навіть таця з сандвічами і пошана, яку віддавав їм доктор Грант, також були варті уваги. Не розмірковуючи про те, що відбувається, і не знаючи, до чого це може призвести, Едмунд через тиждень подібних зустрічей закохався до нестями; і на честь міс Кроуфорд слід додати, що, хоч він не був ні світською людиною, ні старшим братом, хоч не володів мистецтвом лестоців чи світської бесіди, він чимось її приваблював. Вона відчувала це, хоч і не передбачала раніше, що так буде, і навряд чи могла зрозуміти, чому так сталося; адже він не був приємним на світський кшталт: не говорив про милі дрібниці, не робив компліментів; він мав твердо усталені погляди, виявляв свою увагу спокійно і просто. Можливо, його відвертість, вірність самому собі, цільність його натури таїли в собі якусь принаду, що її міс Кроуфорд несвідомо відчувала, хоч і не була здатна це досягнути. Вона не надто цим переймалася: Едмунд їй подобався, їй було приємно, що він поруч, – і цього досить.

Фанні не дивувало, що Едмунд щоранку буває в пастораті; вона б і сама охоче туди ходила, якби могла прийти без запрошення і так, щоб її ніхто не помітив – лише для того, щоб послухати арфу; не дивувало її й те, що, коли обидві сім'ї прощалися після вечірньої прогулянки, Едмунд вважав за доречне провести місіс Грант та її сестру додому, тоді як містер Кроуфорд присвячував себе юним леді з Менсфілд-парку; але такий обмін здавався їй надто нерівноцінним: адже навіть за столом, якби Едмунд не змішував для неї вино з водою, вона б краще обійшлася без вина. Вона не могла збагнути, як він, так часто перебуваючи в товаристві міс Кроуфорд, не бачить її недоліків, подібних до тих, які вже помітив раніше і про які самій Фанні завжди щось нагадувало; але це було саме так. Едмунд любив говорити з нею про міс Кроуфорд, але йому начебто досить було і того, що вона лишила у спокої свого дядечка-адмірала; і Фанні остерігалася висловлювати свої зауваження, щоб не здатися недобррозичливою. Вона вперше відчула справжній біль з вини міс Кроуфорд, коли та виявила бажання навчитися, за прикладом дівчат з Менсфілд-парку, їздити верхи; це бажання виникло у неї невдовзі після приїзду, і Едмунд, коли їхнє знайомство стало більш близьким, охоче його підтримував. Він запропонував їй для перших уроків свою спокійну кобилу, яка підходила для цього краще, ніж будь-який з коней в обох стайнях. Звичайно, він і не підозрював, що така пропозиція буде неприємною або незручною для його кузини: вона не пропустила б жодної зі своїх щоденних прогулянок. Кобилу лише відводитимуть до пасторату за півгодини до того, як міс Кроуфорд захоче почати свій урок; і Фанні, вперше почувши про це від Едмунда, і на думці не мала ображатися, – так вона була йому вдячна за те, що він спитав її дозволу.

Міс Кроуфорд витримала своє перше випробування з честю, а Фанні воно не завдало ніяких прикроців. Едмунд, що привів кобилу і взяв усю справу на себе, повернувся вчасно – ще до того, як Фанні і статечний старий конюх, що супроводжував її завжди, коли вона виїздила покататися без своїх кузин, були готові вирушити в дорогу. Наступного дня вийшло гірше. Міс Кроуфорд так припала до смаку верхова їзда, що вона ніяк не могла спішитися. Жвава, смілива і, хоч невелика на зріст, проте міцної статури, вона була природженою вершницею; і до чистої втіхи від нового заняття додавалося щось від присутності та повчань Едмунда, а також від гордовитої думки, що своєю вправністю вона долає межі, встановлені природою для жіночої статі; через це їй і не хотілося спішуватись. Фанні вже була готова і чекала, і місіс Норріс почала дорікати їй за те, що вона не виходить надвір, але коня все ще не приводили і Едмунд не з'являвся. Щоб не чути тітчиних докорів, Фанні вийшла в парк і стала виглядати Едмунда.

Хоча обидва будинки стояли на відстані в півмилі, їх не було добре видно одне від одного; але, пройшовши п'ятдесят ярдів від парадних дверей, Фанні побачила внизу, попід парком, пасторат і всі його землі, що полого підіймалися вгору за сільською дорогою; і на луці доктора Гранта вона одразу ж побачила всю компанію – Едмунд і міс Кроуфорд їхали верхи пліч-о-пліч; доктор, і місіс Грант, і містер Кроуфорд з двома чи трьома грумами стояли осторонь і дивилися. Усі вони, здавалося, були такі щасливі, усі зацікавлені одним і тим самим предметом і, без сумніву, веселі, – бо шум їхньої веселої розмови долинав навіть до неї. Але її цей шум зовсім не звеселив; вона подумала, що Едмунд, певно, забув про неї, і відчула справжній біль. Вона не могла відвести очей від луки; не могла не дивитися на все, що там відбувалося. Спершу міс Кроуфорд та її супутник повагом об'їхали чималеньке поле; потім – без сумніву, за її пропозицією – поскакали чвалом; і Фанні, з її боязкою вдачею, чудувалася, як певно та тримається в сідлі. За кілька хвилин вони зупинилися. Едмунд був близько від міс Кроуфорд; він говорив до неї, – мабуть, учив, як тримати повід; він узяв її за руку, – Фанні бачила це, а може, домалювала у своїй уяві те, чого не могла бачити. Усе це не повинно було її дивувати; адже що могло бути природнішим для Едмунда, ніж бажання комусь допомогти, виявити до когось свою доброту? Але вона мимохіть подумала, що містер Кроуфорд міг би позбавити його подібних клопотів; братові більше пасує такий обов'язок; проте містер Кроуфорд, хоч як усі хвалили його добру вдачу і хоч яким він був вправним вершником, певно, не зміг би впоратися з цією справою; порівняно з Едмундом його доброта була бездіяльною. Вона подумала, що кобилі буде нелегко служити двом вершникам; якщо вони забули про Фанні, то мають пам'ятати хоча б про бідну конячку.

Та невдовзі вона трохи заспокоїлася, побачивши, що компанія на луці помалу розбірається і міс Кроуфорд, все ще верхи, але в супроводі пішого Едмунда, проминає паркову браму і наближається до місця, де стояла вона. Тепер Фанні злякалася, що виглядатиме грубою і нетерплячою, і пішла їм назустріч, над усе бажаючи уникнути цієї підозри.

– Люба міс Прайс, – мовила міс Кроуфорд, під'їхавши досить близько, щоб її було чути, – я вирішила поїхати до вас сама і попросити вибачення за те, що змусила вас чекати; але мені нема чого сказати у своє виправдання. Я знала, що вже пізно і я поведжуся вкрай нечемно; і тому просто будьте такі ласкаві, пробачте мені. Егоїзм завжди треба прощати, – це, знаєте, невиліковна хвороба.

Фанні відповіла їй з надзвичайною гречністю, а Едмунд додав, що, на його думку, і не треба було поспішати.

– Часу ще лишається більш ніж достатньо, щоб моя кузина встигла двічі проїхати ту відстань, яку проїжджає зазвичай, – сказав він, – і те, що ви завадили їй вирушити в путь на півгодини раніше, тільки зробить її прогулянку приємнішою: збираються хмари, і вона не потерпить від надмірної спеки. Сподіваюся, вас не втомив такий довгий урок. Як на мене, вам не слід було б іти додому пішки.

– Мене не втомлює ніщо – хіба тільки необхідність спішитися, – відповіла міс Кроуфорд, з його допомогою зійшовши з коня. – Я дуже міцна. Мене ніщо ніколи не втомлює, окрім того, що мені не до душі робити. Міс Прайс, мені дуже прикро поступатися вам місцем, але я щиро сподіваюся, що вас чекає гарна прогулянка і що я почую лише схвальні відгуки про це миле, чудове, гарне створіння.

Старий конюх, який чекав неподалік зі своїм конем, тепер приєднався до них, допоміг Фанні сісти в сідло, і вони рушили у протилежний бік парку; і смуток Фанні анітрохи не розвіявся, коли вона, озирнувшись, побачила, що інші двоє спускаються пагорбом до селища; її супутник також не вельми її втішив своїм зауваженням про те, яка вправна вершниця вийшла з міс Кроуфорд. Він дивився на неї з не меншою цікавістю, ніж Фанні.

– Аж поглянути любо, коли леді отак сміливо тримається на коні! – казав він. – Ніколи ще не бачив, аби в котроїсь краще виходило. У неї того страху наче й зовсім немає. А як ото

ви, міс, починали вчитися, – на Великдень тому шість років мине, – ой божечко, та як же ж ви трусилися, коли сер Томас уперше посадив вас на коня!

У вітальні всі також розхвалювали міс Кроуфорд. Її природні переваги – сила і хоробрість – заслужили найщиріших похвал сестер Бертрам; вона, подібно до них, діставала справжню втіху від верхової їзди, була, як і вони, навдивовижу до цього здібною, і вони з великим задоволенням віддавали належне її успіхові.

– Я й не сумнівалася, що вона буде добре їздити, – казала Джулія. – Вона просто для цього народжена: такої ж зграбної статури, як її брат.

– Це правда, – додала Марія, – і вона так само завжди в піднесеному настрої, і така ж енергійна. Тепер я впевнена, що вміння вершника багато в чому залежить від його настрою.

Коли вони прощалися ввечері, Едмунд спитав Фанні, чи вона збирається їздити завтра.

– Ні... не знаю, – якщо кінь тобі потрібний... – відповіла вона.

– Мені він не потрібний для себе, – мовив Едмунд, – та будь-коли, якщо ти захочеш лишитися вдома, я гадаю, міс Кроуфорд буде дуже рада взяти твого коня на довший час, – інакше кажучи, на весь ранок. Їй хотілося б доїхати до Менсфілд-Коммон; місіс Грант розповідала їй, які там гарні місця, і я не маю сумніву, що вона подолає таку відстань. Але це можна зробити будь-якого ранку. Їй буде дуже прикро, якщо вона зіпсує тобі настрій. І це справді вийшло б негарно... Адже *вона* їздить лише заради втіхи, а *ти* – заради свого здоров'я.

– Завтра я, безперечно, не буду кататися, – мовила Фанні. – Я дуже багато їздила останнім часом і залюбки лишуся вдома. Ти знаєш, я вже досить зміцніла і чудово можу прогулятися пішки.

Едмунд був дуже задоволений, і це мало її втішити; а прогулянка до Менсфілд-Коммон відбулася наступного ж ранку. У поїзді взяли участь усі молоді люди, окрім Фанні, і всім вона видалася дуже приємною – і під час самої подорожі, і ввечері, коли про неї згадували. Один успішно виконаний задум нерідко спонукає до іншого; і, здійснивши подорож до Менсфілд-Коммон, всі вони були ладні наступного дня їхати кудись іще. Довкола було стільки чудових місць; і, хоча надворі стояла спека, тіністі стежки були всюди, куди б вони не помандрували. Молодь завжди знаходить для себе тіністі стежини. Чотири ясні ранки вони провели подібним чином, показуючи Кроуфордам навколишню місцину і пишаючись красою своїх володінь; всі були веселі, у незмінно доброму гуморі, і спека дошкуляла їм не настільки, щоб про неї було неприємно говорити; і так було до четвертого дня, коли радість одного з членів цього веселого товариства дещо затьмарилося. Це була міс Бертрам. Едмунда з Джулією запросили до пасторату, а *нею* знехтували. Виною цьому були добрі наміри місіс Грант, що вирішила так вчинити з прихильності до містера Рашворта, якого чекали сьогодні в Менсфілд-парку; але міс Бертрам почувалася так, наче їй завдали кривди образу, і по дорозі додому їй знадобилося прикликати на поміч усі свої гарні манери, аби не виказати роздратування і гніву. А містер Рашворт не приїхав, і образа її чимдалі зростала, а вона навіть не мала змоги утішитися, показавши, як то бувало, свою владу над ним; вона могла тільки надутися на матір, тітку і кузину і, наскільки можливо, своєю бундючністю зіпсувати їм обід і десерт.

Між десятою та одинадцятою годинами Едмунд і Джулія увійшли до вітальні, бадьорі від вечірнього повітря, сяючі та веселі, – повна протилежність трьом леді, які їх зустріли; Марія ледве підвела очі від книги, леді Бертрам дрімала, і навіть місіс Норріс, роздратована поганим настроєм племінниці, лише задала їм два-три питання про обід, на які ще й не одразу отримала відповідь, і нібито заприсяглася зберігати мовчання. Кілька хвилин брат і сестра надто захоплено вихваляли красу зоряної ночі, аби подумати про що-небудь інше, окрім власних вражень; але під час першої ж паузи Едмунд озирнувся довкола і спитав:

– А де ж Фанні? Вже пішла спати?

– Ні, чи, може, я просто цього не знаю, – відповіла місіс Норріс. – Вона щойно була поруч.

Ніжний голосок, що забринів з іншого кінця просторої кімнати, вказав їм, де була Фанні; вона сиділа на канапі. Місіс Норріс одразу ж накинулася на неї з докорами.

– Це справжнісіньке неподобство, Фанні, отак розсиджуватися цілими днями на канапі! Чому ти не підійдеш, не сядеш тут і не знайдеш собі якесь заняття, як ми? Якщо в тебе нема роботи, я можу дати тобі щось із кошика для бідних. Там є новий коленкор, його принесли минулого тижня, і до нього ще ніхто не торкався. Я думала, мене простріл вдарить, – так я з ним наморочилася, поки кроїла. Тобі слід навчитися думати про інших. Затям, дуже це негарно для молодой дівчини – вилежуватися на канапі.

Вона ще й половини не проказала, а Фанні вже повернулася на своє місце біля столу і знову взялася до шиття; і Джулія, що перебувала в якнайліпшому гуморі після усіх веселощів того дня, вирішила відновити справедливість, зауваживши:

– Мушу сказати вам, тітонько, що Фанні вилежується на канапі менше, ніж будь-хто у цім домі.

– Фанні, – мовив Едмунд, уважно подивившись на неї, – мабуть, у тебе болить голова.

Вона не могла заперечувати, але сказала, що болить не дуже.

– Щось мені не віриться, – сказав він. – Я надто добре знаю оцей твій погляд. І давно це почалося?

– Перед обідом. Та це нічого, це просто від спеки.

– Ти виходила надвір у спеку?

– Виходила? Ну звісно ж, – сказала місіс Норріс. – А ти б хотів, щоб вона в такий чудовий день сиділа вдома? І хіба ж ми *всі* не виходили? Навіть твоя матуся пробула надворі більше години.

– Так, справді, Едмунде, – втрутилася її світлість, що повністю прокинулася, лише коли місіс Норріс почала сварити Фанні. – Я була надворі годину, не менше. Три чверті години я просиділа у квітнику, поки Фанні зрізала троянди, і дуже там було приємно, можеш мені повірити; тільки страшна задуха. Альтанка стоїть у затінку, але, знаєш, я просто вжахнулася, коли настав час іти додому.

– Фанні зрізала троянди?

– Так, і боюся, цього року це вже останні. Бідолашне дитя! Їй було справді жарко, але ж троянди уже зовсім розквітли, – більше чекати нема куди.

– Авжеж, нічого не можна було вдіяти, – докинула місіс Норріс, уже лагідніше. – Я оце думаю, сестро, може, саме тоді в неї заболіла голова. Звичайно ж, заболить, коли постоїш отак зігнувшись, та ще й на сонці! Але я гадаю, до завтра все минеться. А ти дай їй понюхати ароматичного оцту; завжди я забуваю наповнити свою пляшечку.

– Оцет у неї, – мовила леді Бертрам, – він був у неї ще тоді, як вона вдруге повернулася з твого дому.

– Що? – вигукнув Едмунд. – То вона не тільки зрізала троянди, а ще й ходила у таку спеку через парк, до вашого дому, – ходила двічі, мем? Не дивно, що в неї болить голова.

Місіс Норріс розмовляла з Джулією і не почула його слів.

– Я боялася, що для неї це забагато, – мовила леді Бертрам, – та коли троянди були зібрані, твоя тітонька схотіла взяти їх собі, і тоді, розумієш, треба ж було їх віднести.

– І троянд було так багато, що довелося ходити двічі?

– Ні, але їх треба було покласти у вільній кімнаті просушити; і, на жаль, Фанні забула замкнути двері і принести ключа, тому їй довелося іти знову.

Едмунд підвівся і заходив по кімнаті.

– І цього не можна було доручити нікому, крім Фанні? Слово честі, мадам, ви вчинили дуже нерозумно.

– От лишень не знаю, як можна було вчинити розумніше! – закричала місіс Норріс, більше не в змозі лишатися глухою, – хіба що мені самій піти? Але ж не можу я розірватись;

саме тієї миті я розмовляла з містером Гріном про корівницю твоєї матусі – це *вона* мене попросила, – і обіцяла Джонові Груму написати до місіс Джеферіс про його сина; він, сердега, уже півгодини чекав на мене! Гадаю, ніхто не може мене звинуватити в тому, що я хоч коли-небудь дбаю про себе; але ж, справді, не можу я робити все одразу! А що Фанні заради мене пройшлася до мого будинку – тут хіба що якихось чверть милі, і не думаю, що нерозумно було її посилати. Як часто я ходжу туди й назад тричі на день, і рано-вранці, і пізно ввечері, та в будь-яку погоду, – і ніколи не скаржуся!

– Я б хотів, щоб Фанні була хоч наполовину така міцна, як ви, мем.

– А якби Фанні не лінувалася більше ходити, вона б і не була така квола. Вона вже давно не їздила верхи, а я впевнена, що коли вона не їздить, їй слід ходити пішки. Якби вона перед тим їздила, я б не стала її посилати. Та я гадала, це лише піде їй на користь, після того як вона, зігнувшись, збирала троянди; ніщо так не знімає втоми, як піша прогулянка. І, хоч сонце й припікало, спека була не така вже страшна. Між нами кажучи, Едмунде, – і вона багатозначно кивнула на його матір, – найдужче їй зашкодили оті троянди і те, що вона ходила по квітнику.

– Боюся, це справді так, – мовила більш прямодушна леді Бертрам, дослухавшись до їхньої розмови. – Боюся, виною всьому той квітник; така спека просто вбити може. Я сама ледве її витримала. Сиділа і кликала мопса, щоб він не бігав по квітах; і дуже це було тяжко.

Едмунд більш нічого не став говорити ні одній, ні другій; але, непомітно ступивши до столу, де ще стояла неприбрана таця з обідом, він приніс Фанні склянку мадери і примусив її випити майже до дна. Вона й хотіла б відмовитись, але від сліз, викликаних сум'яттям почуттів, пити їй було легше, ніж розмовляти.

Розлючений на матір із тіткою, Едмунд ще більше сердився на самого себе. Він забув про Фанні, і це було гірше всього того, що зробили вони. Якби про неї подбали як слід, з нею б не трапилось нічого поганого; але вона чотири дні лишалася без товариства, без прогулянок, не маючи жодної змоги уникнути того, що вимагали від неї обидві нерозумні тітоньки. Йому було соромно думати, що всі ці чотири дні вона не могла їздити верхи, і він твердо вирішив, що, хоч як йому буде прикро позбавити міс Кроуфорд такої втіхи, подібне не повториться більше ніколи.

Фанні лягла в ліжко така ж засмучена, як у свій перший вечір в Менсфілд-парку. Вона почувалася зле, і причину слід було шукати передусім у її душевному стані; адже кілька днів вона відчувала себе покинутою і намагалася побороти своє роздратування та заздрість. Коли вона лежала на канапі, куди її привело бажання лишатися непомітною для всіх, душевний біль мучив її набагато сильніше від головного; а через несподівану зміну, спричинену добротою Едмунда, вона ледве змогла опанувати себе.

Розділ восьмий

Фанні вже наступного дня поновила свої кінні прогулянки; і, оскільки ранок був чудовий – напоєний свіжістю, не такий спекотний, як останнім часом, – Едмунд повірив, що незабаром до неї повернеться здоров'я та душевний спокій. Поки її не було вдома, приїхав містер Рашворт – він супроводжував свою матір, яка вирішила вшанувати мешканців Менсфілд-парку своїм візитом і, зокрема, скористатися запрошенням відвідати Созертон, оскільки план, вироблений два тижні тому, досі не було виконано через її тимчасову відсутність. Тітонька Норріс і її племінниці щиро зраділи поновленню наміру, і один із найближчих днів було призначено для поїздки, за умови, що містер Кроуфорд не буде зайнятий; обидві юні леді не забули поставити цю умову, і, хоч місіс Норріс ладна була поручитися за містера Кроуфорда, вони не схвалили її сміливого припущення і не хотіли ризикувати; так зрештою містер Рашворт з натяку міс Бертрам зрозумів, що йому слід негайно вирушити до пасторату, зустрітися з містером Кроуфордом і запитати в нього, чи має він намір їхати в середу.

Ще до його повернення прийшли місіс Грант і міс Кроуфорд. Вони вже встигли трохи погуляти, та, обравши інший шлях до садиби, не зустріли містера Рашворта, однак запевняли, що містер Рашворт застане містера Кроуфорда вдома. Звісно, знову зайшла розмова про Созертон. Важко було навіть уявити, щоб можна було говорити про щось інше, оскільки місіс Норріс була просто у захваті від майбутньої поїздки, а місіс Рашворт, нудно-люб'язна, надміру балакуча та пихата жінка, здатна думати лише про те, що стосувалося її самої та її сина, не відступалася від леді Бертрам, переконуючи її поїхати разом з усіма. Леді Бертрам не погоджувалася, але млявий тон її відмови змушував місіс Рашворт вважати, що насправді вона хоче поїхати, аж поки багатослівне і галасливе втручання місіс Норріс не допомогло їй зрозуміти, як воно є насправді.

– Для моєї сестри це нелегка подорож, запевняю вас, це для неї справді дуже важко, люба місіс Рашворт. Розумієте, десять миль туди, десять назад. Цього разу ви маєте вибачити мою сестру і вдовольнитися присутністю двох наших любих дівчаток і мене. Созертон – єдине місце, куди вона хотіла б поїхати, дарма що це така далечінь; але це справді неможливо. З нею залишиться Фанні Прайс, і все буде добре; а щодо Едмунда, оскільки його тут немає, щоб говорити самому, я відповім за нього: він радо приєднається до всієї компанії. Він, знаєте, може й верхи поїхати.

Місіс Рашворт, хоч-не-хоч погодившись із тим, що леді Бертрам залишиться вдома, могла тільки висловити свій жаль з цього приводу. «Дуже прикро, що її світлості не буде з нами; і, звичайно, мені було б також приємно бачити у своєму домі цю юну леді, міс Прайс, адже вона ще не була в Созертоні, і шкода, що вона його не побачить».

– Ви дуже добрі, ви істинна доброта, моя люба, – вигукнула місіс Норріс, – але стосовно Фанні, то в неї буде ще безліч можливостей побачити Созертон. У неї попереду багато часу; а про те, щоб їй поїхати тепер, не може бути й мови. Леді Бертрам, звичайно, не зможе її відпустити.

– О, так! Я не можу лишитися без Фанні.

Місіс Рашворт, впевнена, що всі прагнуть відвідати Созертон, запросила і міс Кроуфорд, і хоча місіс Грант, яка відтоді, як оселилася по сусідству, не спромоглася нанести візит місіс Рашворт, зараз поштиво відмовилася від запрошення, вона була рада будь-якій нагоді зробити приємність сестрі; і Мері, вислухавши стільки прохань та запрошувань, скільки належить, зрештою люб'язно погодилася.

Похід містера Рашворта до пасторату був успішним; і Едмунд з'явився якраз вчасно, щоб дізнатися, що намічається в середу, і провести місіс Рашворт до її екіпажа, а двох інших леді – до середини паркової алеї.

Повернувшись до їдальні, він застав там місіс Норріс, яка заклопотано розмірковувала, чи бажаною буде присутність міс Кроуфорд у їхній компанії і чи не затісно буде в ландо у брата і без неї. Обидві міс Бертрам не сприймали всерйоз її вагання, запевняючи, що в ландо вистачить місця для чотирьох осіб, – до того ж хтось може сісти на козли поруч із містером Кроуфордом.

– Власне, чому ми маємо їхати в екіпажі Кроуфорда, – спитав Едмунд, – або *тільки* в його екіпажі? Чому не можна скористатися матусиним портшезом? Коли вперше заговорили про цю поїздку, я ніяк не міг збагнути, чому для сімейного візиту не краще скористатися сімейним екіпажем?

– Що? – вигукнула Джулія. – Увібгатися втрюх до закритого фаетона, та ще й у таку погоду, коли можна їхати в ландо! Ні, любий братику, я не згодна!

– Тим паче, – додала Марія, – я знаю, що сам містер Кроуфорд хоче нас повезти. Ми домовилися про це раніше, і він, безперечно, сприйняв наші слова як обіцянку.

– До того ж, мій любий Едмунде, – зауважила місіс Норріс, – брати два екіпажі, коли досить і одного, – це просто зайвий клопіт; і, між нами кажучи, наш візник завжди скаржиться на дорогу між Менсфілд-парком і Созертоном, – алеї, мовляв, занадто вузькі, і кущі чіпляють карету; а ти ж сам розумієш, нікому це не потрібно, щоб наш любий сер Томас по приїзді додому побачив карету геть пошарпаною.

– Було б негарно скористатися екіпажем містера Кроуфорда тільки з цієї причини, – мовила Марія, – та, щиро кажучи, наш Уїлкокс – старий бовдур, і візник з нього ніякий. Я ладна присягтися, що в середу ми й не згадаємо про вузькі дороги.

– Як на мене, їхати на козлах зовсім непогано, – сказав Едмунд, – я не вважаю це неприємним.

– Неприємним! – вигукнула Марія. – Господи, та я певна, що це взагалі найкраще місце для будь-кого. Звідти значно краще видно все довкола. Мабуть, міс Кроуфорд сама захоче сидіти на козлах.

– Тоді ніщо не заважає взяти Фанні; для неї, без сумніву, знайдеться місце.

– Фанні! – повторила місіс Норріс. – Любий мій Едмунде, про це не може бути й мови. Вона лишиться із своєю тітонькою. Я так і сказала місіс Рашворт. Її там не чекатимуть.

– Гадаю, мадам, – сказав Едмунд, звертаючись до своєї матері, – у вас не може бути інших причин бажати, щоб Фанні не їхала, окрім того, що стосується вас особисто, вашого комфорту. Якби ви могли обійтися без неї, ви, певно, не хотіли б тримати її вдома?

– Звичайно, ні; але я не можу без неї обійтися.

– Можете, якщо я залишуся з вами вдома; а я схильний так вчинити.

У ту ж мить здійснювався галас обурення.

– Так, – вів далі Едмунд, – мені зовсім не обов'язково їхати, і я маю намір лишитися вдома. Фанні так хочеться побачити Созертона. Я знаю, вона дуже цього бажає. Їй нечасто доводиться зазнати такої втіхи, і я певний, мем, ви були б раді зробити їй приємне.

– О, так! Я була б дуже рада, – якщо твоя тітонька не заперечує.

У місіс Норріс було наготові єдине заперечення, яке вона змогла вигадати, – вони ж запевнили місіс Рашворт, що Фанні не поїде, і виглядатиме дуже дивно, якщо вони раптом візьмуть її з собою; це ускладнення здавалося їй просто непереборним. Це буде дуже, дуже дивно виглядати! У цьому є щось украй нечемне, це майже означатиме неповагу до місіс Рашворт, чий манери є такими зразково шляхетними й люб'язними, що їй самій, місіс Норріс, мабуть, годі й дорівнятися до неї. Місіс Норріс не любила Фанні, і в неї ніколи не виникало бажання зробити їй приємне; але цього разу вона сперечалася з Едмундом скоріше з вірності своїм власним задумам – тому, що це були *її* задуми, а не будь-кого іншого. Вона вірила, що владнала цю справу якнайкраще, а найменші зміни можуть тільки все зіпсувати. Тому, коли Едмунд, дочекавшись, поки вона замовкне, відповів їй, що вона може не турбуватися щодо місіс Рашворт,

оскільки він, ідучи з нею передпокою, зауважив, що міс Прайс, можливо, також поїде, і одразу ж отримав для кухні люб'язне запрошення, – міс Норріс була надто роздратована, щоб спокійно підкоритися, і лише сказала:

– От і чудово, якщо ти так хочеш, то роби як тобі завгодно, – мені однаково.

– Це може видатися дивним, – сказала Марія, – якщо ти залишишся вдома замість Фанні.

– І вона, звичайно, повинна бути тобі дуже вдячною, – додала Джулія, кваплячись вийти з кімнати, оскільки розуміла, що їй слід було б самій лишитися вдома.

– Фанні буде вдячна настільки, наскільки потрібно в цьому разі, – тільки й відповів Едмунд, і на тому розмова скінчилася.

Вдячність Фанні, коли вона про це почула, була насправді більшою від задоволення. Вона відчувала доброту Едмунда з усією властивою їй вразливістю – і навіть з більшою, ніж він міг собі уявити, не підозрюючи про її сердечну прихильність до нього; але її засмучувало те, що заради неї він відмовляє собі навіть у такій дрібниці, і без нього можливість побачити Созертон нічого для неї не значила.

Під час наступної зустрічі двох менсфілдських сімей до плану поїздки було внесено деякі зміни, що зустріли загальне схвалення. Міс Грант запропонувала леді Бертрам своє товариство замість синового, а доктор Грант мав приєднатися до них за обідом. Леді Бертрам така пропозиція прийшлася вельми до душі, а в молодих леді одразу ж покращився настрій. Навіть Едмунд був дуже вдячний за таке рішення, що давало змогу і йому взяти участь у поїздки; а міс Норріс сказала, що це чудова ідея, і вона також хотіла це запропонувати, просто міс Грант її випередила.

У середу день був погожий та ясний, і невдовзі після сніданку прибуло ландо, містер Кроуфорд привіз сестер; всі вже були готові, тільки міс Грант мала вийти з екіпажа, а інші – зайняти місця. Найкраще з місць, на яке потайки зазіхав кожний, почесне місце, лишилося незайнятим. Кого ж чекало таке щастя? Поки кожна з сестер Бертрам обмірковувала, як буде краще – при цьому вдаючи, ніби поступається іншим, – вберегти його для себе, справу розсудила міс Грант, що, виходячи з карети, зауважила:

– Вас тут п'ятеро, отже, комусь треба сісти з Генрі; а ви, Джуліє, нещодавно казали, що хотіли б навчитись правити кінями, – от вам і нагода взяти урок.

Щасливиця Джулія! Бідолашна Марія! Перша вмить опинилася на козлах, друга зайняла місце всередині, сповнена злостивої образи; і карета вирушила в путь, супроводжувана добрими побажаннями двох леді, що лишилися, і гавканням мопса, якого хазяйка тримала на руках.

Шлях пролягав через приємну місцину, і Фанні, яка ніколи не від'їздила далеко від дому, невдовзі побачила невідомий краєвид, який споглядала з великим задоволенням, милуючись його красою. Її лише зрідка запрошували взяти участь у бесіді, та вона цього й не хотіла. Її власні роздуми були для неї, як завжди, найкращими супутниками; і, дивлячись на нові місця, на дорогу, що бігла в новому для неї напрямі, на незнані землі та лани довкола, на хатинки, стада худоби, на дітей обабіч дороги, вона знаходила в цьому розвагу, що могла б бути цікавішою хіба лише в тому разі, якби вона обговорювала побачене з Едмундом. І хіба що це одне ріднило її з юною леді, яка сиділа поруч; в усьому іншому, окрім прихильності до Едмунда, міс Кроуфорд анітрохи не була подібна до неї. Вона не мала тонкого смаку, здатності тонко мислити і відчувати, властивих Фанні; вона майже не помічала природи, неживої природи: уся її увага була віддана людям, чоловікам і жінкам, а її уподобання – всьому, що жваве та яскраве. Проте, озирюючись назад, на Едмунда, коли дорога не мала різких вигинів чи то коли він наздоганяв їх на крутому підйомі, вони відчували одне й те саме – і одночасно вигукнули: «Ось і він!».

Перші сім миль міс Бертрам не було чим утішитися; її погляд раз у раз ковзав на містера Кроуфорда і Джулію, що сиділи поруч і про щось безтурботно гомоніли; і необхідність бачити

його виразний профіль, коли він усміхнений повертався до Джулії, або чути її сміх, була для Марії джерелом постійного роздратування, яке вона марно силкувалася притлумити з міркувань пристойності. Коли Джулія озиралася, лице в неї сяяло радістю, і щоразу, коли вона говорила до них, голос її звучав піднесено: з її місця відкривається чарівний краєвид, вона б хотіла, щоб усі вони могли ним помилуватись, – і так далі; але помінятися місцями вона запропонувала тільки міс Кроуфорд, і то лише тоді, коли вони досягли вершини довгого узвишшя. Запрошення було не надто наполегливим: «Звідси такий гарний краєвид. Мені б хотілося, щоб ви сіли на моє місце, але боюся, що ви не погодитеся, навіть якщо я вас дуже проситиму». Міс Кроуфорд не встигла ще й відповісти, а карета вже поїхала швидше.

Коли вони опинилися в місцині, що нагадувала про близькість Созертону, міс Бертрам стало легше на серці – адже вона, можна сказати, розривалася на два протилежні боки. Вона мала почуття до Рашворта і почуття до Кроуфорда, і поблизу Созертону перші значно посилювалися. Усі переваги, пов'язані із становищем містера Рашворта, належали їй. Вона могла сказати міс Кроуфорд: «Ці ліси належать до Созертону», або недбало зауважити, що «здається, все обабіч – то володіння містера Рашворта», і душа її співала; і їй було чимдалі приємніше наближатися до ошатного будинку – оселі старовинного роду, який безроздільно володарював у своїй царині.

– Тут дорога вже не буде такою вибоїстою, міс Кроуфорд; усі незручності позаду. Звідси дорога вже хороша. Містер Рашворт привів її в належний вигляд, коли успадкував маєток. Отут починається селище. Ті халупи – справжнє убозтво. А шпиль церкви вважають напрочуд гарним. Я рада, що церква стоїть не так близько до будинку, як часто буває в старовинних маєтках. Це калатання дзвонів, мабуть, жах як набридає. Тут є і пасторат; такий охайний будиночок, і, наскільки я розумію, священик із дружиною – дуже порядні люди. Отам притулок, його збудував хтось із родини. Праворуч – дім управителя; такий собі статечний добродій. Зараз ми під'їжджаємо до головної паркової брами; але парком треба їхати ще з милію. Бачите, в цьому кінці він не такий вже страшний; тут є гарні дерева, але дім розташований дуже невдало. Ми півмилі спускаємося до нього по пагорбу, і це вельми прикро; маєток виглядав би зовсім непогано, якби під'їзд до нього був іншим.

Міс Кроуфорд не забарилася висловити своє захоплення; вона чудово розуміла почуття міс Бертрам і вважала за необхідне її підбадьорити. Місіс Норріс була дуже приязною – і говорила без упину; і навіть Фанні знайшла кілька слів похвали, що були поблажливо вислухані. Вона із щирою цікавістю роздивлялася все, чого сягав погляд; а дочекавшись, коли перед очима постане будинок, вона зауважила, що на такі будівлі просто неможливо дивитися без пошани, і додала:

– А де ж та алея? Мені здається, дім виходить фасадом на схід; тоді алея, мабуть, з іншого боку. Містер Рашворт говорив про західний фасад.

– Так, вона за будинком; починається трохи на відстані від нього і простягається на півмилі, до межі володінь. Ви можете побачити звідси її частину... найбільш віддалені дерева. Це самі дуби.

Тепер міс Бертрам із впевненістю знавця говорила про те, на чому раніше, коли містер Рашворт питав про її думку, анітрохи не зналася; і її охопило таке щасливе піднесення, яке тільки можуть спричинити марнославство та гордощі, коли екіпаж зупинився біля широкого кам'яного ганку перед парадною брамою.

Розділ дев'ятий

Містер Рашворт вийшов зустріти свою прекрасну леді і з належною гостинністю привітав усе товариство. У вітальні їх з такою ж сердечністю зустріла його мати, і вони так люб'язно, як лишень могла бажати міс Бертрам, вирізняли її з-посеред інших. Коли церемонію зустрічі було завершено, передусім знадобилося поснідати; двері розчахнулися навстіж, і, проминувши кілька суміжних кімнат, гості опинилися в їдальні, де їх чекав щедро та вишукано накритий стіл. Багато було сказано, багато з'їдено, і все йшло чудово. Потім заговорили про предмет, що був головною метою поїздки. Як бажає містер Кроуфорд, яким чином він волів би оглянути землі? Містер Рашворт запропонував свій кабріолет. Містер Кроуфорд натякнув, що краще їхати екіпажем, у якому може розміститися більше двох чоловік.

– Позбавити себе приємної нагоди бачити очима інших і чути інші судження було б незрівнянно гірше, ніж відмовитися від задоволення, яке ми отримуємо зараз.

Місіс Рашворт сказала, що можна взяти ще й портшез, але ця можливість, мабуть, не видалася доречною молодим леді: вони не посміхнулися і не промовили ні слова, її наступна пропозиція – показати будинок тим, хто не бував тут раніше, – здалася приємнішою, оскільки міс Бертрам зраділа нагоді похизуватися розмірами своєї майбутньої оселі, та й усі були раді знайти собі якесь заняття.

Усі підвелися і попрямували за місіс Рашворт через нескінченну низку кімнат з високими стелями; деякі з них були дуже просторі, щедро умебльовані у стилі п'ятдесятирічної давнини, з блискучою підлогою, масивним червоним деревом, розкішною дамаською порцеляною, мармуром, позолотою та різьбленням, – кожна по-своєму гарна. Картин було безліч – деякі становили справжню цінність, та загалом то були родинні портрети, які вже нічого нікому не говорили, окрім місіс Рашворт, що порозпитувала в економки все, про що та могла розповісти, і зараз майже з такою самою обізнаністю могла показувати гостям будинок. Цього разу вона зверталася передусім до міс Кроуфорд і до Фанні, але увагу, з якою вони її слухали, неможливо було порівняти: міс Кроуфорд уже бачила безліч гарних будинків, і всі вони залишили її байдужою, тому зараз вона тільки чемно вдавала, ніби слухає, тоді як Фанні, для якої все це було так само цікавим, як і новим, сприймала із шанобливою серйозністю все, що місіс Рашворт могла розповісти про минуле своєї родини, про її піднесення та розквіт, про королівські відвідини і вияви відданості королю; їй було приємно пов'язувати все це з уже відомими їй історичними подіями та уявляти сцени минулого.

Дім був розташований так, що з жодної кімнати не відкривалося широкого краєвиду; і поки Фанні та дехто з інших слухали місіс Рашворт, Генрі Кроуфорд похмуро дивився у вікна і похитував головою. З усіх кімнат, що виходили на захід, було видно газон і початок алеї, яка починалася одразу ж за високими залізними штахетами і воротами.

Проминувши ще безліч кімнат, які, здавалося, служили тільки для того, щоб стягати повіконне мито і знаходити заняття для покоївки, місіс Рашворт мовила:

– Тепер ми входимо до каплиці, до неї слід було б увійти згори і звідти на неї дивитися; але вас, як друзів, я, з вашого дозволу, проведу вниз.

Вони увійшли. Фанні приготувалася побачити щось величніше від звичайної просторої, видовженої кімнати, умебльованої так, щоб створювати молитовний настрій: тут не було нічого незвичайного чи урочистого, окрім червоного дерева зусібіч та подушок з малинового оксамиту, що їх видно було на розташованій угорі сімейній галереї.

– Я розчарована, – тихо мовила Фанні до Едмунда. – Я уявляла каплицю не такою. Тут нема нічого, що навіювало б шанобливий страх, ніякої меланхолії та величі. Немає ні арок, ні вирізьблених написів, ні знамен. Жодного з тих знамен, кузене, що «тріпочуть під вітром нічних небес». Ніщо не вказує на те, що «шотландський монарх опочив тут навіки».

– Ти забуваєш, Фанні, як недавно все це було збудовано і для якої вузької мети призначалося, порівняно зі старими каплицями в замках та монастирях. Це приватна церква родини. Гадаю, членів сім'ї ховали в парафіяльній церкві. Там ти побачиш і знамена, і всі фамільні регалії.

– Дивно, що я про це не подумала; та я все одно розчарована.

Місіс Рашворт почала свою розповідь:

– Ця каплиця була оздоблена так, як ви її бачите, за часів Якова Другого. До того часу, наскільки я знаю, ці лави були просто дерев'яні; і є деякі підстави вважати, що покривала і подушки на кафедри і на місця для членів родини були просто з пурпурного сукна; та це лише припущення. Каплиця дуже гарна, і раніше в ній служили щодня – вранці й увечері. Проповіді завжди читав домашній капелан, і ще багато хто про це пам'ятає; але покійний містер Рашворт поклав цьому край.

– Кожне покоління впроваджує свої зміни на краще, – усміхнувшись, мовила міс Кроуфорд до Едмунда.

Місіс Рашворт відійшла, щоб повторити те саме містерові Кроуфорду; а Едмунд, Фанні і міс Кроуфорд лишилися стояти гуртом.

– Шкода, що про цей звичай забули! – вигукнула Фанні. – Це була така дорогоцінна частинка минулого. У родинній каплиці і домашньому капелані є щось таке, що дуже пасує до величного будинку, до нашого уявлення про те, як має протікати його життя! Уся родина в один і той самий час збирається для молитви, – це чудово!

– Аж надто чудово, справді, – сміючись, мовила міс Кроуфорд. – Це дуже зручно для глави сім'ї – примушувати бідних служниць та лакеїв, щоб вони полишали свою роботу й розваги і двічі на день проказували молитви, тоді як самі господарі тільки й вишукують привід цього уникнути.

– Навряд чи Фанні так уявляє собі сімейні молитовні збори, – мовив Едмунд. – Якщо господар і господиня самі їх не відвідують, то в цьому звичаї більше поганого, ніж доброго.

– У будь-якому разі, що стосується подібних речей, краще дозволити людям чинити на власний розсуд. Кожен має йти своїм шляхом – і обирати час і місце для своєї молитви. Обов'язок бути присутнім на службі, ці формальності, обмеження – все це пригнічує і навряд чи може комусь подобатись; а якби добродійні парафіяни, що звикли щодня ставати навколівки й позіхати на галереї, могли передбачити ті часи, коли через головний біль можна буде полежати в ліжку зайвих десять хвилин і не боятися, що їх звинуватять у тому, ніби ти не слухав відправи, вони б застрибали з радощів й заздрості. Уявляєте, як неохоче йшли до цієї каплиці красуні з роду Рашвортів? Молоді місіс Еліно́р і місіс Брі́джит удавали з себе саму побожність, а в головах у них діялося зовсім інше – особливо якщо бідолашний капелан не був гарним з виду; а в ті часи, гадаю, вони були ще потворніші, ніж зараз.

Кілька хвилин її слова лишалися без відповіді. Фанні зашарілася і позирнула на Едмунда, але була надто сердита, щоб говорити; а йому знадобилося трохи опанувати себе, перш ніж він мовив:

– Ваш жвавий розум не здатний поставитися серйозно навіть до серйозних предметів. Ви змалювали кумедну картину, і, знаючи людську натуру, не можна стверджувати, що все це було не так. Усі ми іноді відчуваємо, що нам важко зосередитися настільки, наскільки ми цього хотіли б; та якщо ви припускаєте, що це річ звичайна, тобто що слабкість, яку не намагаються побороти, переростає у звичку, – чого ж можна очікувати від такої людини, якщо вона буде молитися на самоті? Чи ви вважаєте, що стражденна душа, яка дозволяє собі відволікатися від молитви в церкві, зможе краще володіти собою в тісній кімнаті?

– Так, цілком імовірно. Вона матиме принаймні дві переваги. Її увага менше відволікатиметься на все довкола, і випробування триватиме не так довго.

– Гадаю, душа, яка не бореться з собою за одних обставин, знайде, на що відволіктися, за інших; а вплив самого місця і приклад часто можуть пробудити кращі почуття, ніж ті, що були спершу. Однак я визнаю, що довга служба інколи втомлює. Мені й хотілося б так не думати, але я не так давно покинув Оксфорд, щоб забути, якою може бути церковна відправа.

У цей час інші члени компанії походжали по церкві; Джулія привернула увагу містера Кроуфорда до своєї сестри, мовивши:

– Подивіться на містера Рашворта і Марію, – стоять собі поруч, наче їх от-от мають повінчати. Погляньте, у них справді такий вигляд, еге ж?

Містер Кроуфорд усмішкою висловив свою згоду і, підійшовши до Марії, сказав так, щоб могла почути лише вона:

– Мені не дуже приємно бачити міс Бертрам так близько до вівтаря.

Здригнувшись, вона мимоволі відступила на кілька кроків убік, та по хвилі оволоділа собою і, неприродно розсміявшись, спитала його майже так само тихо, чи не він буде її дружиною?

– Боюся, із цим я впорався б не найкращим чином, – відповів він, багатозначно позирнувши на неї.

Джулія, приєднавшись до них тої ж миті, підтримала жартівливий тон.

– Слово честі, дуже шкода, що не можна владнати це зараз, бо ми не маємо на те дозволу церкви; адже ми все одно вже зібралися, і це вийшло б надзвичайно мило.

Вона говорила про це і сміялася так необачно, наче бажала, щоб її почули містер Рашворт і його матір і щоб люб'язне воркотіння закоханого містера Кроуфорда не лишилося непоміченим для її сестри; тоді як місіс Рашворт зауважила з належною гідністю та посмішками, що ця подія, коли б вона не відбулася, буде для неї найщасливішою в житті.

– Якби Едмунд уже був священиком! – вигукнула Джулія і підбігла туди, де він стояв з міс Кроуфорд і Фанні. – Едмунде, любий, якби ти вже був священиком, ти міг би обвінчати їх негайно. Який жаль, що ти ще не прийняв сан; містер Рашворт і Марія вже готові.

Вираз обличчя міс Кроуфорд, коли вона почула слова Джулії, міг би потішити стороннього глядача. Вона була приголомшена новою, яку щойно дізналася. Фанні пожаліла її. «Як їй буде прикро згадувати, що вона зараз говорила», – промайнула у неї думка.

– Ще не прийняв сан! – сказала міс Кроуфорд. – Он як, ви збираєтеся стати священиком?

– Так, невдовзі після повернення мого батька, – певно, на Різдво.

Міс Кроуфорд, отямившись від несподіванки і знову прибравши спокійного вигляду, тільки й відповіла:

– Якби я знала про це раніше, я б говорила про духовних осіб з більшою повагою, – і змінила тему розмови.

Через деякий час у каплиці знову запанували тиша та спокій, яку не порушували в ній, за рідкими винятками, протягом усього року. Міс Бертрам, незадоволена сестрою, ішла попереду, і всі почувалися так, наче пробули там занадто довго.

Нижню частину будинку вже оглянули повністю, і місіс Рашворт, що ніколи не знала втоми в подібних випадках, уже хотіла була вести гостей головними сходами і показувати їм горішні кімнати, але тут утрутився її син, що непокоївся, чи вистачить їм на все часу.

– Адже якщо ми будемо забагато ходити по будинку, – мовив він тоном беззаперечного ствердження, якого не завжди щастить уникнути навіть розумнішим людям, – нам забракне часу подивитися, що треба зробити в парку. Уже пів на третю, а ми обідаємо о п'ятій.

Місіс Рашворт скорилася; усі вочевидь були схильні обговорювати питання, хто, з ким і на чому вирушить оглядати парк, і місіс Норріс вже почала клопотатися, яких взяти коней та екіпажі, коли молоді люди, опинившись перед парадними дверима, спокусливо розчиненими просто на сходи, які вели до всіх принад обсадженого чагарником майданчика для ігор, у єдиному прагненні до свіжого повітря й свободи вийшли навір.

– А тепер, гадаю, ми можемо спуститися сюди, – сказала місіс Рашворт, ввічливо зрозумівши натяк і слідуючи за ними. – Тут найбільше рослин і такі гарні фазани.

– Цікаво, – сказав містер Кроуфорд, роззираючись довкола, – чи тут нам не знайдеться якогось заняття, перш ніж ми вирушимо далі? Я бачу вельми привабливі стіни. Містере Рашворт, може, ми скличемо нараду на цьому газоні?

– Джеймсе, – мовила місіс Рашворт синові, – гадаю, дика частина парку буде в новину для всього товариства. Обидві міс Бертрам ніколи ще такого не бачили.

Це не викликало заперечень, але деякий час, здавалося, ні в кого не виникало бажання пристати на будь-чию пропозицію чи кудись вирушити. Спершу всіх зацікавили рослини і фазани, і компанія розпалася сама по собі. Містер Кроуфорд рушив уперед, щоб дослідити можливості будинку з цього боку. Газон, обгороджений високим муром, попереду межував із майданчиком для крикету, а далі полого тягнувся аж до залізних штахетів, за якими видно було вершини дерев дикої частини парку, що впритул підступала до огорожі. У цьому місці можна було знайти безліч недоліків. За містером Кроуфордом невдовзі пішли міс Бертрам і містер Рашворт, а коли всі інші також незабаром розбилися на невеликі зграйки, цю трійцю, заклопотану обговоренням, перестріли на терасі Едмунд, міс Кроуфорд і Фанні, які, здавалося, так само природно об'єдналися втрох; і, трохи поспівчувавши їхнім труднощам, покинули їх і рушили далі. Троє, що zostалися, – місіс Рашворт, місіс Норріс і Джулія, – все ще лишалися далеко позаду, оскільки Джулія, щаслива зірка якої дещо пригасла, була змушена триматися біля місіс Рашворт і стишувати свої нетерплячі кроки відповідно до її неквапливої ходи, тоді як її тітонька, здибавши покоївку, що вийшла погодувати фазанів, зупинилася з нею перекинутися словом. Бідолашна Джулія, єдина з дев'яти чоловік готова нарікати на свою долю, тепер жорстоко каралася, і можна собі уявити різницю між нею та тією Джулією, що сиділа на козлах ландо. Гречність, до якої її привчили, як до суворого обов'язку, не дозволяла їй втекти; а оскільки їй бракувало справжньої витримки, справедливого судження про інших та знання власного серця – тих істинних принципів, що не посідали значного місця в її вихованні, – вона була нещасна.

– Спека просто нестерпна, – мовила міс Кроуфорд, коли вони піднялися на один з виступів тераси і вдруге вийшли до хвіртки посередині огорожі, що відкривалася в дику частину парку. – Мабуть, ніхто не буде проти, якщо ми трошки спочинемо. Ось і чудовий малий лісочок – тільки як до нього потрапити? Щастя, якщо хвіртка не замкнена! Але вона, звісно ж, замкнена; у цих величезних маєтках тільки садівники можуть ходити, куди заманеться.

Однак хвіртка була не замкненою, і всі вони гуртом з радістю пройшли крізь неї і лишили безжальне сяйво дня позаду. Досить-таки довгі сходи привели їх до дикого парку, що являв собою насадження дерев площею близько двох акрів, і хоч складалося воно головним чином із ялівців, лаврів та наполовину вирубаних буків, а розбите було з неухильною правильністю, тут, порівняно з крикетним майданчиком та терасою, панували напівморок, тінь і природна краса. Усі вони відчували її свіжий подих і якийсь час ішли мовчки, у німому замилюванні. Зрештою недовгу мовчанку порушила міс Кроуфорд:

– Отже, ви маєте намір стати священиком, містере Бертрам. Мене це трохи дивує.

– Що в цьому для вас дивного? Ви, звичайно ж, гадали, що я маю обрати якусь професію, і могли зрозуміти, що я не буду ні адвокатом, ні військовим, ні моряком.

– Це так; але, власне кажучи, я над цим не розмірковувала. І, знаєте, завжди знаходиться дядечко чи дідусь, хто залишає спадок другому синові.

– Це дуже приємний звичай, – мовив Едмунд, – але так буває не завжди. Я – один із винятків, і тому маю сам подбати про себе.

– Але чому ви вирішили стати священиком? Я думала, це завжди випадає на долю наймолодшого сина, коли інші брати вже зробили свій вибір.

– Ви гадаєте, що ніхто ніколи не обрав би церковне служіння з власної волі?

– «Ніколи» – серйозне слово; але якщо вживати «ніколи» в загальноновживаному значенні, тобто замість «не дуже часто», – так, я насправді такої думки. Адже чого можна досягти в церкві? Чоловіки прагнуть до визначних досягнень, і в будь-якій професії можна вирізнитися з-посеред інших, тільки не в церкві. Священик – ніщо.

– Сподіваюся, «ніщо» в загальноновживаному значенні має свої ступені, так само як «ніколи». Священик не може вирізнитися за своїм становищем або зовнішнім виглядом. Він не повинен очолювати громаду або задавати тон у вбранні. Але я не можу назвати «нічим» покликання, яке полягає в турботі про все найважливіше для людства – для кожної людини окремо чи для всього суспільства; у турботі про цінності земні й вічні, про релігію й мораль, а відповідно до цього – і про людську манеру поводитись; хіба можна назвати це служіння «нічим»? Якщо є нікчемним той, хто виконує ці обов'язки, то лише тому, що він нехтує ними, забуває про те, наскільки вони важливі, і проявляє себе не в тій якості, у якій повинен це зробити.

– Ви покладаєте на священика більшу відповідальність, ніж від нього зазвичай очікують, або більшу, ніж я здатна зрозуміти. Значення священика в суспільстві не вважається впливовим чи вирішальним, та й як може бути інакше, якщо вони так рідко бувають у товаристві? Як дві проповіді на тиждень – навіть якщо вони варті того, щоб їх слухати, тобто навіть коли в проповідника вистачає глузду, щоб читати Блерові проповіді, а не свої власні, – то як вони можуть чинити такий вплив, про який ви кажете? Керувати поведінкою людей і виховувати душевні чесноти прочан великої парафії у всі інші дні тижня? Священика нечасто можна десь побачити, окрім як на церковній кафедрі.

– Ви говорите про Лондон, а я – про все людство в цілому.

– Гадаю, що столиця може дати вірне уявлення і про будь-які інші місця.

– Але, хочу сподіватися, не тоді, коли йдеться про співвідношення людських чеснот і вад у всьому королівстві. Не до великих міст ми звертаємося в пошуках найвищої моралі; не там порядні люди будь-якого звання можуть творити найбільше добра; і, звичайно, не там найдужче відчувається вплив церкви. Доброго пастиря наслідують, ним захоплюються; та не лише гарними проповідями священик буває корисним своїй парафії та окрузі, коли парафія та округа невеликі і всі довкола знають його приватне життя й можуть спостерігати його повсякденну поведінку, що в Лондоні буває не часто. Там слуги церкви загублені в натовпі своїх парафіян, і їх знають здебільшого як проповідників. А щодо їхнього впливу на людську поведінку, то я не хотів би, щоб міс Кроуфорд хибно мене зрозуміла, вирішила, наче я вважаю їх суддями гарних манер, учителями етикету, такими собі церемоніймейстерами життя. «Манеру поводитись», про яку я говорив, краще назвати просто «поведінкою», яка впливає з принципів порядності; коротше кажучи, це наслідки тих доктрин, які священик має виголошувати і тлумачити людям; і, гадаю, усюди можна побачити, що якими є служителі церкви – такими, як їм слід бути чи іншими, – такими є й усі інші люди.

– Звичайно, – мовила Фанні зі спокійною серйозністю.

– Отак, – вигукнула міс Кроуфорд, – ви вже повністю переконали міс Прайс!

– Я волів би переконати і міс Кроуфорд.

– Не певна, що вам пощастить це зробити, – сказала вона з лукавою посмішкою. – Я й зараз дивуюся – не менш, ніж спочатку, – що ви маєте прийняти сан. Ви справді здатні до чогось більшого. Передумайте, прошу. Іще не пізно. Йдіть краще в адвокати.

– Стати адвокатом! Ви кажете про це з такою ж легкістю, як звеліли увійти до цих хащів.

– Тепер ви хочете сказати, що правові нетрі здаються вам ще більш заплутаними, ніж оці хащі, але я вас випереджаю; пам'ятайте, я вас випередила.

– Вам не треба поспішати, щоб випередити мене у вмінні сказати *bon mot*;³ дотепність не є головною рисою моєї вдачі. Я завжди висловлююся по суті, звик говорити просто і можу півгодини мовчати в пошуках влучної відповіді.

Запанувала мовчанка. Кожний думав про своє. Фанні заговорила першою:

– Дивно, що я втомилася від прогулянки в цьому чудовому лісі; та коли ми дійдемо до наступної лави, якщо ви не проти, я була б рада трохи посидіти.

– Фанні, люба, – вигукнув Едмунд, одразу ж беручи її під руку, – який я неуважний! Сподіваюся, ти не дуже втомилася. Можливо, – додав він, звертаючись до міс Кроуфорд, – моя друга супутниця зробить мені таку честь і також дозволить узяти її під руку?

– Дякую, але я зовсім не втомилася. – Однак, промовляючи ці слова, вона простягнула йому свою руку, і він, радіючи цьому, вперше відчувши її близькість, на мить забув про Фанні.

– Ви ледве мене торкаєтеся, – сказав він. – Так вам не буде від мене ніякої допомоги. Наскільки жіноча рука легша від чоловічої! В Оксфорді я звик, що хтось із чоловіків спирався на мене на вулиці, а ви порівняно з ними – просто пір'їнка.

– Я справді не втомилася, що навіть дивно; адже ми пройшли цим лісом, мабуть, не менше милі. Як ви гадаєте?

– Менш ніж півмилі, – впевнено відповів Едмунд; він був закоханий ще не настільки, щоб вимірювати відстань або лічити час із жіночою недбалістю.

– О, та ви не зважаєте, скільки ми тут кружляли. Ми йшли такою звивистою стежиною, а ліс сам по собі тягнеться не менш ніж півмилі, якщо йти навіпростець; адже ми ще не бачили його кінця відтоді, як зішли з головної дороги.

– Але, якщо ви пам'ятаєте, перед тим як ми зішли з дороги, її кінець уже було видно; ми дивилися вздовж просіки і бачили, що вона кінчається біля залізних воріт, і до них було не більше фарлонгу.⁴

– О, я нічого не знаю про ваші фарлонги, та я певна, що цей ліс дуже великий, і ми почали кружляти одразу ж, як увійшли до нього; і тому, коли я кажу, що ми пройшли милю, то маю на увазі – не по прямій.

– Ми пробули тут рівно чверть години, – мовив Едмунд, витягаючи годинника. – Чи не вважаєте ви, що ми йдемо зі швидкістю чотири милі на годину?

– О, не треба присікуватися до мене з цим годинником. Вони завжди або спішають, або відстають. Я не хочу, щоб годинник мною командував.

Наступні кілька кроків вивели їх просто на головну дорогу, про яку вони говорили; і, трохи віддалік од неї, у приємному затінку під деревами, звернена до живоплоту, що відгороджував парк, стояла досить велика лава, на яку вони й присіли спочити.

– Боюся, ти дуже втомилася, Фанні, – мовив Едмунд, уважно дивлячись на неї. – Чому ти не сказала про це раніше? Погана ж це буде для тебе розвага, якщо вона звалить тебе з ніг. – І вже звертаючись до міс Кроуфорд, додав: – її кожна прогулянка отак втомлює, окрім верхової їзди.

– Тоді як це було нерозважливо з вашого боку – дозволити мені заволодіти її конем, як то сталося минулого тижня! Мені соромно за вас і за себе, але я більше собі цього ніколи не дозволю.

– Ваша увага та розсудливість змушують мене ще дужче відчувати мою власну неуважність. Здається, ви турбуєтеся про Фанні більше, ніж я.

– Однак мене зовсім не дивує, що сьогодні вона втомилася; адже жоден із обов'язків так не втомлює, як те, до чого ми були приречені вранці: оглядати великий будинок, блукати з однієї кімнати в іншу, напружувати зір і увагу, слухати те, чого не розумієш, і захоплюватися

³ Влучне словце (франц.)

⁴ Одна восьма милі.

тим, до чого тобі байдуже! Це взагалі найнудніше заняття у світі, і міс Прайс несвідомо для себе в цьому пересвідчилася.

– Мені зараз стане краще, – сказала Фанні. – Сидіти в затінку в такий чудовий день і дивитися на зелень – це найкращий відпочинок.

Трохи посидівши, міс Кроуфорд знову підхопилася.

– Мені потрібно рухатись, – мовила вона, – а відпочинок мене втомлює. Я дивилася крізь цей живопліт, поки не змудилася. Тому я піду й подивлюся на те саме крізь залізну огорожу – так можна буде хоч щось побачити.

Едмунд також підвівся.

– А зараз, міс Кроуфорд, якщо ви поглянете на цю стежку, ви переконаєтеся, що вона довжиною ніяк не більше половини милі – а може, навіть удвічі менше.

– Вона дуже довга, – сказала міс Кроуфорд. – Я це бачу одразу.

Він усе ще намагався її переконати – та марно. Вона не бажала нічого підраховувати або порівнювати. Вона лише посміхалася і правила своєї. Найвищий ступінь поміркованості та здорового глузду не був би таким привабливим, і обом було весело сперечатися. Зрештою вони домовилися, що спробують визначити розміри лісу, якщо походять ним іще трохи. Вони підуть до узлісся тією стежкою, на якій вони зараз (це була пряма зелена стежина, що йшла уздовж живоплоту), і, можливо, трохи звернуть убік, якщо їм здаватиметься, що це може допомогти; і повернуться за кілька хвилин. Фанні сказала, що вона вже відпочила і може піти з ними, але їй цього не дозволили. Едмунд так наполегливо умовляв її лишатися на місці, що вона не могла опиратися і зосталася сидіти на лаві, з вдячністю думаючи про доброту свого кузена, але з превеликим жалем про те, що вона така квола. Вона дивилася їм услід, поки вони не збочили зі стежки, і прислухалася до їхньої розмови, поки не перестала чути.

Розділ десятий

Збігли і чверть години, двадцять хвилин, а Фанні все ще думала про Едмунда, міс Кроуфорд і про себе, і ніхто не порушував її роздумів. Вона почала дивуватися, що її лишили так надовго; і прислухалася в нетерплячому бажанні почути їхні кроки та голоси. Вона прислухалася довго – і нарешті почула, почула голоси і кроки, що наближалися; та не встигла вона збагнути, що це не ті, на кого вона чекає, як міс Бертрам, містер Рашворт і містер Кроуфорд з'явилися на стежці, якою недавно йшла вона сама, і вмить опинилися біля неї. «Міс Прайс зовсім одна!»

«Фанні, люба моя, що ж це ти так?» – були їхні перші привітання. Вона розповіла їм, як усе сталося.

– Бідна Фанні! – вигукнула її кузина. – Як вони негарно повелися з тобою! Краще б ти лишилася з нами.

Потім, сидючи на лаві поміж двох джентльменів, вона поновила розмову, яку вони вели раніше, і стала пошквалено обговорювати можливості переобладнання маєтку. Ще нічого не було вирішено; але Генрі Кроуфорд був сповнений ідей та прожектів, і всі його пропозиції негайно зустрічали палке схвалення – спершу в Марії, а потім і в містера Рашворта, якому начебто судилося тільки слухати інших і який не ризикнув висловити жодної власної думки, окрім бажання, щоб вони побачили маєток його приятеля Сміта.

Через кілька хвилин цієї розмови міс Бертрам, поглянувши на залізні ворота, висловила бажання пройти крізь них до парку, щоб їхні уявлення та плани були більш повноважними. Саме цього повинні були бажати і всі інші, це було найкраще рішення та єдиний вірний спосіб його досягти, – принаймні так вважав Генрі Кроуфорд; і він одразу ж примітив пагорб, не далі як за півмилі від них, з якого мав відкритися найкращий краєвид на будинок. Тому їти їм слід було до цього пагорба – через хвіртку; але хвіртка виявилася замкненою. Містер Рашворт шкодував, що не взяв із собою ключа; адже йому навіть спадало на думку, що треба взяти; тепер він уже ніколи не вийде з дому без ключа; проте це не зарадило нинішній біді. Вони не могли потрапити до парку; а оскільки бажання міс Бертрам анітрохи не послабшало, скінчилося тим, що містер Рашворт оголосив про свій намір піти і принести ключа. І з цими словами він вирушив у путь.

– Це, звичайно, найкраще, що можна зробити, якщо ми вже відійшли так далеко від дому, – мовив містер Кроуфорд, коли той пішов.

– Так, краще й не вигадеш. Але скажіть відверто, хіба ви не знаходите маєток гіршим, ніж ви уявляли?

– Ні, що ви; зовсім навпаки. Він здався мені кращим, величнішим, більш завершеним у своєму стилі – хоча цей стиль, можливо, і не найдосконаліший. І, щиро кажучи, – він трохи стишив голос, – я не думаю, що коли-небудь зможу відвідати Созертон з такою насолодою, як цього разу. Наступного літа він навряд чи здаватиметься мені приємнішим.

На мить знітившись, юна леді відповіла:

– Ви надто світська людина, щоб не дивитися на все очима світського товариства. Якщо воно вважатиме, що Созертон виглядає краще, не маю сумніву, що й ви так подумаете.

– Боюся, я не настільки світська людина, як це було б краще для мене у деяких випадках. Мої почуття не такі нетривкі, а пам'ять про минуле не так мені підкоряється, як то властиво світській людині.

Після короткої паузи міс Бертрам почала знову:

– Здається, сьогоднішня дорога сюди була для вас дуже приємною. Я просто не могла навітшатися, що ви так гарно розважаєте одне одного: ви з Джулією всю дорогу сміялися.

– Справді? Так, можливо; але я щось не можу згадати чому. О, напевне, я розповідав їй кумедні історії про старого ірландця – слугу мого дядечка. Ваша сестра любить посміятися.

– Ви вважаєте її веселішою від мене?

– Її легше розсмішити, – відповів Кроуфорд. – І тому, знаєте, – він усміхнувся, – з нею веселіше в компанії. *Вас* я б не намагався розважати ірландськими анекдотами під час десятихвилинної поїздки.

– Мені здається, за своєю вдачею я така ж весела, як Джулія, та зараз мені є над чим поміркувати.

– Так, безперечно; і бувають випадки, коли надмірні веселощі свідчать про безсердечність. Однак те, що у вас попереду, надто прекрасне, щоб виправдати недостатню жвавість. Вам відкриваються чудові перспективи.

– Буквально чи фігурально? Гадаю, ви маєте на увазі – буквально. Так, звичайно, сонце світить, і парк виглядає таким гарним. Та, на жаль, ця залізна хвіртка змушує мене почуватися так, ніби мене щось обмежує, щось мені перешкоджає. «Не можу вирватися на волю», – як сказав отой шпак у вірші.

Вимовивши ці слова дуже виразно, вона пішла до хвіртки; він рушив слідом.

– Як довго містер Рашворт не несе ключа!

– І ви нізащо у світі не вийдете звідси без ключа й без дозволу і нагляду містера Рашворта; а інакше, мені здається, ви могли б легко пройти отут, біля хвіртки, з моєю допомогою; та ми так і вчинимо, якщо ви справді бажаєте почуватися вільною і дозволите собі не думати, що це заборонено.

– Заборонено! Дурниці! Звісно ж, я можу вийти таким чином – і вийду. Містер Рашворт має прийти з хвилини на хвилину, ви ж розумієте; він ще зможе нас побачити.

– А як не зможе, міс Прайс буде така ласкава і скаже йому, що він знайде нас біля того пагорба, – біля дубового гаю на пагорбі.

Фанні, відчувши в цьому намірі щось недобре, спробувала йому перешкодити.

– Ви можете поранитися, міс Бертрам, – вигукнула вона, – авжеж, ви зачепитеся за ці зубці, і сукню можете порвати, і послизнутися та впасти у рівчак! Краще не робіть цього!

Її кузина, поки промовляли ці слова, була вже по той бік огорожі, ціла й неушкоджена; і, всміхнувшись з усією поблажливістю, яку надає успіх, сказала:

– Дякую, любя Фанні, але я та моя сукня відчуваємося чудово, тому на все добре.

Фанні знову залишилася на самоті, і настрої у неї зовсім не покращився, бо її засмутило майже все побачене та почуте; вона була прикро вражена поведінкою міс Бертрам і сердилася на містера Кроуфорда. Обравши кружний та, як їй здавалося, не найзручніший шлях до пагорба, вони невдовзі зникли з очей; і ще кілька хвилин вона не чула й не бачила нікого. Здавалося, цей лісочок був відданий у її володіння. Вона вже ладна була подумати, що Едмунд і міс Кроуфорд зовсім його покинули, але не могла припустити, що Едмунд геть забув про неї.

Чийсь несподівані кроки відволікли її від цих невтішних роздумів; хтось швидко йшов головною стежкою. Вона очікувала побачити містера Рашворта, та це була Джулія, що, розпашилася й захекана, розчаровано подивившись на Фанні, вигукнула:

– Отакої! А де ж інші? Я гадала, що Марія і містер Кроуфорд з тобою.

Фанні пояснила.

– Оце вигадали, це ж треба! їх ніде не видно! – Вона стурбовано вдивлялася у глиб парку. – Втім, вони не могли далеко зайти. Але я теж можу вилізти звідси не гірше від Марії – навіть без будь-чийої допомоги.

– Але ж, Джуліє, містер Рашворт от-от принесе ключа. Почекай містера Рашворта.

– Тільки не я. На сьогодні з мене досить цієї сімейки. Уяви собі, дитинко, я тільки-но спечкалася його жакливого матусі. Мені довелося витримати такі тортури, поки ти тут сиділа у тиші та спокої! От побути б тобі на моєму місці, – та ти завжди примудряєшся якось уникнути такої

халепи. Це було вельми несправедливе обвинувачення, але Фанні на нього не завважила, – Джулія була розлючена, а вдачу мала запальну. Фанні відчувала, що вона скоро заспокоїться, і тому не звернула уваги на її слова, лише спитала, чи не бачила вона містера Рашворта.

– Так, так, ми його бачили. Він так летів, наче йшлося про справу життя та смерті, і встиг лише сказати, куди він поспішає і де ви всі.

– Шкода, що йому завдали зайвого клопоту.

– Це вже нехай залишається на совісті міс Марії. Я не зобов'язана спокутувати її гріхи. Від його матінки я не могла видертися, поки моя занудна тітонька витанцьовувала навколо тутешньої економки; та від сина я вже постараюся втекти.

І вона тої ж миті прослизнула між палями огорожі і пішла геть, не зваживши на останній заклик Фанні сказати, чи не бачила вона міс Кроуфорд та Едмунда. Певний страх, з яким Фанні тепер чекала повернення містера Рашворта, однак, заважав їй докладно подумати про їхню відсутність. Вона відчувала, що до нього поставилися дуже негарно, і була засмучена, що їй доведеться про все йому розповісти. Він приєднався до неї хвилин через п'ять після втечі Джулії; і, хоча Фанні говорила дуже обережно, він був вочевидь глибоко скривджений і обурений. Спершу він ледве вимовив кілька слів; його погляд виражав надзвичайний подив і роздратування, він відійшов до хвіртки і стояв там, не знаючи, що вдіяти далі.

– Вони хотіли, щоб я лишилася тут; моя кузина Марія звеліла мені сказати вам, що ви знайдете їх біля пагорба чи десь поблизу.

– Я не маю наміру бігати за ними, – похмуро відповів він. – Їх ніде не видно. Поки я дійду до пагорба, вони можуть ще кудись піти. Я й так уже набігався.

І він з украй невдоволеним виглядом сів поруч із Фанні.

– Мені дуже прикро, – сказала вона, – так негарно все вийшло.

Їй дуже хотілося сказати щось більш доречне.

Трохи помовчавши, він зауважив:

– Вони могли б і дочекатись мене.

– Міс Бертрам гадала, ви її наздоженете.

– Мені б не довелося її наздоганяти, якби вона лишалася на місці.

На це нічого не можна було заперечити, і Фанні промовчала. Після недовгої паузи він продовжив:

– Прошу, міс Прайс, скажіть – ви в такому ж захваті від цього містера Кроуфорда, як дехто? Я щось не бачу в ньому нічого особливого.

– Мені він зовсім не здається гарним.

– Гарним! Ніхто не назве гарним такого неомірка. У ньому немає й п'яти футів дев'яти дюймів. Я не здивуюся, якщо насправді лише п'ять футів і вісім. Як на мене, він взагалі препоганий з виду. Здається мені, ці Кроуфорди – не надто цінний додаток до нашого товариства. Нам і без них велося чудово.

Фанні стиха зітхнула, не знаючи, що на це відповісти.

– Якби я забарився з ключем, тоді їх ще можна було б якось вибачити; але я пішов одразу ж, тільки-но вона звеліла.

– Безумовно ви поводитися дуже люб'язно; і ви, звісно, йшли швидко, але ж, знаєте, відстань тут досить велика – звідси до будинку, і в самому будинку; а коли люди чекають, їм важко судити про час, і кожні півхвилини їм видаються за п'ять.

Він підвівся і знову пішов до хвіртки, буркочучи, що треба було одразу взяти ключа. Фанні, спостерігаючи за ним, відчула, що він помалу заспокоюється, і наважилася зробити ще одну спробу:

– Шкода, що ви не хочете до них приєднатися. Вони сподівалися, що з тієї частини парку краще побачать дім і зможуть поміркувати про його перебудову; але ж ви розумієте, без вас цього не можна вирішити.

Відіслати співбесідника їй було легше, ніж утримати його поруч. Містер Рашворт одразу ж заметушився.

– Гаразд, – мовив він, – якщо ви справді так вважаєте, мені краще піти; це ж дійсно дурниця – принести ключа даремно.

І, вийшовши за хвіртку, він без будь-яких подальших церемоній пішов геть.

Тепер думки Фанні повністю зосередилися на тих двох, що покинули її так давно, і, охоплена нетерпінням, вона вирішила їх розшукати. Вона пішла головною доріжкою в тому напрямі, у якому вони зникли, і тільки зібралася звернути на іншу стежину, як до неї долинув голос і сміх міс Кроуфорд; звуки наближалися, і наступний вигин стежки привів її до місця, де вони стояли. Ці двоє щойно повернулися до лісу з парку, до якого незамкнена бічна хвіртка звабила їх зазирнути невдовзі після того, як вони покинули Фанні; і вони потрапили саме до тієї частини парку, до тієї алеї, яку Фанні весь ранок хотіла побачити, і сиділи там під деревом. Так вони розповідали. Було зрозуміло, що вони дуже приємно провели час і навіть не підозрювали, якою довгою була їхня відсутність. Фанні трохи втішили запевнення Едмунда, що він за нею скучив і хотів повернутись по неї, і, звичайно ж, так і вчинив би, якби вона вже до того не була така втомлена; але ці запевнення не могли стишити біль від того, що її покинули на цілу годину, тоді як розповідь Едмунда тривала лише кілька хвилин, і відігнати настирливу цікавість – про що ж вони говорили увесь цей час? І коли вони зрештою дійшли згоди, що слід рушати додому, Фанні почувалася розчарованою й засмученою.

Минуло вже півтори години від того, як усі вийшли з дому, коли на підніжжі пологої тераси з'явилися місіс Рашворт та місіс Норріс, готові вирушити до дикого парку. Місіс Норріс була надто заклопотана іншими справами і тому не змогла впоратися швидше. Хоч деякі прикрі несподіванки й зіпсували настрій її племінниць, для неї цей ранок був напрочуд приємним, оскільки покоївка, вислухавши безліч вишуканих компліментів щодо своїх фазанів, повела її до молочарок, розповіла все про тутешніх корів і дала їй рецепт славнозвісного вершкового сиру; а після зникнення Джулії вони спіткали садівника, з яким місіс Норріс дуже приємно зазнайомилася, дала йому корисні поради щодо онукової хвороби, запевнила, що то лихоманка, і пообіцяла надіслати йому чудо-ліки; а він, у свою чергу, показав їй свої найкращі квітники і подарував дуже цікавий пагінець вересу.

Врешті-решт зустрівшись, вони всі разом повернулися додому і там гаяли час, як кому було до вподоби – за посиденьками на канапі, балачками про різні дрібниці, гортанням «Квотерлі реву», – поки не повернулися всі інші і не настав час обідати. Було вже досить пізно, коли з'явилися обидві міс Бертрам і обидва джентльмени; їхня прогулянка, здавалося, вийшла не вельми вдалою і не прислужилася до головної мети цього дня. За їхніми словами, вони блукали, розшукуючи одне одного, і возз'єднання, на думку Фанні, виявилось надто спізнілим, щоб відновити гармонію, а на думку всіх інших – і для того, щоб прийняти якесь рішення щодо перебудови маєтку. Дивлячись на Джулію і містера Рашворта, Фанні відчувала, що вона не єдина, кому важко на серці; на їхніх обличчях було написано те саме. Містер Кроуфорд і міс Бертрам були значно веселіші, і під час обіду Фанні помітила, що Кроуфорд ревно намагається розвіяти смуток тієї двійці і покращити настрій усіх присутніх.

Обід невдовзі завершився чаєм та кавою, а десять миль зворотного шляху не дозволяли засиджуватись надто довго; і відтоді, як сіли за стіл, усі лише обмінювалися короткими зауваженнями знічев'я, поки до ганку не подали екіпаж і місіс Норріс, метушливо вхопивши у покоївки кілька фазанячих яєць і шмат сиру та виливши на місіс Рашворт потік люб'язностей, першою не налаштувалася покинути дім. У ту ж мить містер Кроуфорд, підійшовши до Джулії, мовив:

– Сподіваюся, мене не спіткає нещастя бути позбавленим товариства такої чарівної супутниці, якщо тільки її не злякає нічна прохолода на відкритому місці в екіпажі.

Пропозиція була несподіваною, але її із вдячністю прийняли, і, здавалося, для Джулії день мав скінчитись так само успішно, як почався. Міс Бертрам приготувалася до іншого і тому була трохи розчарована; але впевненість, що насправді перевагу віддано їй, допомогла їй подолати прикре збентеження і з належною приязністю поставитися до прощальних знаків уваги містера Рашворта. Йому було вочевидь приємніше посадити її в ландо, ніж допомогти зібратися на козли, і те, що обставини склалися саме так, дуже його втішило.

– Ну, Фанні, це був для тебе чудовий день, от що я скажу, – мовила місіс Норріс, коли вони їхали парком. – Самі лише розваги – з початку й до кінця! Безперечно, ти маєш красенько подякувати твоїй тітоньці Бертрам і мені, що ми дозволили тобі поїхати. Цілий день розважатися, – краса та й годі!

Марія все ж була досить роздратована, щоб не змовчати:

– Як на мене, ви й самі непогано провели день, мадам. У вас он який оберемок усякої всячини – та ще й кошик між нами, що немилосердно б'є мене по ліктію!

– Любонько, це всього лише малесенький вересовий пагін, його просто-таки нав'язав мені той добросердий стариган-садівник; та якщо він тобі заважає, я зараз же приберу його собі на коліна. Ось, Фанні, потримай-но цей клунок, та дивися, не впусти; тут вершковий сир, такий смачнючий, як той, що ми їли за обідом. Сердешна місіс Уїтaker будь-що хотіла подарувати мені один з її сирів. Я так супротивилася, що вона мало не заплакала; і до того ж, знаю, саме такий сир любить моя сестра. Ця місіс Уїтaker – справжнє золото! Вона аж отетеріла, коли я спитала її, чи дозволяється вино в людській, і витурила геть двох служниць за те, що вони з'явилися в білих сукнях. Гляди не розчави цей сир, Фанні. От тепер я можу чудово прилаштувати другий клунок та кошика.

– Що ви іще вполювали? – спитала Марія, якій було приємно чути такі похвали Созертону.

– Вполювала, любонько! Це всього лише чотири гарненьких фазанячих яєчка, місіс Уїтaker просто присилувала мене їх узяти; хоч як я відмовлялася, – та все марно. Вона сказала, що позаяк я живу зовсім одна, то мені не завадить розвести в себе таке птаство; а воно й справді так. Я звелю корівниці покласти їх під першу-ліпшу вільну курку, і якщо фазанята повилуплюються, я зможу віднести їх до себе додому і позичу в когось клітку; і це буде для мене така розрада в самотні години – доглядати пташенят! А якщо мені пощастить, твоя матуся також їх отримає.

Вечір був чудовий, тихий та лагідний, і краєвид навкруги дихав природним супокоем; але, коли місіс Норріс замовкла, ніхто більш не зронив ані слова. Усі були втомлені душевно; і роздуми про минулий день – хтозна, чого в ньому було більше – радості чи прикрощів, – бентежили кожного.

Розділ одинадцятий

День у Созертоні, попри всі його негаразди, викликав у сестер Бертрам набагато приємніші почуття, ніж читання листів з Антигуа, які невдовзі після того прибули до Менсфілду. Думати про Генрі Кроуфорда було приємніше, аніж про батька; а думати про те, що батько через деякий час повернеться до Англії, було взагалі нестерпно.

Листопад був нещасливим місяцем його очікуваного приїзду. Сер Томас писав про це з тією впевненістю, яку могли дозволити досвід і нетерплячі сподівання. Він уже владнав свої справи настільки, що мав намір вирушити додому з вересневим пакетботом; отже, плекав надію побачитися зі своєю родиною на початку листопада.

Марію варто було пожаліти більше, ніж Джулію; адже для неї батьків приїзд був пов'язаний із заміжжям, оскільки люблячий батько, піклуючись про її щастя, мав поєднати її з нареченим, якого вона ще не так давно вважала гідним її ошчасливити. Але зараз їй було тоскно бачити перед собою таке майбутнє. Єдине, що вона могла вдіяти, – це дивитися на нього наче крізь полуду, сподіваючись, що, коли полуда спаде, вона побачить щось інше. Навряд чи батько повернеться на *початку* листопада, завжди трапляються якісь перешкоди – негода чи щось інше; те саме миле серцю «щось», яким утішає себе кожний, хто заплющує очі, щоб не бачити, і не бажає чути голосу власного сумління. Напевне, він таки з'явиться в середині листопада; а до середини листопада ще три місяці. Три місяці складаються з тринадцяти тижнів. А чого тільки не станеться за тринадцять тижнів!

Сер Томас був би глибоко скривджений, якби хоч наполовину підозрював про почуття своїх доньок з нагоди його повернення; і він би навряд чи втішився, знаючи про цікавість, яку ця звістка викликала в іншої юної леді. Міс Кроуфорд, навідавшись разом із братом до Менсфілду, щоб провести там вечір, почула цю добру новину; і, хоч вона нібито поцікавилась цією справою лише із ввічливості і не виказала жодних почуттів, спокійно поздоровивши усіх членів родини, – насправді вона вислухала новину з цікавістю, яку не так легко було вдовольнити. Місіс Норріс переказала їй деякі подробиці з листів, і тему було вичерпано; але після чаю, коли міс Кроуфорд стояла біля розчиненого вікна з Едмундом і Фанні, дивлячись, як надворі сутеніє, а обидві міс Бертрам, містер Рашворт і Генрі Кроуфорд запалювали свічки на фортепіано, вона раптом звернулася до них:

– Яким щасливим виглядає містер Рашворт! Він думає про листопад.

Едмунд також озирнувся і поглянув на містера Рашворта, але не знайшов, що сказати.

– Повернення вашого батька буде визначною подією.

– Так, звичайно; після такої довгої розлуки – для нього не лише довгої, але й досить небезпечної.

– І до того ж воно передуватиме іншим значним подіям: ваша сестра вийде заміж, а ви будете посвячені у сан.

– Так.

– Не ображайтесь, – мовила вона, сміючись, – та мені щось згадуються давні античні герої, що, звершивши славетні діяння в чужій землі, приносять жертви богам за своє щасливе повернення.

– У цьому випадку немає ніякої жертви, – відповів Едмунд із серйозною посмішкою і знову подивився у бік фортепіано. – Сестра сама зробила цей вибір.

– О, так! Я знаю. Я просто пожартувала. Вона вчинила не гірше, ніж будь-яка дівчина на її місці; і я не сумніваюся, що вона дуже щаслива. Що я маю на увазі під другою жертвою, ви, звичайно, не розумієте.

– Запевняю вас, я приймаю сан з власної волі, так само, як Марія виходить заміж.

– Яке щастя, що ваші нахили якнайліпше відповідають побажанням вашого батька. Я розумію, тут поблизу для вас притримали дуже гарну парафію.

– Яка, на вашу думку, і схиляє мене до цього рішення.

– Я певна, що це не так, – вигукнула Фанні.

– Дякую тобі на доброму слові, Фанні, але я б так не стверджував. Навпаки, саме усвідомлення того, що я буду як слід забезпечений, справді важить для мене багато, і я не вбачаю в цьому нічого поганого. Ніщо не спонукало мене відмовитись, і я не бачу, чому хтось має стати гіршим слугою церкви, якщо знатиме, що йому з самого початку не доведеться бідувати. Я був у вірних руках. Я сподіваюся, що не пішов би хибним шляхом, і впевнений, що мій батько надто сумлінно дбав про мене, щоб таке дозволити. Безперечно, мене схилили до такого рішення, але я не думаю, що цього слід соромитися.

– Це те ж саме, – мовила Фанні, трохи помовчавши, – як, наприклад, син адмірала іде служити до флоту або син генерала – до армії, і ніхто не вважає, що так не повинно бути. Нікого не дивує, що вони обрали шлях, на якому їм можуть допомогти друзі, і ніхто не підозрює, що вони поставилися до свого вибору не досить серйозно.

– Так, люба моя міс Прайс. І це справедливо. Їх виправдовує сама обрана професія моряка чи військового. Вона має очевидні переваги: героїзм, ризик, гарні звичаї. Солдати і моряки – завжди бажані гості в товаристві. Нікого не може здивувати, що чоловіки стають солдатами або моряками.

– А мотиви того, хто приймає сан, щиро віддаючи йому перевагу перед іншими професіями, ви вважаєте вартими підозри? – мовив Едмунд. – Щоб виправдати себе у ваших очах, він мусить прийняти це рішення, перебуваючи в цілковитій непевності щодо того, чи буде він хоч якось забезпечений.

– Як, прийняти сан, не маючи парафії? Ні, та це ж безглуздо, справді безглуздо!

– Тоді дозвольте вас спитати, яким чином церква має поповнювати лави своїх служителів, якщо священник не повинен приймати сан, розраховуючи на гідне утримання, а не розраховуючи – тим паче? Ні, звичайно, ви не знаєте, що відповісти. Але я прошу вас поставитися до священника з певною поблажливістю, беручи до уваги ваші власні аргументи. Якщо на нього не повинні впливати ті почуття, які ви так високо цінуєте і вважаєте гідними привабити солдата або моряка й винагородити їх за вибір професії, якщо героїзм, гучне визнання, зовнішній полиск його не зваблюють, отже, тим паче не слід підозрювати, що йому бракує щирості і добрих намірів.

– О, він, безперечно, дуже щирий у своєму прагненні отримати готовий прибуток, а не працювати заради нього; і він має найкращі наміри – нічого не робити, лише їсти, пити й жирувати до скону. Це не що інше, як лінощі, містере Бертрам. Лінощі і любов до безтурботного життя. Відсутність здорових амбіцій і смаку до гарного товариства або ж небажання обтяжувати себе зайвою люб'язністю до інших – ось що спонукає людину стати священником. Священник може бути лише нехлюєм і себелюбцем; читати газети, стежити за погодою та гиркатися з дружиною. Вікарій виконує всі його обов'язки, а єдина справа його життя – обідати.

– Звичайно, серед священників є й такі; але, гадаю, їх не так багато, щоб виправдати думку міс Кроуфорд, нібито ці риси є спільними для всіх духовних осіб. Це вичерпне і, даруйте, неглибоке судження виражає не вашу точку зору, але тих упереджених осіб, чиї висловлювання ви звикли чути довкола себе. Не може бути, щоб ваші власні спостереження дали вам підстави так впевнено судити про священнослужителів. Ви могли бути знайомі лише з небагатьма представниками того кола, яке ви так рішуче засуджуєте. Ви повторюєте ті слова, які говорилися за столом вашого дядечка.

– Я кажу те, що здається мені загальновизнаною думкою; а коли певна точка зору притаманна більшості, вона зазвичай буває правильною. Хоч мені самій нечасто траплялося бачити

домашнє життя духовних осіб, та воно знайоме надто багатьом, щоб можна було лишатися необізнаним з цього предмета.

– Там, де засуджують будь-яке коло освічених людей загалом – байдуже, кого саме, – завжди бракує справжнього знання, – посміхнувся Едмунд, – або чогось іще. Ваш дядько і його товариші-адміralи, певно, не дуже добре обізнані з життям священників – окрім капеланів, яких, добрі вони чи погані, завжди раді позбутися.

– Бідний Уїльям! Капелан з «Антверпена» був надзвичайно добрим до нього, – делікатно зауважила Фанні – може, й не до речі, але дуже щиро.

– Я не була схильна запозичувати думки в мого дядечка, – відповіла міс Кроуфорд, – тому ви навряд чи маєте слухність; та оскільки ви так суворо мене засуджуєте, мушу зізнатися, що я маю певну можливість спостерігати домашнє життя духовної особи, відколи оселилася в домі мого брата, доктора Гранта. І хоча містер Грант ставиться до мене винятково люб'язно й дуже добрий до мене, і хоч він справжній джентльмен і, зважуся твердити, людина розумна й освічена, і читає дуже гарні проповіді, і його порядність не викликає сумніву, – я бачу, що він – лінивий, самозакоханий *bon vivant*,⁵ який понад усе переймається обідом; він і пальцем не кивне заради інших; і навіть більше – якщо йому не догодила куховарка, він нагрімає на свою прекрасну дружину. Щиро кажучи, ми з Генрі сьогодні просто змушені були втекти з дому – через його розчарування в недосмаженій гусці; він нічим не міг утішитись. А моїй бідолашній сестрі довелося сидіти вдома і слухати його ремствування.

– Мене не дивує, що ви його засуджуєте, слово честі. Це серйозний гандж, який обтяжує погана звичка потурати своїм примхам; і вам, з вашою вразливою вдачею, мабуть, нелегко бачити страждання сестри. Фанні, це свідчить не на нашу користь. Ми не можемо захищати доктора Гранта.

– Так, – відповіла Фанні, – але це не значить, що ми повинні засуджувати його професію. Адже хоч би яку професію обрав доктор Грант, він... не змінився б на краще. А оскільки у флоті чи в армії він міг би командувати набагато більшою кількістю людей, ніж зараз, для багатьох було б гірше, коли б він став моряком чи солдатом, а не священником. До того ж я впевнена, що хоч які були б вади доктора Гранта, їм загрожувала б серйозна небезпека погіршитися, коли б він обрав більш діяльну світську професію, за якої мав би менше часу й зобов'язань і міг би ухилитися від обов'язку пізнавати самого себе чи то принаймні тієї можливості *хоч іноді* намагатися пізнати самого себе, чого він не може уникнути зараз. Людина – така поміркована, розважлива як доктор Грант, який звик щотижня повчати інших людей, щонеділі двічі ходити до церкви і виголошувати такі гарні проповіді, та ще й з таким вмінням, як йому це властиве, – така людина не може при цьому не ставати кращою. Це передусім спонукає його думати; і я певна, що він частіше намагається стримуватись, ніж якби він був не священником, а кимось іншим.

– Звісно, ми не можемо довести протилежного; але я бажаю вам кращої долі, міс Прайс, ніж стати супутницею чоловіка, чия доброзичливість повністю залежить від його проповідей; оскільки, хоч він і може напроповідувати собі гарний настрій щонеділі, буде досить неприємно з ранку в понеділок та до суботнього вечора чути його нарікання на недосмажену гуску.

– Тому, хто здатний сперечатися з Фанні, – гаряче заперечив Едмунд, – не допоможе будь-яка проповідь.

Фанні ще дужче відвернулася до вікна; а міс Кроуфорд щойно встигла люб'язно сказати: «Переконана, що міс Прайс частіше заслуговує похвали, ніж її чує», як сестри Бертрам стали уклінно запрошувати її взяти участь у їхніх співах на кілька голосів, і вона поспішила до фортепіано; а Едмунд дивився на неї в безмежному замилюванні її незліченними чеснотами – від гречності манер до легкої плавної ходи.

⁵ Людина, що прагне насолоджуватись життям (*франц.*).

– Ось утілення душевної краси, – мовив він. – Це душа, яка нікого не змусить страждати. Яка в неї легка хода! Як охоче вона йде назустріч побажанням інших! Ладна відгукнутися одразу ж, тільки її покличуть. І як шкода, – додав він, трохи замислившись, – що їй довелося побувати в таких руках!

Фанні з цим погодилася і втішалася тим, що він продовжує стояти з нею біля вікна, не зважаючи на очікувані співи; і, кинувши погляд за вікно, він задивився на спокійний величний краєвид, що, залитий сяйвом ясної ночі, виступав з глибокого мороку на узліссі. Фанні не змогла стримати своїх почуттів.

– Яка гармонія! – мовила вона. – Який спокій! Ні живопис, ні музика не здатні цього описати, – хіба лише поезія. Це те, що заспокоїть будь-чию бентежну душу і розчулить будь-чье серце! Коли я дивлюся на таку ніч, мені здається, наче на світі не може бути ні зла, ні кривди; і, звичайно, цього було б менше, коли б люди частіше зверталися до природи і, милуючись такою красою, відволікалися від власних турбот.

– Це добре, що ти така чутлива, Фанні. Ніч справді прекрасна, і можна лише пожаліти тих, хто не навчений відчувати красу так глибоко, як ти, у кому змалку не виховали любові до природи. Вони дуже багато втрачають.

– Це ти навчив мене думати про неї і відчувати її, кузене.

– У мене була дуже здібна учениця. Поглянь, як яскраво світить Арктур.

– Так, і Велика Ведмедиця. От якби побачити Кассіопею.

– Тоді треба вийти на газон. Ти не боїшся?

– Анітрохи. Ми вже так давно не дивилися на зорі.

– Та й справді. Не знаю, чому так сталося. – Почалися співи. – Почекаймо, поки вони скінчать, Фанні, – мовив Едмунд, відвертаючись од вікна; та співам не було кінця, і він помалу став присуватися до фортепіано, а коли ті перестали співати, він вже був коло них – і висловив найпалкіше бажання послухати ще.

Фанні зітхала на самоті біля вікна, поки місіс Норріс не висварила її – коли б не застудилася! – і не прогнала звідти.

Розділ дванадцятий

Сер Томас мав повернутися в листопаді, а старшого сина справи покликали додому раніше. Наприкінці серпня надійшла звістка про містера Бертрама – спочатку в листі до лісника, потім в листі до Едмунда; а згодом приїхав і він сам – готовий бути веселим, люб'язним і галантним, як того вимагали обставини або присутність міс Кроуфорд, і розповідати про перегони та Веймаут, про вечірки та друзів, що вона півтора місяця тому слухала б із певною цікавістю, але тепер ці розповіді ще глибше переконали її в тому, що молодший брат їй набагато миліший.

Це було дуже прикро, і вона щиро шкодувала, що так сталося; але це сталося, і тепер вона була така далека від наміру стати дружиною старшого, що навіть не робила спроб його причарувати – просто поводитися, як личить визнаній усіма красуні; його надто тривала відсутність, спричинена самим лише прагненням розважатися та вдовольняти власні забаганки, свідчила про те, як вона зрозуміла, що він її не любить; але його байдужість наразилася на таку саму, якщо не більшу, байдужість з її боку, і навіть якби він уже зараз став власником Менсфілд-парку, новим сером Томасом, яким йому судилося стати згодом, навряд чи вона поставилася б до нього інакше.

Пора року і ті ж справи, що повернули містера Бертрама у Менсфілд, змусили містера Кроуфорда вирушити до Норфолку. На початку вересня він був так потрібний в Еврінгемі. Він поїхав на два тижні, – два тижні такої безпросвітної нудьги для сестер Бертрам, що вони мимоволі насторожилися, і навіть Джулія, незважаючи на свої ревності до сестри, зауважила, що йому не можна довіряти і хай він краще не повертається зовсім; за два тижні в нього було досить вільного часу між полюванням та сном, і якби цей джентльмен більше звик розмірковувати про мотиви своєї поведінки і передбачати, до чого може призвести його суєтне марнославство, він зрозумів би, що йому не слід поспішати додому; але, розбещений багатством і наслідуючи поганий приклад інших, він виріс безтурботним себелюбцем і не мав звички зазирати в завтрашній день. Сестри Бертрам – гарненькі, розумні, з видами на майбутнє – тішили його пересичену душу; і, не знайшовши у Норфолку нічого, що могло б зрівнятися з радощами Менсфілду, він охоче повернувся туди у призначений час і зустрів гостинний прийом у тих, за ким мав намір упадати й далі.

Марія, на яку звертав увагу лише містер Рашворт, – приречена день у день вислуховувати його докладні розповіді про одні й ті самі дрібні успіхи та невдачі, його хвалькуваті теревені про собак, заздрісні нарікання на сусідів та гнівні скарги на браконьєрів – предмети, що знаходять шлях до жіночого серця лише за умови, що оповідач має певний дар красномовства, а співбесідниця – певну прихильність до нього, – страшенно нудьгувала без містера Кроуфорда; а Джулія, не заручена й нічим не зайнята, вважала, що має повне право нудьгувати ще більше. Кожна з сестер уявляла, що перевагу віддано їй. Джулію спонукали до цього натяки місіс Грант, яка вірила в те, чого їй хотілося; а Марію – натяки самого містера Кроуфорда. Після його повернення все пішло так, як було до від'їзду; він поводився з кожною сестрою в тій приязній та жвавій манері, яка не дозволяла втратити прихильності іншої, але не виказував тієї щирої відданості, турботи, душевної теплоти, що могли б впасти в око сторонньому глядачеві.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.